

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ  
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

84977  
T-84911

**KÜRESELLEŞME OLGUSU ve KENT MEKANI  
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ  
(İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI ÖRNEĞİNDE)**

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM BAKANLIĞI  
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Yük. Şehir Plancısı Oya AKIN

F.B.E Şehirve Bölge Planlama Anabilim Dalı Şehir Planlama Programında  
Hazırlanan

**DOKTORA TEZİ**

Tez Savunma Tarihi : 07 Nisan 1999  
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Rifki ARSLAN (YTÜ)  
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Cengiz GİRİTLİOĞLU (İTÜ)  
: Prof. Dr. Hale ÇIRACI (İTÜ)

*[Handwritten signatures]*

İSTANBUL, 1999

84911

## İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİL LİSTESİ .....	i
TABLO LİSTESİ .....	ii
HARİTA LİSTESİ .....	iv
ŞEMA LİSTESİ .....	vi
ÖZET .....	vii
ABSTRACT .....	ix
1. GİRİŞ .....	1
2 KAPİTALİZM ve KAPİTALİST ÜRETİM BİÇİMİNDE DEĞİŞİM / DÖNÜŞÜM EVRELERİ, KENT MEKANI İLİŞKİLERİ .....	8
2.1. Kapitalizm Olgusu ve Değişim, Dönüşüm Evleri: Tarihsel Süreç İçinde Kırılma Noktaları .....	8
2.1.1. Yeni Smith'çi yaklaşım: esnek uzmanlaşma .....	12
2.1.2. Yeni Schumpeter'ci yaklaşım: tekno ekonomik paradigma .....	15
2.1.3. Yeni Marksist yaklaşım: düzenleme okulu .....	16
2.2. Fordist ve Postfordist Üretim Süreçleri ve Kentsel Mekan Üzerindeki Etkileri .....	18
2.2.1. Eski kapitalizm - yeni kapitalizm .....	29
2.2.2. Düzenli kapitalizm - düzensiz kapitalizm .....	30
2.2.3. Ölçek ekonomisine dayalı üretim-talebe ve pazara dayalı üretim.....	33
2.2.4. Fordist modernlik - esnek post-modernlik .....	35
2.2.5. Endüstri toplumu - enformasyon toplumu .....	36
2.3. Post-fordist Üretim Biçiminin Yönlendirdiği Yeni Mekan ve Bölge Kavramı	37
2.3.1. Teknoloji-üretim örgütlenmesindeki değişimler ve bölgesel gelişme ilişkisi ..	38
2.3.2. Sınır ve kademelenme kavramlarının önem yitirmesi .....	40
2.4. Kentsel Gelişme Sistemlerinden Kent ve Kent Parçalarına.....	42
2.5. Bölüm Sonucu .....	48

4.3.	İstanbul Metropolitan Alanı'nda Yer Alan Hizmetler Sektörü	
	Kuruluşları .....	112
4.3.1.	Seçilmiş sektörlerin sektörel ve mekansal ilişkiler açısından	
	değerlendirilmesi .....	112
4.4.	1990 Sonrası Kent Mekanına Eklenen Plazalar Alış-Veriş Merkezleri,	
	Yeni Kentler ve Özel Üniversiteler .....	124
4.5.	Kent Makro-Formu ve Farklı Dinamiklerin Etkisiyle Biçimlenen	
	Altbölgeleri .....	129
5.	SONUÇLAR ve ÖNERİLER .....	136
	KAYNAKLAR .....	149
	ÖZGEÇMİŞ .....	157

## ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1	Kapitalizmin yeniden yapılanma süreci ..... 10
Şekil 2.2	Sistemin değişmemek için değişim arayışı ..... 11
Şekil 2.3	İkili yakınlaşma ..... 13
Şekil 2.4	Kapitalist üretim süreci içinde kırılma noktaları temel prensipleri.....17
Şekil 2.5	Eski ve yeni kapitalizm karşılaştırması ..... 30
Şekil 2.6	Düzenli ve düzensiz kapitalizm karşılaştırması ..... 33
Şekil 2.7	Ölçek ekonomisine ve talebe dayalı üretim karşılaştırması ..... 34
Şekil 2.8	Fordist modernlik ve esnek post-modernlik karşılaştırması ..... 36
Şekil 2.9	Endüstri toplumu ve enformasyon toplumu karşılaştırması ..... 37

## TABLO LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 4.1 : Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları firma sayısı (1990-1996) .....	64
Tablo 4.2 : Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları firma sayısı artış yüzdeleri .....	65
Tablo 4.3 : Grup itibari ile küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları firma sayısı.....	67
Tablo 4.4 : Grup itibari ile küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları firma sayısı artış yüzdeleri .....	68
Tablo 4.5 : Grup itibari ile küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları örnekleme oranları	69
Tablo 4.6 : 1. grup (tekstil ve yan sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı .....	70
Tablo 4.7 : 2. grup (mekanik, elektronik sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı .....	73
Tablo 4.8 : 3. grup (kimya, plastik, kauçuk sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı .....	76
Tablo 4.9 : 4. grup (metal, yedek parça, kara ve deniz taşıtları yan sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı .....	77
Tablo 4.10 : 5. grup (gıda ve yan sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı .....	81
Tablo 4.11 : Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (yığılma) .....	81
Tablo 4.12 : Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (orta kademe) .....	84
Tablo 4.13 : Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (dağılma) .....	85
Tablo 4.14 : Grup itibari ile büyük ölçekli sanayi kuruluşları firma sayısı ve toplam firma sayısından alınan pay .....	90
Tablo 4.15 : 1. grup (tekstil ve yan sanayi) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı .....	90
Tablo 4.16 : 2. grup (mekanik, elektronik sanayi) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı .....	98
Tablo 4.17 : 3. grup (kimya, plastik, kauçuk) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı .....	99
Tablo 4.18 : 4. grup (metal, yedek parça, kara ve deniz taşıtları ve yan sanayi) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı .....	100

	Sayfa
Tablo 4.19 : 5. grup (gıda sanayi) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı	105
Tablo 4.20 : Büyük ölçekli sanayi kuruluşları (orta kademe) .....	106
Tablo 4.21 :Büyük ölçekli sanayi kuruluşları anketlerinin (örnekleme) mekansal dağılımı .....	106
Tablo 4.22 : Hizmetler sektörü seçilmiş meslek grupları firma sayısı (1990-1996) .....	113
Tablo 4.23 : Hizmetler sektörü seçilmiş meslek grupları firma sayısı artış yüzdeleri.....	114
Tablo 4.24 : Hizmetler sektörü seçilmiş meslek grupları firmaları mekansal dağılımı (reel sayı) .....	114
Tablo 4.25 : Hizmetler sektörü seçilmiş meslek grupları firmaları mekansal dağılım katsayıları .....	115
Tablo 4.26 : Hizmetler sektörü seçilmiş meslek grupları firmaları mekansal dağılım oranları .....	115
Tablo 4.27 : Hizmetler sektörü seçilmiş meslek grupları firmaları mekansal dağılımı....	118

## HARİTA LİSTESİ

	Sayfa
Harita 4.1	: 1. grup küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı ..... 71
Harita 4.2	: 2. grup küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı ..... 74
Harita 4.3	: 3. grup küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı ..... 78
Harita 4.4	: 4. grup küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı ..... 79
Harita 4.5	: 5. grup küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı ..... 82
Harita 4.6	: Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (yığılma) ..... 86
Harita 4.7	: Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (orta kademe) ..... 87
Harita 4.8	: Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (dağılma) ..... 88
Harita 4.9	: 1. Grup büyük ölçekli sanayi mekansal dağılımı ..... 91
Harita 4.10	: 1. grup büyük, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (yığılma) ..... 93
Harita 4.11	: 1. grup büyük, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (orta kademe)..... 94
Harita 4.12	: 1. grup büyük, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (dağılma) ..... 96
Harita 4.13	: 2. grup büyük ölçekli sanayi mekansal dağılımı ..... 101
Harita 4.14	: 3. grup büyük ölçekli sanayi mekansal dağılımı ..... 102
Harita 4.15	: 4. grup büyük ölçekli sanayi mekansal dağılımı ..... 103
Harita 4.16	: 5. grup büyük ölçekli sanayi mekansal dağılımı ..... 107
Harita 4.17	: Büyük ölçekli sanayi kuruluşları (yığılma) ..... 108
Harita 4.18	: Büyük ölçekli sanayi kuruluşları (orta kademe) ..... 109
Harita 4.19	: Büyük ölçekli sanayi kuruluşları üretim ve büro mekanı yer seçimi farklılaşmaları (anket sonuçları itibari ile) ..... 111
Harita 4.20	: Hizmetler sektörü (yığılma 2) ..... 119
Harita 4.21	: Hizmetler sektörü (yığılma 1) ..... 120
Harita 4.22	: Hizmetler sektörü sentez (yığılma 1 ve 2) ..... 122
Harita 4.23	: Sanayi ve hizmetler sektörleri sentez (yığılma 1 ve 2) ..... 123
Harita 4.24	: Plazaların mekansal yer seçimi ..... 125
Harita 4.25	: Alış-veriş merkezlerinin mekansal yer seçimi ..... 126
Harita 4.26	: Yeni kentlerin mekansal yer seçimi ..... 127

	Sayfa
Harita 4.27 : Özel üniversitelerin mekansal yer seçimi .....	128
Harita 4.28 : İstanbul kent makro-formu şemalaştırma çalışması (1) .....	130
Harita 4.29 : İstanbul kenti ve yakın çevresi şemalaştırma çalışması (2) .....	135





## ŞEMA LİSTESİ

	Sayfa
Şema 3.1 : 1950 dönemi İstanbul.....	52
Şema 3.2 : 1960 dönemi İstanbul .....	56
Şema 3.3 : 1970-80 dönemi İstanbul .....	61
Şema 3.4 : 1950-80 dönemi İstanbul .....	61



## ÖZET

1980'li yıllarda üretim teknolojisinde meydana gelen değişimler, toplumsal, ekonomik, kültürel yapıda önemli değişimlere neden olmuştur. Bu değişimlerin mekansal yansıma buldukları en önemli birimler ise, kentler ve kentsel parçalar / sistemler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1973 krizi öncesi sanayi üretiminin ön plana çıktığı, büyük, yaygın ve fonksiyon alanlarının mekansal olarak ayrıştığı kentler gözlemlenirken; 1980'li yıllarda (1973 kriz sonrasında yeniden düzenlenen üretim ilişkilerine bağlı olarak), sanayi üretiminin kent dışına çıktığı, kent merkezlerinde önemli değişimlerin (mekansal ve ilişkiler açısından) yaşandığı, birbirinden farklılaşarak, ayrışan ve soyutlanan kent parçaları / kentler gözlemlenmektedir. Elbetteki çok hızlı değişen ve birbirinden farklı dinamiklerle şekillenen bu kentsel parçaları, tek ve klasik planlama anlayışı ile değerlendirecek, yönlendirmek güçleşmekte ve adeta kentler, kendi dinamikleri ve dış dünya ile ilişki kurabilme yetenekleri doğrultusunda yeniden organize olmakta, şekillenmektedir. Bir başka değişle kentin soyutlanmış, başka kurallar, dinamiklerle işleyen ve birbirine yabancılaşan bağımsız parçaları; planlama ilke ve politikalarını bir anda atıl bırakarak, süreci geriden takip etmelerine neden olacak bir hızla değişmektedir.

Bu çalışmada, kapitalizmin kendi iç bünyesinden kaynaklanan krizlere çözüm arama çabası olarak karşımıza çıkan "esnek üretim" biçimleri; firmaların, kapitalin, işgücünün yer seçim alternatifleri ve örgütlenme biçimlerini ve sonuçta mekan organizasyonunu nasıl etkileyerek değiştirdiği, kuramsal açıdan ve İstanbul Metropoliten Alanı örneğinde incelenmiştir. Amaç değişimleri vurgulayarak bölge ve kent tanımlarının ve dolayısı ile de planlama anlayışlarının yeniden gözden geçirilmesi gereğini ortaya koymaktır.

Beş bölümden oluşan tezin ilk bölümünde; konunun neden seçildiği, amaç, kapsam, yöntem ve varsayımlar belirtilmektedir.

İkinci bölümde; klasik üretim biçimi olan "fordizm"den, esnek üretim biçimi olarak adlandırılan "post-fordizm"e geçişte üretim, sektörel yapı, tüketim ilişkileri ve kent mekanı üzerindeki etkiler incelenerek araştırmanın kuramsal temeli oluşturulmaktadır.

Üçüncü bölümde; İstanbul Metropoliten Alanı'nda 1950-80 dönemi içinde meydana gelen yapısal değişimler ve mekansal yansımaları üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde; İstanbul Metropoliten Alanında 1990-1996 döneminde üretim ve hizmetler sektörü ile konut alanları yer seçim eğilimleri mekansal tespit, istatistiki veriler ve anket teknikleri ile incelenmiş ve kentin farklılaşan bölgeleri ortaya konmaya çalışılarak, planlama ilkelerine yönelik, ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır.

Beşinci bölümde; sonuç ve değerlendirmeler yer almaktadır.

Tez çalışmasında; küçük ve orta ölçekli üretimin, kent merkezi yakın çevresinde (ancak küçük sanayi siteleri şeklinde kent dışına çıktığı), büyük ölçekli üretimin ise, iletişim ve ulaşım olanakları ölçüsünde kent dışına çıkma eğilimi içinde olduğu gözlenmiştir. Buna karşın,

hizmetler sektörü, yeni uzmanlık biçimlerini de ortaya koyacak şekilde yeniden organize olmuş ve kentin farklılaşan, yeni, prestijli alt bölgelerinde, mekansal yansımalar bulmuştur. Konut alanlarında ise, üst gelir grubu kent dışında ya da kentin prestijli alanlarında, ancak kentten soyutlanmış korunaklı özel yaşam alanları şeklinde, bir yerleşme deseni ortaya koyduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak; İstanbul Metropolitan Alanı yakın çevresi ile birlikte değerlendirilmiş ve birbirinden farklı karakterde / dinamiklerde 11 temel bölge elde edilmiş ve kentin yeni bir planlama anlayışı ile yeniden ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır.



## **ABSTRACT**

Developments in production technology have caused significant changes in social, economic and cultural structure in 1980s. Those structural changes are observed mostly in the cities and spatial space. It could be argued that, cities were vertically larger due to industrial production were dominant and functional areas were decomposed within the cities before the economic crisis in 1973. However, it is seen that industry moved out of the cities, significant changes took place and cities started to be different than each other with respect to spatial and economic structure in 1980s. Naturally, it has not been easy to direct and reorganise all those cities which are reforming due to their own dynamics and abilities in order to have relations with the world.

In the other word, cities and or same part of cities have overtaken the classic planning principles and policies in term of their development process.

In this study, mainly “flexible production” which is a kind of endeavour to find a solution for the crisis that came out from the nature of capitalism, and locational alternatives of the capital, companies, manpower and their organisation forms are investigated with respect to theoretical approach, and will be tested in the Istanbul Metropolitan Area. The aim is to emphasise the changes and to approve the necessity of reviewing the definition of region and city and understanding of planning.

The research consists of five chapters. In the first chapter, the selection of the subject, the aim and objectives, comprehensiveness, methodology and hypothesis of the research are explained.

In the second chapter, sectoral structure, production-consumption interrelations and their impact on the urban space during the transition from “fordism” which is a classical production system to “post-fordism” that is known as a flexible production system, are investigated and theoretical framework of the research is built.

In the third chapter, structural changes and its spatial effects in the Istanbul Metropolitan Area are explored for the period of 1950-80.

In the fourth chapter, in the Istanbul Metropolitan Area, industrial service and residential location bias are explored via statistical data, survey techniques and a field work for the period of 1990-1996. Meanwhile, some new planning principles are explored by investigating differentiation of the urban spaces.

In fifth chapter, conclusion and evolution are take place.

In the research it is observed that while small and middle size production take place in the centre and around the city center, large scale production has a bias of locating out of the city depend on the transportation and the communication opportunities. On the other hand, service sector has been reorganising itself and directing formation of new parts of the city. As for in the residential areas, high income group prefers to locate out of the city and to live as a complex where all the needs are provided.

As a result, the Istanbul Metropolitan Area is evaluated together with its fringes, and divided into 11 sub-areas in terms of the different characters.

Consequently, it is argued that there is a need to review and develop a new understanding of planning of the city.



## 1. GİRİŞ: DEĞİŞİM ve TOPLUMSAL SİSTEM

Genel anlamda “değişim” bir sistemin ya da ilişkiler bütününe belirli değişkenler, girdiler etkisi ile bir halden, bir başka hale geçmesi olarak tanımlanabilir. Özellikle kapsamlı ilişkiler yumağı olarak tanımlanan sistemlerde, örneğin bir ‘toplumsal sistemde’ değişim olgusundan bahsettiğimizde, yüzyıllar boyunca süren ve toplumsal sistemin yapısında, organizasyonunda, fonksiyonlarında ve toplumu meydana getiren bireylerin (aktörlerin) davranışlarında meydana gelen önemli değişimlerden söz etmek mümkündür. Üretimden tüketime ve sosyal yaşam alışkanlıklarına kadar, toplumsal sistemlerin sürekli bir değişim, devinim arayışı içinde oldukları gözlenmektedir. Bu noktada önemli ve tartışılması gereken; değişim olgusuna neden olan faktörün, bir başka değişle ateşleyici unsur ya da başlangıç noktasının, ne olduğu? üzerine temellenmektedir. Bu doğrultuda yapılan incelemeler sonucunda, pek çok düşünürün toplumsal değişmeye neden olan en temel faktör olarak “teknoloji” unsuru üzerinde durduğu gözlemlenmiştir.\*

Temel bir değişken olan teknoloji; başta üretim olmak üzere işbölümünü, toplumsal düzenin örgütlenme biçimini ve aktörler dolayısı ile kültürler arası ilişkileri değiştirip farklılaştırmaktadır. Yenilik olarak adlandırılan teknolojik değişim, öncelikle üretim süreci ve yöntemini etkileyerek, malın dolaşım, değişim sürecini yani ticaret ve ona bağlı olarak hizmetler, ulaşım sistemlerinde önemli değişimlere neden olmakta dolayısı ile öncelikle ‘ekonomik alanda’ yansımalar bulmaktadır. Yeni teknolojilerin üretim sürecinde kullanılması, yeni işbölümü, yeni mesleklerin doğması ve işgücünün (başta imalat ve hizmetler sektörü olmak üzere) yeniden organize olmasına neden olarak, ‘sosyal alanda’ dönüşümlere neden olmaktadır. Ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen değişimler toplumsal sistemlerde sınıf ve güç çatışmasını beraberinde getirerek ‘politik alana’ ilişkin dönüşümlere neden olmaktadır. Tüm dönüşümler sonuç olarak, toplum içinde farklı roller üstlenen aktörlerin davranış biçimlerinde, yaşam alışkanlıklarında ve toplumsal düzenin devamlılığının sağlanmasında önemli etken olan ‘kültürel alanda’ yansımalar bulmaktadır. Teknolojik alanda

\* Dahrendroff, 1958; Childe, 1965; Durkheim, 1965; Tekeli, 1969; Arslan, 1980; Kongar, 1981; Arslan, 1982; Erkan, 1994; Beacher, 1994; Şaylan, 1995; Göker, 1995; Bozkurt, 1995

meydana gelen bir yeniliğin, tüm toplumsal sistemi etkilemesi, toplumun yenilikleri algılama, kabul etme ve yeniliğe uyum sağlayacak uygun maddi alt yapı koşullarına sahip olma düzeyine bağlı olarak farklı süreçlere yayılmaktadır. Bir yeniliğin ekonomik alandan kültürel alana değin tüm toplumsal sistemi etkilemesi, bir anda değil yüzyıllara yayılan bir süreçte etkili olmaktadır. Ancak şunuda unutmamak gerekir ki özellikle 1973 sonrasında, teknolojik alanda meydana gelen yeniliklerin iletişim olanaklarını artırması ile bu yayılım ve etkilenme süreci çok daha hızlanmaktadır. Hatta iletişim alanındaki gelişmeler ekonomik ve politik alandan önce kültürel alanlara yansımakta ve geçmiş kuşaklardan miras kalan değer, norm ve davranış kalıplarıyla dünya görüşlerinde önemli değişimlere neden olmaktadır.

Dünyanın büyük bir bölümünü etkisi altında bulandıran kapitalist üretim sürecinde de teknolojik değişimler ve yenilikler, değişimin ve sistemin özünden kaynaklanan krizlerden çıkma çabalarının kaynağını oluşturmaktadır. Pek çok düşünür kapitalist üretim süreci içinde, toplumsal sistemi kökünden etkileyen üç önemli devrenin kaynağında, bir başka deyişle başlangıç noktasında, teknolojik yenilikler/buluşların yer aldığını işaret etmektedir.\*

Buna göre kapitalist üretim ve yaşam biçimi, tarihsel süreç içinde üç temel krizden geçmiş ve teknolojik alanda devrim ile ifade edilen yenilikler ile kendini yeniden üretmiştir. Kapitalist üretimin kendini yeniden ürettiği iki temel kırılma noktası, ağırlıklı olarak sanayi devrimi ile gelen fordizm ve enformasyon alanında meydana gelen devrim ile gelen post-fordizm olarak isimlendirilmektedir. İki süreç üretim biçimi, sosyal kültürel yaşam alışkanlıkları, güç dengeleri açısından ve bu sürecin yansıma noktası olan mekanlara, (kentsel mekanlara) değin pek çok alanda farklılıklar göstermektedir. Özellikle 1980'li yıllarda bilgi ve iletişim sektöründe meydana gelen değişimler; üretim biçiminde, emek sürecinde, işgücü piyasalarında, ürünlerde ve tüketim alanlarında önemli değişimlere neden olmuştur. Bu noktada meydana gelen en önemli farklardan biri de, imalat sanayinde ve hizmetler sektöründe meydana gelen değişimlere bağlı olarak, mekan kavramının ve kentsel mekanın özelliklerinin değişmesidir. Öncelikle fordist dönemde edilgen yani tüm sosyal, ekonomik, kültürel, politik gelişmelerin yansıma noktası niteliğinde bir yapı gösteren mekan, post-fordist

\* Toffler, 1981; E.W. Halal, 1986; I. Belek, 1997; Dicleli, 1995; Frankel, 1991; Kozlu, 1994; Ekin, 1996.

dönemde bu yapının oluşmasında etkileyici / yönlendirici bir rol üstlenmektedir.\*

Ölçek ekonomisine dayalı büyük sanayi kuruluşlarının, belirli odaklarda yığıldığı sanayi bölgeleri ve çevresinde gelişen konut alanlarının biçimlendirdiği “kompact” şehirselleşmiş formlar, fordist üretim biçiminin mekansal yansımalarını tanımlamaktadır. Post-fordist dönemde ise, büyük ölçekli üretimin kentsel mekandan uzaklaştığı, hizmet sektörünün yeniden organize ettiği, farklı gelişme dinamikleri ile parçalanan ve ayrışan birbirleri ile yarışan kentsel parçaların farklı sorun alanları ile ön plana çıktığı kentsel formlar, gözlenmektedir. Kentsel sistemlerde meydana gelen bu farklılaşmalar, farklı planlama anlayışlarını da bir gereklilik olarak gündeme getirmektedir.

**AMAÇ:** Bu çalışmadaki temel amaç; 1973 petrol krizi sonrasında teknoloji alanında meydana gelen değişimlerin etkisi ile başta üretim biçimi olmak üzere, sektörel yer seçim stratejilerinde, sosyal, kültürel yaşam alışkanlıklarında meydana gelen değişimlerin, kentsel mekanlarda neden olduğu farklılaşmaların neler olduğu? ve İstanbul Metropolitan Alanı'nın bu doğrultuda hangi noktada? nasıl bir değişim sergilediği? konusunda, ihtiyaç duyulan birikimleri sağlamak ve planlama stratejilerine ilişkin ip uçlarına ulaşmaktır.

Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde amaç, çalışmanın sınırları, yöntem ve varsayımlar ele alınmıştır.

İkinci bölümde; kapitalizmin doğası gereği sürekli kriz dönemlerinden geçen ve kendini yeniden üreten bir sarmal sistem olduğu tanımlanarak, sistemin kendini yeniden üretmesinin büyük ölçüde teknolojik yeniliğe uyum sağlaması ile ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda iki temel üretim biçimi (ve beraberinde teknolojik birikim düzeyi) ve yaşam anlayışı olan fordizm ve post-fordizm olguları, karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek sektörel, mekansal dönüşüm evreleri algılanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde İstanbul Metropolitan Alanı'nda 1950-1980 dönemi içinde meydana gelen yapısal değişimlerin ana hatları ve mekansal yansımaları üzerinde durulmuştur. Bu noktada konu, 1980 öncesi ve sonrasında kentsel dinamiklerde meydana gelen farklılıklara değinmek amacıyla ele alınmıştır.

\* Harvey, 1990. ; Eraydın, 1992; Arslanoğlu, 1995; Arslan, 1997;



Dördüncü bölüm ise: İstanbul Metropolitan Alanı özelinde 1990-1996 döneminde fonksiyon alanlarında meydana gelen farklılaşmalar sonucunda, kentin birbirinden ayrılan parçaları tanımlanarak; İstanbul kentinin uluslararası kademelenme içinde hangi noktada ? yer aldığını anlamaya çalışmak ve planlamaya yönelik ip uçlarının yakalanması çabalarını içermektedir.

Beşinci bölümde: sonuç ve değerlendirmeler yer almaktadır.

**ÇALIŞMANIN SINIRLARI:** Mekansal sınırlar, gerektiğinde komşu alanlar ile ilişki kurmak kaydı ile İstanbul Metropolitan alanı ile sınırlandırılmıştır. Zaman sınırlaması; 1980 ve ağırlıklı olarak 1990 yılı sonrasını içermektedir. Çalışmanın konu sınırlaması ise; varsayımların içeriği ile sınırlıdır ve “amaç” bu konudaki genel sınırı oluşturmaktadır.

**YÖNTEM ve UYGULAMA:** Konu kuramsal olarak literatürden yararlanmayı gerektirmektedir. Olanaklar ölçüsünde geniş bir tarama yapılmaya çalışılmıştır. Konu kapitalist üretim biçiminin teknolojik gelişmeye dayalı olarak sürekli kendini yenilediği ve kentsel mekanı yeniden biçimlendirdiği temel savı üzerine oturtulmaktadır. Bu doğrultuda kuramsal çerçevede 1973 öncesi kent mekanı ile sonrasındaki kent mekanı ve bu mekanı biçimlendiren öğeler, karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Varsayımların irdelenmesi ise ağırlıklı olarak istatistik derleme, istatistik tekniklerinin kullanılarak anlamlı ve anlamsız ilişkilerin ortaya konulması ve mekansal gözlemlere dayanmaktadır.

Çalışmanın yöntemi, İstanbul Sanayi Odası (İSO) ve İstanbul Ticaret Odası'na (İTO) kayıtlı firmalar ile 1990 sonrası kentsel mekana eklenen yeni dinamiklerin (konut, çalışma, eğlence, rekreasyon, ulaşım vb); istatistiki değerlendirme teknikleri (sanayi ve hizmetler sektörü firmalarının yıllar itibariyle gelişimi, artış yüzdeleri, lokasyon katsayıları), mekansal eşleştirme, gözlem ve tespit teknikleri doğrultusunda ele alınması ve bu doğrultuda kent makroformunun çözümlenmesi çabasına temellendirilmiştir. Bu doğrultuda konu 6 etapta ele alınmıştır.

1. İTO ( 83 alt sektör), İSO (40 alt sektör) veri gruplarının 1990-96 dönemi içindeki gelişimlerinin istatistiki olarak değerlendirilmesi, neden-sonuç ilişkilerinin kurulması.
2. 83 alt sektöre dağılan İTO ve 40 alt sektöre dağılan İSO verilerinin değerlendirmede

anlamli ilişkileri ortaya çıkaramayacak kadar parçalanmış olması, yeni bir gruptama yapılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda :

- İSO verileri (Büyük ve Küçük - Orta Ölçekli Sanayi Kuruluşları)

1. Grup: Tekstil ve yan sanayi,
2. Grup: Mekanik - Elektronik,
3. Grup: Kimya, Plastik, Kauçuk,
4. Grup: Metal, yedek parça, kara ve deniz taşıtları ile yan sanayi,
5. Grup; Gıda ve yan sanayi,

olarak gruplanmış ve bu doğrultuda küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının % 91.30'u, büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının ise % 86.20'si değerlendirme içine alınarak; 1990 - 96 döneminde artış yüzdeleri, toplam firma sayısından alınan alt sektör payları ve lokasyon katsayıları ile değerlendirilmiştir.

- İTO verileri (hizmetler sektörü ve alt sektörleri) ise 1990-96 döneminde ortalama artış yüzdesi olan % 62'nin üzerinde artış kaydeden, seçilmiş 10 adet alt sektör bazında incelenmiştir.

1. Gümrük komisyoncuları ( % 123.88 artış),
2. Emlak komisyoncuları ( % 78.79),
3. Otel, lokanta, eğlence ( % 101.20),
4. Özel eğitim ve sağlık kuruluşları ( % 378.71),
5. Kara nakliyat, nakliye komisyoncuları, seyahat ve turizm acentaları ( %80.34),
6. Banka, banker, sigortacılar ( % 90.11),
7. Makine, rulman, bilgisayar ( % 105.12),
8. Film, reklam, sinema, yerli film ihracaatıları ( % 76.30),
9. Sanayi mamülleri ihracaatıları ( % 120.93),
10. Mensucat / tekstil ( % 95.45),

### 3. İTO ve İSO verilerinin mekan ile eşleştirilmesi:

- Adres girişi aşamasında; toplam 8488 adet küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşunun % 43.41'inin (3685 adet adres) örnekleme tekniğine uygun olarak mekansal eşleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Toplam 650 adet büyük ölçekli sanayi kuruluşu ise % 100 oranında mekan ile eşleştirilmiştir. Hizmet sektörü içinde yer alan seçilmiş 10 adet sektörde toplam 27.328 adet firma yine % 100 olarak mekan ile eşleştirilmiştir.

- Bu eşleştirme sonucunda veriler, grup ve sektör yapısına bağlı olarak mekanda 'yığılma', 'orta kademe', 'dağılma' eğilimleri olmak üzere üç aşamada değerlendirilmiştir.

	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi (Firma Sayısı)	Büyük Ölçekli Sanayi (Firma Sayısı)	Hizmetler (Firma Sayısı)
<b>YIĞILMA</b>	1. Grup: 41 - 80 2. Grup: 41 - 80 3. Grup: - 4. Grup: - 5. Grup: -	1. Grup: 16 - 20	100 - 200
	1. Grup: 170 + 2. Grup: 100 + 3. Grup: 41 - 60 4. Grup: 41 - 60 5. Grup: -	1. Grup: 31 - 35	200 - 400
<b>ORTA KADEME</b>	11 - 40	6 - 15	20 - 100
<b>DAĞILMA</b>	1 - 10	1 - 5	1 - 20

4. Anket tekniği kullanılarak büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının üretim ve büro mekanı yer seçim tercihleri incelenmiştir. Kentin merkez bölgesi içinde kalan altı temel alt bölgede toplam 157 firmada % 27.38 örnekleme ile toplam 43 adet anket yapılmış ve değerlendirilmiştir.

Anket bölgeleri:

- Şişhane, Beyoğlu, Taksim, Nişantaşı,
- Elmadağ, Harbiye, Şişli,
- Beşiktaş, Balmumcu, Dikilitaş, Esentepe,
- Sultanhamam, Karaköy,
- Etiler, Zincirlikuyu,
- Kadıköy, Altunizade, Acıbadem,

5. Kentsel mekana 1990'lı yıllar sonrasında eklenen plazalar, alış -veriş merkezleri, yeni konut alanları, özel üniversitelerin mekansal yer seçim tercihlerinin irdelenmesi.

6. İstatistiki veriler, mekansal tespit, gözlem, Yıldız Teknik Üniversitesi Mim. Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü stüdyo çalışmaları ve ikincil kaynaklardan elde edilen verilerden yola çıkarak, İstanbul Metropoliten Alanı bütününe yönelik ağırlıklı eğilimlerin araştırılması.

**ÇALIŞMANIN VARSAYIMLARI:** Çalışmanın ikinci bölümü olan “kuramsal çerçevede” de açıklandığı gibi kapitalizmin son siyasal, toplumsal ve ekonomik evresi; “Küreselleşme”, “Globalleşme”, Yeni Dünya Düzeni vb... kavramlarla ifade edilmektedir. Bu evre büyük ölçüde siyasal rejimlerdeki, iletişim - ulaşım teknolojisindeki, kapitalin - işgücünün mobilizasyonundaki hızlı değişimlerin bir sonucudur. Şüphesiz bu hızlı değişimlere eşlik eden ve kapitalizmin kendi iç bünyesinden kaynaklanan krizlere bir çözüm olarak karşımıza çıkan “yeni üretim biçimleri”dir. Yeni üretim biçimleri; firmaların yer seçim alternatiflerini çoğaltmış bir başka değişle esnek hale getirmiş, kapital ve işgücünün nitelik - nicelik - örgütlenme biçimleri ile mekan organizasyonunu etkileyerek değiştirmiştir. Anılan değişimler bir yandan bölge ve kent tanımlarının, dolayısı ile planlama anlayışlarının yeniden gözden geçirilmesini getirirken bir yandan da firmaların yer seçimine ve örgütlenmesine bağlı olarak farklılaşmış çeşitlenen sektörler arası ve sektör içi ilişkiler ile kentsel klasik yapının da (konut, sanayi, hizmet, rekreasyon ve eğlence alanlarının) planlama açısından yeniden yorumlanmasını getirmiştir.

Yukarıda sözü edilen değişimlerin yaklaşık 20 yıllık bir geçmişi vardır ve konuyla ilgili uzmanların gerek politik gerek toplumsal gerekse mekansal ve planlama açısından oluşan eğilim ve yansımalar üzerine değişik olumlu ve olumsuz değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bununla beraber aşağıda sıralanan varsayımlar mekanda gerçekleşmiş eğilimlere dayandırılmaktadır ve İstanbul Metropoliten Alanının bu doğrultuda irdelenmesini amaçlamaktadır.

**Temel Varsayım A:** Türkiye ağırlıklı olarak İstanbul Metropoliten Alanı aracılığı ile finans kapitalin küreselleşme ağına girmiştir.

***Alt varsayım I:*** İstanbul Metropoliten Alanı bir “Dünya Kenti” değildir. Özellikle finans kapitalin küresel ilişkilerinde bir eklemlenme noktası ya da bir başka değişle “uluslararası” bir sıçrama noktası / kenttir.

**Temel Varsayım B:** İstanbul Metropoliten Alanı içinde büyük, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının mekansal yer seçim ve sektörel özelliklerinde farklılıklar gözlenmektedir.

***Alt varsayım I:*** Büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının ofis ve üretim mekanlarında farklılıklar gözlenmektedir. Ofis mekanları kent merkezinin prestijli, yeniden şekillenen alanlarında

(geleneksel merkez dışında, yeni mekan anlayışı ile tasarlanan prestijli gelişme bölgeleri) yer seçerken, üretim merkezi de geleneksel merkezden uzaklaşmış ve kent çeperlerine hatta metropol ile ilişki kurabileceği noktalarda, kent dışına çıkma eğilimi içerisine girmiştir.

**Alt varsayım 2:** Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları son beş yılda hızlı bir artış göstermektedirler.

**Alt varsayım 3:** Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları açısından tekstil lokomotif sektördür.

**Alt varsayım 4:** Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının mekansal yer seçim eğilimleri ise, iki farklı karakter sergilemektedir. Tekstil gibi fason ilişkilerin yoğun olduğu sektörlerde bir yandan kentin ticaret fonksiyonları ile iç içe merkez ya da merkezin yakın komşuluğundaki alanlarda yer seçme eğilimi sergilenirken, öte yandan küçük sanayi siteleri şeklinde örgütlenerek, büyük sanayi kuruluşları ile ilişkiye girdikleri çeperlere yakın alanlarda yer seçmektedirler.

**Temel Varsayım C:** İstanbul Metropolitan Alanı içinde yer alan hizmetler sektörünün yeniden organize olarak, belirli alt sektörlerde çok daha dinamik gelişmeler içerisine girdiği ve mekansal tercihlerinde de belirli farklılıklar gözlenmektedir.

**Alt varsayım 1:** Üretim yapısında ve ölçeğinde meydana gelen değişimler ve dünya ile kontak kurabilme düzeyine bağlı olarak hizmet sektörü yeniden organize olmuş ve belirli alt sektörler 1990-96 döneminde hızlı bir gelişme süreci içine girmişlerdir.

**Alt varsayım 2:** Hizmetler sektörünün mekansal tercihlerinde farklılaşmalar olmuştur.

**Alt varsayım 3:** Sahip oldukları potansiyaller ve dünya ile kontak kurabilme düzeylerine bağlı olarak, kentsel alanda farklı karakterde merkez bölgeleri ortaya çıkmıştır.

**Temel Varsayım D:** Yeni üretim ilişkileri ve hizmetler sektörünün yeniden organizasyonu ile birlikte, gelir gruplarında ve bu gelir gruplarının yaşam alanlarında (konut, çalışma, eğlenme, dinlenme), önemli farklılıklar görülmektedir. Ve bu durum mekana farklı dinamikler olarak yansımaktadır.

## 2. KAPİTALİZM ve KAPİTALİST ÜRETİM BİÇİMİNDE DEĞİŞİM / DÖNÜŞÜM EVRELERİ, KENT MEKANI İLİŞKİLERİ

### 2.1. Kapitalizm Olgusu ve Değişim / Dönüşüm Evreleri : Tarihsel Süreç İçinde Kırılma Noktaları

Kapitalizmin özünü üretim biçiminde arayan Marx, kapitalizmi sadece pazar için bir üretim biçimi değil, işgücünün bizzat meta durumuna geldiği ve herhangi bir değişim aracı gibi pazarda alınıp satıldığı bir sistem olarak tanımlamaktadır (Dobb, 1992).

Becher ise, kapitalizmin diğer sistemlerden ayrılan en özgün yanının “etkinliği” olduğunu belirterek; üretim, dolaşım ve tüketimdeki kitlesel artışla nitelendirilebilecek, ilk sistem olarak tanımlamaktadır (Becher, 1994).

Bu tanımlamalar ışığında kapitalizm olgusu, siyasal-ekonomik, kültürel, ideolojik temeller üzerine oturtulmuş toplumsal bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır (Wallerstein, 1983).

- **Siyasi ve ekonomik temel:** En yüce değer olarak “yaşam değerini” yükseltmeyi kabul eden bir sistemde ekonomik durağanlık, çatışmaların sertleşmesini simgeleyecektir. Çünkü bu durumda, bir grubun payını artırabilmesi, ancak bir diğerinin lehine olarak gerçekleşecektir. Bu durumda siyasal iktidar uyumu devam ettirebilmek için bütün olanakları ile “ekonomik büyümeyi” teşvik etmek durumu ile karşı karşıya olacaktır.
- **Kültürel temel:** Değişim olgusunun bir “değer” haline gelmesi ile nesnelere, malların, kurumların ve fikirlerin aşınmaları durmadan hızlanmış ve bu durum bir gelişme olarak algılanmıştır.
- **İdeolojik temel:** Siyasetsiz bir toplumun inşası ve bolluk toplumu efsanesinin oluşturulması esası üzerine oturtulmuştur (Foster, Taylor, Mouzells vd. 1984; Barber, 1991; Becher, 1994).

Sonuç olarak kapitalizm olgusunu, aşağıda sıralandığı gibi karakterize etmek mümkün olacaktır.

1. Kapitalizm kendine özgü karakteri ile ayrıcalıklı bir ekonomik etkinlik arayışıdır (Becher, 1994). Wallerstein’in de ifade ettiği gibi kapitalizmin kendisinden önceki sistemi yerle bir etmesindeki (“katı olan her şey buharlaşır”) belirleyici öge, kapitalizmin bir sistem

olarak, sonsuz birikim / sermaye birikimi üzerine temellenen bir sistem olmasından kaynaklanmaktadır (Ercan, 1996). Bir başka değişle süreç içinde sürekli kendini yenileyen, değişen koşullara adapte olan bir sistem olması ile varlığını sürdürmektedir.

2. Ekonomik etkinliğin maksimize edilmesinin birinci koşulu, sivil toplumun devlet karşısında özgürleşmesidir (Beacher, 1994). Bu sistemde devlet, ekonomik sisteme müdahale etmek yerine, sistemin devamlılığını sürdürmesi için gerekli koşulları hazırlayan bir düzenleyici bir kurum olarak devreye girmektedir.

3. Bütün bunların sonuç verebilmesi için değer sisteminin dinsel, askeri ve siyasal değerler lehine değişmesi ve ihtiyaçların serbestleşmesi gerekmektedir (Beacher, 1994).

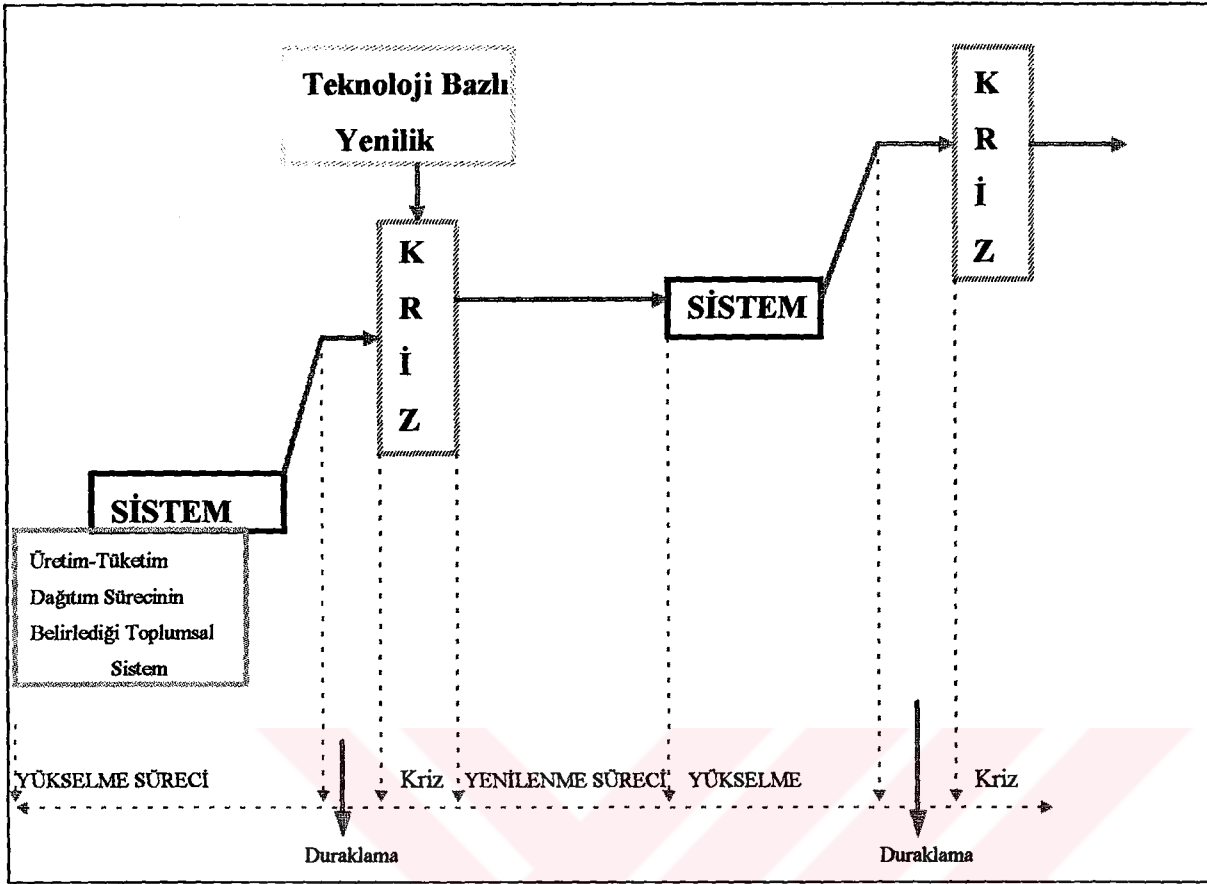
4. Sistemin iç dinamikleri gereği “ denge - kriz - yeni denge “ arayışı içinde sürekli devinim gösteren bir yapı sergilemektedir (Bozkurt, 1995; Göker, 1995).

5. Tarihsel kapitalizmin motoru, teknolojik değişimdir (Wallerstein, 1983).

Tarih sahnesine çıktığı andan itibaren yalnızca bir birikim rejimi olmanın ötesinde, bir yaşam anlayışı olduğu ölçüde, sosyal, ideolojik, kültürel boyut içeren kapitalizm; tarihsel süreç içerisinde zaman zaman yükselen, zaman zaman düşen trendler içerisine girmiştir. Pek çok düşünür, kriz dönemleri olarak ifade edilen bu süreçleri, kapitalizmin iç dinamiklerinin bir sonucu olduğu ve kaçınılmaz olarak gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu sistemin varlığını sürdürebilmesi sürekli olarak bunalımlardan (kriz dönemleri) geçerek kendini yeniden üretebilmesine temellendirilmektedir (Şaylan, 1995; Bozkurt, 1995) (Şekil 1,2).

Kapitalist gelişim evrelerinde yer alan “kırılma noktalarını” aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

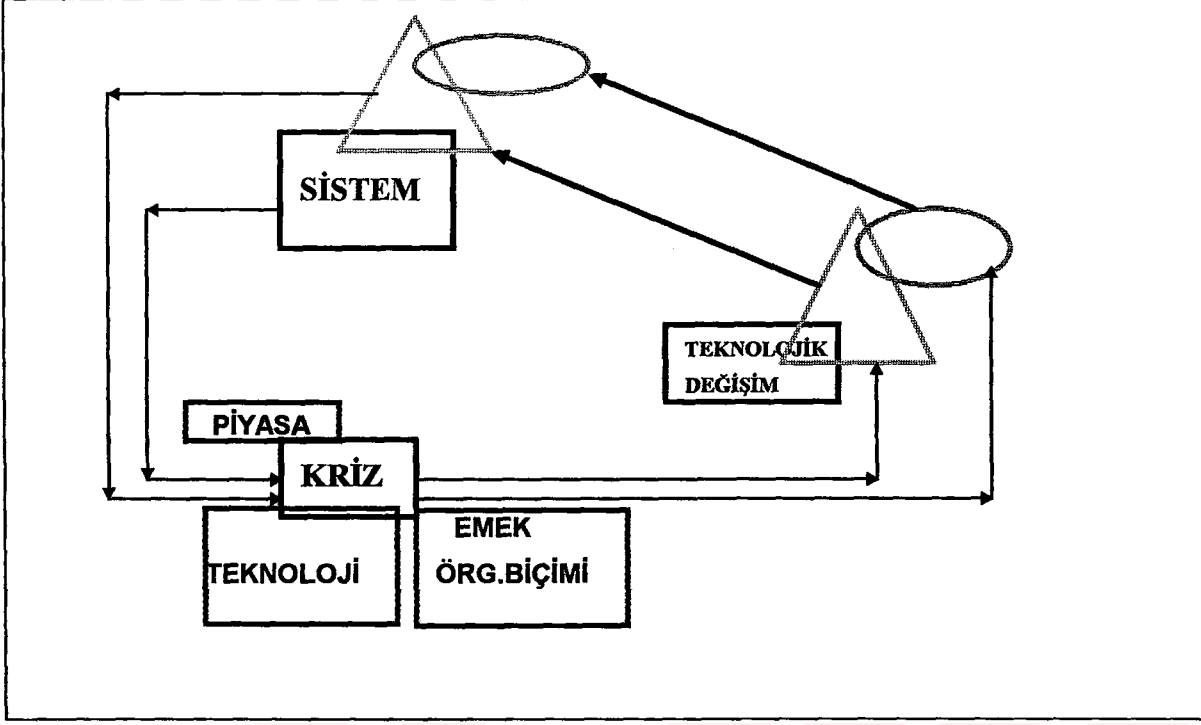
15-18.yy. arasında ticari sermaye birikiminin egemen olduğu, (kimilerine göre kapitalizm öncesi ya da ilkel kapitalizm olarak tanımlanan) ve buna bağlı olarak “merkantalist” ekonomik politikaların yönlendirdiği dönemde; karların azalması, beraberinde “kriz” dönemini getirmiştir. 18.yy. sonu 19.yy. başı olarak tanımlanan dönemde gerçekleştirilen pek çok teknolojik yenilik, kriz dönemi koşullarını ortadan kaldırmış ve kapitalizmi çok daha etkin ve yaygın bir sistem olarak dünya yüzeyine taşımıştır.



Şekil 2.1 : Kapitalizmin yeniden yapılanma süreci

Bu dönem “birinci kırılma noktası” (sanayi devrimi) olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin; kriz-teknolojik yenilik-yeniden yapılanma döngüsü içine girerek, kendini yeniden ürettiğini söylemek mümkündür. Bu mantık dizgesi içerisinde İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki kapitalizm olgusunu; 1945’den 1973 petrol krizine kadar olan ve “ikinci kırılma noktası” olarak adlandırılan dönem ve 1973’den günümüze kadar olan bilişim alanında geliştirilen yenilikler ile üst üste çakıştırılan “üçüncü kırılma noktası” bilgi / bilişim / enformasyon devrimi olarak ele almak mümkündür.





Şekil 2.2 : Sistemin değişmemek için değişim arayışı

Toffler bu dönüşüm olgusunu, kapitalist gelişim sürecinin ötesine taşıyarak tarihe mal etmektedir. Ona göre tarihte üç evre (dalga) vardır ve her biri bir devrim ile karakterize edilmektedir.

1. Dalga: M.Ö. 8000 - M.S. 1650-1750 arasında tarım devrimi ile karakterize edilen dönemdir.
2. Dalga: Sanayi devrimi ile karakterize edilen dönem olup, 19. yy.dan İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar süren yoğun endüstrileşme ile ifade edilmektedir.
3. Dalga: İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze değin, son 10-15 yıl içinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bilişim ve enformasyon alanındaki devrim ile karakterize edilen dönem, bilgiye dayalı hizmetler sektöründeki gelişmeler ile dikkati çekmektedir (Frankel, 1991; Kozlu, 1994; Dicleli, 1995 ; Ekin, 1996; Belek, 1997).

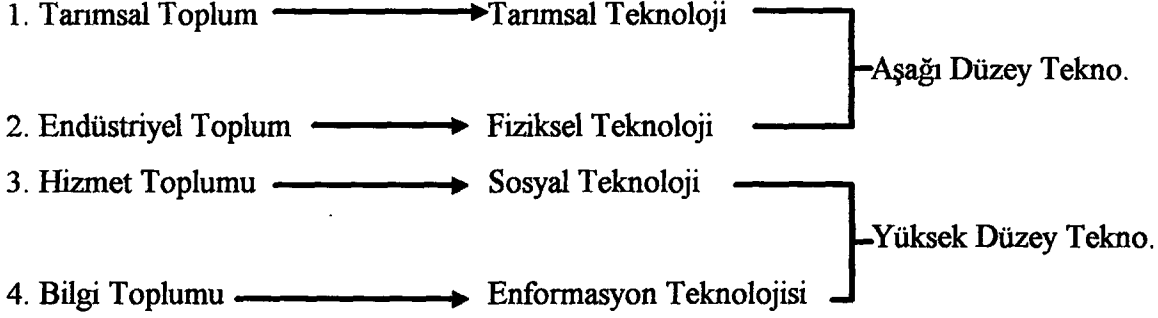
Halal ise, bu gelişim ve dönüşüm olgusunu teknolojik düzeyler ile açıklamaktadır.

1. Tarımsal ve fiziki donanımı tanımlayan "aşağı düzey" teknolojiler,
2. Kısaca "high-tech" denilen "yüksek düzey" teknolojiler,

2.1. Sosyal sistemlerin işlevini geliştirmeye ve hizmet sunmaya yönelik olan "sosyal

teknoloji”,

2.2. Eğitim, iletişim, bilimsel araştırmaya zemin hazırlayan “enformasyon teknolojisi”, Halal, her bir teknolojinin kendine özgü bir toplumsal örgütlenme modelini yarattığını düşünerek, toplumsal tarihi de dört teknolojik modele karşılık gelen, 4 aşamada sınıflamıştır:



(Belek, 1997).

Tüm bu saptamalardaki ortak nokta İkinci Dünya Savaşı sonrasında sanayi devrimi ile ortaya çıkan 2. kırılma noktası ile enformasyon alanındaki devrim ile ortaya çıkan 3. kırılma noktasıdır. Bu yeniden yapılanma dönemleri başta “fordizm” ve “post-fordizm” olmak üzere eski - yeni, düzenli - düzensiz, endüstriyel - post endüstriyel vb. pek çok kavram ile ifade edilmiştir.

Kapitalizmin doğasında yer alan kriz ve yeniden yapılanma dönemlerinin tanımlanmasına ilişkin kuramsal yaklaşımları üç grupta toplamak mümkündür.

1. Piore ve Sabel (1984) tarafından geliştirilen “Yeni Smithçi Yaklaşım: Esnek Uzmanlaşma”
  2. Freeman ve Perez (1988) tarafından geliştirilen “Yeni Schumpeterci Yaklaşım: Tekno Ekonomik Paradigmalar”
  3. Leborne ve Lipietz (1988), Aglietta (1987) tarafından geliştirilen “Yeni Marksist Yaklaşım: Düzenleme Okulu”
- (Taymaz, 1993).

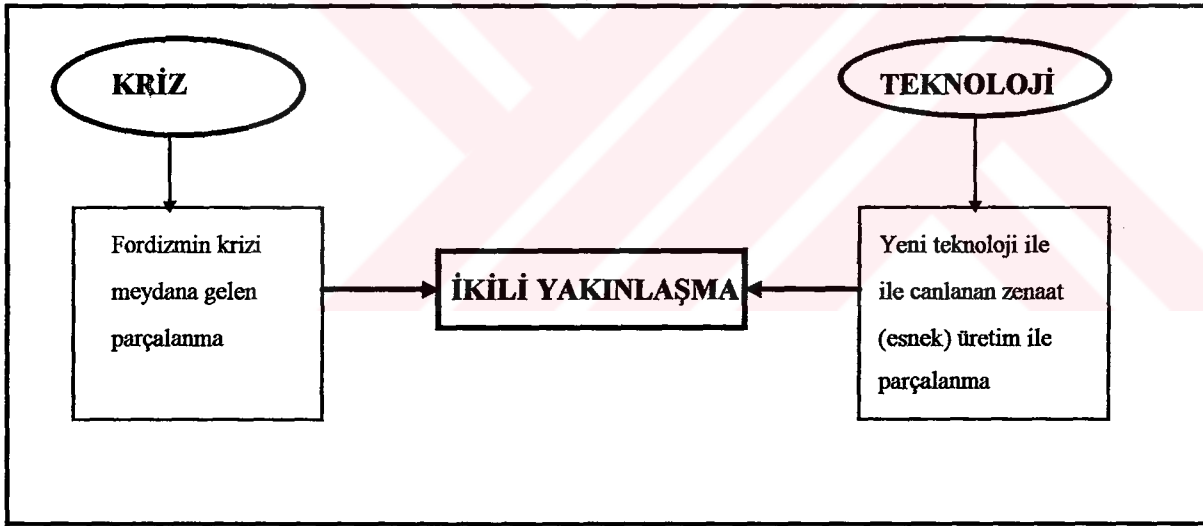
### 2.1.1. Yeni smithçi kuram: esnek uzmanlaşma

Esnek Uzmanlaşma Kuramının temeli; üretim örgütlenme biçimlerinin, kitlesel üretim ve esnek uzmanlaşma olmak üzere ikiye ayrılmasına dayandırılmaktadır. Kitlesel Üretim

standartlaşmış ürünlerin , niteliksiz işgücü ve özel amaçlı makineler kullanılarak, çok miktarda (büyük ölçekli) üretilmesi olarak tanımlanırken; bu üretim biçiminin tersi olan Esnek Üretim ise, talep doğrultusunda çeşitlenmiş ürünlerin, kalifiye işgücü ve genel amaçlı makineler kullanılarak, küçük ölçekli üretilmesi olarak tanımlanmaktadır (Piore ve Sabel, 1984; Taymaz, 1993).

Piore ve Sabel kapitalist üretim biçimini, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lere değin devam eden ve kitlesel üretim ile simgeleşen "1. Sınai ayırım" ve 1970'lerden günümüze, esnek üretim ile simgeleşen "2. Sınai ayırım" olmak üzere iki paradigma şeklinde ele almaktadır.

Üretim biçimi olarak iki uç noktada yer alan fordizm ve esnek uzmanlaşma, 1970'lerde etkisi hızla hissedilmeye başlanan "kriz" ve krizden çıkma çabasının bir ürünü olan "teknolojik yenilikler" ile Piore ve Sabel'in tanımı ile bir "ikili yakınlaşma" içine girmişlerdir (Şekil 3) (Taymaz, 1993).



Şekil 2.3 : İkili yakınlaşma (E. Taymaz 1993'ten yararlanılarak üretilmiştir)

İlk defa Ford'un T-modeli otomobil imalatında kullandığı (Taylorist iş örgütlenmesine dayalı) bant üzerindeki seri üretim sistemi, "fordizm" in simgesi olmuş ve kitlesel üretim ile aynı anlamda ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kitlesel üretim tarzının egemenliği 1970'lere kadar sürmüştür. 1970'li yıllarda;

\* otomobil, beyaz eşya gibi bu üretim biçiminin odağını oluşturan (lokomotif sektör) dayanıklı tüketim malları sektöründe piyasaların doymaya başlaması ile, talebin hızla düşmeye

başlaması,

- \* geliri artan tüketicilerin çeşitli mal talebi ile piyasaların hızla parçalanmaya başlaması,
- \* artan uluslararası rekabet ve petrol şokunun etkisi ile piyasalarda yaygınlaşan belirsizlik ortamı vb.

nedenlerle kitlesel üretim tarzı ciddi bir “kriz” ile karşı karşıya kalmıştır (Eraydın, 1992; Taymaz, 1993; Bozkurt, 1996; Belek, 1997).

Süreç içerisinde kitlesel üretimin krizi derinleşirken, yeni gelişen teknolojilerin etkisi ile yeniden canlanan zanaat üretimine (esnek uzmanlaşmaya) doğru bir gelişme eğilimi başlamıştır. Bir yandan küçük ve orta ölçekli firmaların yoğunlaştığı “sanayi bölgeleri” gelişirken, diğer yandan da büyük firmaların küçük ve görece özerk birimlere bölünmesi şeklindeki bir gelişim yaygınlaşmıştır. İki farklı uçtan ortak bir yapıya doğru olan bu eğilimi Sabel “ikili yaklaşma” olarak tanımlamaktadır (Piore ve Sabel, 1984; aymaz, 1993) (Şekil 3).

Piore ve Sabel’e göre bu ikili yaklaşmanın diğer ucunda yer alan esnek uzmanlaşma; yoğun teknoloji kullanan, değişen piyasa koşullarına kolayca adapte olabilen küçük ve orta ölçekli firmaların, fason / taşeron ve üretim ilişkilerini / ilişki ağlarını kurabildikleri ve sanayi bölgeleri olarak mekana yansıyan, bir üretim biçimi olarak tanımlanmaktadır. Kısaca özetleyecek olursak, “kitlesel tüketim piyasalarının doyması ve tüketicilerinin artan ölçüde ürün çeşitliliği talep etmesi sonucu, 1970’lerde gelişmiş ülkelerde kitlesel üretime dayalı gelişimin sınırlarına dayanılmıştır. Bu ülkeler ikinci sınai ayrımın eşliğindedirler. Ya mevcut düzenleyici kurumların genişlemesi ile standart kitlesel üretime devam edecekler ya da ürün çeşitliliği ve hızlı teknolojik yeniliklere dayanan, esnek uzmanlaşma egemen olacaktır. Bu iki paradigmanın uluslararası ekonomide beraber olması da mümkündür. Bu durumda eski kitlesel üretim sanayileri az gelişmiş dünyada kurulurken, yüksek teknoloji sanayileri ile geleneksel becerilerin birleşmesi ile yeniden canlanan takım tezgahları, giyim, tekstil gibi ürün çeşitliliğinin önemli olduğu sektörler, gelişmiş ülkelerde kalabilmektedir“ (Taymaz, 1993).

### 2.1.2. Yeni schumpeterci yaklaşım: tekno-ekonomik paradigma

Freeman ve Perez (1988) tarafından geliştirilen Yeni Shumpeterci Yaklaşım Kuramı; kapitalist gelişim sürecinde, teknolojik değişim ve teknolojik yeniliklere ağırlık veren bir kuramdır.

Bu kurama göre, otomobil ve beyaz eşya gibi dayanımlı tüketim mallarının, büyük ölçekli olarak, Taylorist iş örgütlenmesi (montaj hattı üretim sistemi) doğrultusunda ve standart olarak üretildiği büyük bürokratik firma ve fabrikalar ile standartlaşmış yaşam alışkanlıkları dönemi temsil eden değişkenlerdir. Petro-kimya ürünleri ve sentetik maddeler, dönemin teknolojik buluşları arasında en önemli yeri alırken; reklam, pazarlama, yönetim, finans ve Ar-Ge bölümleri ile uzmanlaşmış firma tipleri; ve büyük alt yapı yatırımları simgeleyen özellikler olarak ele alınmaktadır (Freeman, 1981; Perez, 1985; Eraydın, 1992; Taymaz, 1993).

Tekno-ekonomik paradigmalara göre 1970'lerde yaşanan gerileme ve kriz döneminin iki nedeni vardır. Ölçek ekonomilerinin artık sona ermesi yani üretim ölçeğinin artırılması yolu ile maliyetlerin düşürülememesi, montaj hattına dayalı üretim sistemlerinin katılığı, enerji yoğun ürün ve üretim teknolojilerinin sorunları, firmaların hiyerarşik bölünmesinin getirdiği sorunların birikerek artması, artık seri üretim süreci gelişme olanaklarının bittiğine işaret etmektedir. Krizin ikinci nedeni ise, yeni tekno-ekonomik paradigma ile mevcut ulusal ve uluslararası düzenleme rejimi arasındaki uyumsuzluk olarak belirlenmiştir. Tekno-ekonomik paradigma kuramı ve esnek uzmanlaşma kuramı fordizmin sorunlarını benzer şekilde ele almaktadır. Esnek uzmanlaşma kuramında sorunun kaynağı piyasalarda aranırken, tekno-ekonomik paradigma kuramında sorun, teknolojinin kendisindedir (Eraydın, 1992; Taymaz, 1993).

Yeni paradigmanın en önemli kavramlarından biri "esneklik"tir. Esneklik, kitlesel üretimin krizine neden olan bir çok konuda yeni üstünlükler getirmiştir. Bunları; talebe göre çeşitlenen ürün dolayısı ile verimliliğin artışı, talebe göre farklılaşmış ürün üreten esnek sistemlerin değişim karşısında daha az maliyetli ve riskli olması, derin ve geniş bir piyasanın varlığına ihtiyaç duyulmaması olarak sıralamak mümkündür. Öte yandan üretim sistemindeki bu

değişim beraberinde hizmetler sektörüne ilişkin pek sektörü de ( bilgisayar, iletişim araçları, yazılım, veri bankacılığı, danışmanlık, pazar araştırmaları vb.) harekete geçirmiştir (Eraydın, 1992; Taymaz, 1993).

### 2.1.3. Yeni marksist yaklaşım: düzenleme okulu

Düzenleme kuramına göre, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan fordist gelişme tarzı 1970'lere kadar oldukça istikrarlı ve yüksek büyüme temposu yakalamıştır. Fordist sistemin verimli işleyişini sağlayan bu fiziksel ve teknolojik özellikleri ile egemen bir üretim mekanizması haline gelmesi, bir yandan standart tüketim kalıplarının oluşmasına, diğer yandan geniş ve istikrarlı pazarların varlığına bağlı olmaktadır. Çünkü pazarlar, hem büyük miktarlarda üretilmiş, standart malların yutulmasına el verecek kadar geniş olmalı, hem de büyük ölçekli yatırımın amorte olabilmesine yetecek süre için, istikrarlı olması gerekmektedir. Gerek ulusal, gerekse uluslararası boyutta geniş ve istikrarlı pazarların olabilmesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeniden yapılanma döneminde sağlanmış ve sistemin gelişmesi / yayılması için talep koşulları oluşturulmuştur (Yentürk, 1993). Bu dönemdeki tekelci düzenleme tarzını oluşturan temel öğeler; toplu sözleşmeler, (sosyal sigorta ve işsizlik sigortası sistemini geliştiren) Refah Devleti ve (düzenli talep artışlarını garantileyen) Keynesçi Devlet (ile rekabet ve birikim sistemine göre para ve kredi arzını düzenleyen) banka sistemidir. 1960'lara kadar yüksek üretkenlik artış oranları ile kar oranlarındaki düşmeyi engelleyen Fordizm, bu tarihlerde artık tüm potansiyalini tüketmiş, kar oranlarındaki düşmeyi engelleyememiştir. Bu nedenle fordizmin krizi, herşeyden önce emek örgütlenme tarzının krizi olarak ifade edilmektedir (Taymaz, 1993).

Fordizmin krizden çıkış biçimiyle ilgili olarak Aglietta "yeni fordizm" kavramını kullanmaktadır. Yeni fordizm, emek sürecinin, kapitalist yönetimin gereksinimleri doğrultusunda örgütlenmesine dayandırılmaktadır. Yeni üretici güçler kompleksi; otomatik üretim kontrolü veya otomasyon, yeni iş örgütlenme ilkesi ise; işlerin yeniden birleşimidir. Bu esnek örgütlenme ve esnek üretim modeli ile tüketicinin daha da toplumsallaştırılması sonucu, fordizmin krizi çözülebilmektedir (Dunford, 1990; Eraydın, 1992; Taymaz, 1993; Ersoy, 1993).

Özetleyecek olursak bu üç yaklaşım biçiminde de ortak konu; fordist/kitlesele üretim biçiminin 1970'lerde, esnekliğin temel olduğu farklı bir yapıya geçerek, krize çözüm getirmeye çalıştığıdır. Fordist üretim, her üç yaklaşımda da benzer şekilde tanımlanmıştır. Ancak ağırlık noktaları farklılaşmıştır.

Esnek Uzmanlaşma Yaklaşımında fordizm, üretim ölçeği ve piyasa koşullarına bağlı olarak açıklanırken, Tekno-ekonomik Paradigmada; teknoloji ve ona dayalı üretim, Düzenleme Okulu yaklaşımında ise; işgücü/emek örgütlenme biçiminde dayalı olarak açıklanmaktadır. Bu doğrultuda fordizmin kırılma noktasını oluşturan "kriz" döneminin nedenleri, farklı değişkenler ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Esnek Uzmanlaşma Yaklaşımı'nda krizin kaynağı; piyasa koşullarına temellendirilirken, Tekno-ekonomik Paradigmada; teknolojinin iflas etmesi, yeni gelişme/farklılaşma olanağı tanımaması olarak açıklanmaktadır. Düzenleme Okulu Yaklaşımı'nda ise, sorunun kaynağında emek ve emek örgütlenme tarzının yer aldığı ifade edilmektedir.

1970'ler sonrasında başlayan ve her üç yaklaşımda da belirtilen ortak konu, teknoloji ve bilgi bazlı, yeni bir örgütlenme ile karşı karşıya olunduğudur. Bu oluşum; üretimden, tüketime, iş örgütlenmesine, toplumsal ilişkilere değin, pek çok alanda değişimi zorunlu hale getirmektedir (Şekil 4).

KURAM	Esnek Uzmanlaşma	Tekno-ekonomik Par.	Düzenleme Okulu
1970 Öncesi Dönem	Fordizm	Fordizm	Fordizm
Kriz Nedeni	Piyasa Koşulları	Teknoloji	Emek Örgütlen. Tarzı
1970 Sonrası Dönem	Esnek Üretim	Esneklik (teknoloji)	Yeni Fordizm

Şekil 2.4 : Kapitalist üretim sürecinde kırılma noktaları temel prensipleri

## 2.2. Fordist ve Post-fordist Üretim Süreçleri ve Kentsel Mekan Üzerindeki Etkileri

- **Fordizm;**

İkinci Dünya savaşı'ndan 1970'lere kadar olan ve "Fordizm" olarak ifade edilen dönemin, yalnızca kitlesel bir üretim süreci olmaktan çok, bir yaşam tarzı olarak ele alınması gerekmektedir. Kitle üretimi, kitle tüketimi ve ürünün standartlaşması üzerine temellenen bu olgu, yepyeni bir estetik ve kültür anlayışını da beraberinde getirmektedir (Harvey, 1990). Toffler tarafından "endüstri toplumu" olarak da tanımlanan bu toplumsal yapının, temel karakteristiklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

1. Endüstri toplumu, üretimin aile içi ya da zanaat tipi örgütlenmenin dışına çıkararak, montaj hattı felsefesine oturtulmuş dev fabrikalarda gerçekleştirildiği bir toplum biçimidir.

Kitlesele Üretim = Özel Amaçlı Makineler = İşin Küçük Parçalara Ayrılması = Karar ve Uygulamannın Ayrılması

2. İşin bilimsel örgütlenmesi (Taylorist iş örgütlenmesi), aşırı iş bölümü ve uzmanlaşma üzerine temellendirilmiştir.
3. Fabrikalar maliyetlerini düşürüp, karlarını maksimize etmek amacıyla yönelik olarak, üretimlerini rasyonelleştirmişlerdir.
4. Fordist üretim, otomobil ve beyaz eşya gibi egemen olduğu sektörler ile simgeleşmektedir
5. Fordizm, kitlesel üretim ve tüketim ilişkisinin belirlediği "tekelci" bir yapılanma ile gelişme / büyümeye temellendirilmiştir.
6. Üretimin ölçeğinin büyümesi, ulaşım ve haberleşme gereksiniminin artması, bürokratik örgütlenmeyi de artırarak, bütünleşmiş ulusal ekonomilerin doğmasına neden olmuştur.
7. Liberal ekonomileri esas alan, merkezîyetçi ulusal devlet anlayışı yükselmiştir.
8. Fordizm, kitlesel üretim ve kitlesel tüketimin ekonomiye yön verdiği bir birikim rejimidir.
9. Siyasal rejimleri ne olursa olsun, yaşam alışkanlıklarındaki benzerlik, endüstri toplumlarını giderek artan bir şekilde birbirlerine benzetmiştir.
10. Endüstri toplumları, yoğunlaşma ve sermaye birikimi üzerine temellenmiş, toplumsal sistemlerdir. Bu anlayış, ciroları bir çok ülkenin GSMH'sını aşan dev şirketler, onbinlerce insanın çalıştığı dev fabrikalar ve büyük kentler ile somutlaşmıştır.



11. Endüstri toplumu ile modernleşme kavramı özdeşleştirilmiştir.
12. Sınıf çatışmaları, toplu pazarlık ve sendikalar şeklinde kurumsallaşmıştır.

Özetle endüstri toplumu: İşbölümünün, standartlaşmanın, kentleşmenin, sermaye birikiminin, teknolojik gelişmenin, çoğulculuğun, formel ilişkilerin, arttığı toplumlardır (Harvey, 1991; Eraydın, 1992; Taymaz, 1993; Ersoy, 1993; Bozkurt, 1996; Arslan, 1997; Belek, 1997).

Üretimden, tüketime ve toplumsal yaşam biçimine değin, her alanda kendine yansıma bulan fordizm olgusu, mekansal dinamikleri de etkileyerek farklılaşma ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir.

Ölçek ekonomisine dayalı geniş ve büyük ölçekli üretim prensibi, üretimin belirli odaklarda yığılarak “sanayi bölgeleri”ni oluşturmasına neden olmuştur (Soja, 1989; Harvey, 1991; Eraydın, 1992; Arslan, 1997; Ökten, 1997; Tümertekin ve Özgüç, 1998).

Kentsel alanlarda güçlü bir yoğunlaşma süreci yaşanırken; yapı üretim sistemi standartlaşmış ve kitleselleşmiş, kentsel fonksiyonlar aşırı derecede büyük zonlar oluşturup farklılaşarak birbirinden ayrılmış, kısaca yalnızca sanayi bölgelerinde değil, tüm kentsel fonksiyon alanlarında yoğun bir uzmanlaşma görülmüştür. Büyük ölçekli üretimin emek talebi, kentsel alanların, yoğun işgücü akımlarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Bu işgücü ve nüfusun yaşam alanını oluşturmak üzere, kentsel alanlar; tasarım ilkelerinden, mekansal ölçek ve kentsel hizmet alanlarına kadar standartlaşmış bir planlama anlayışı ile ele alınmıştır. Bu durum mekan kullanımındaki kültürel farklılaşmaları yok ederek, toplumsal ve kültürel açıdan homojen kentsel alanların oluşmasına neden olmuştur (Ökten, 1997).

Bu olgu, modernist planlama akımları doğrultusunda, fonksiyon alanlarının uzmanlaşarak birbirinden ayrışmasını beraberinde getirmiştir. Bir başka deyişle bu olgu, fonksiyon alanlarının çok net olarak ayrışmasına neden olan bir mekansal iş bölümünü, gündeme getirmiştir.

Örneğin: İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’ında, modernist planlama ilkeleri doğrultusunda ;

- \* yoksul mahallerinden kurtulmak için devlet destekli, altyapı ve sağlıklaştırma projeleri,
  - \* modüler konutlar, okullar, hastaneler, fabrikalar vb. sanayileşmiş inşaat sistemlerinin kullanılması,
  - \* mekansal doku ve dolaşım sistemlerinde eşitlik ilkesinin benimsenmesi,
  - \* toplumsal refah,
  - \* ekonomik büyüme,
- hedefleri uygulamaya sokulmuştur.

Amerika'da ise;

- \* konut alanları ve sanayi alanlarının banliyöleşmesi doğrultusunda otomobil dayalı ulaşım sisteminin benimsenmesi,
- \* hızlı kentleşme ve konut, çalışma alanlarının kent dışına akması sonucu kent merkezlerinde meydana gelen çöküntü alanlarını yenileme ve sağlıklaştırma projelerinin gerçekleştirilmesi,
- \* kamu fonları ile otoyollar, köprü ve yeşil alanlar açılması ve yenileme projeleri ile rasyonelleşmiş kent mekanlarının üretimine, yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Sonuçta; kentsel dokuyu, tam istihdamı koruyacak, maddi toplumsal hizmetleri sağlayacak, refah hedeflerine katkıda bulunacak ve 1945'te açıkça tehdit altında olan, kapitalist toplumsal düzeni muhafaza edecek şekilde, yeniden oluşturma planlama stratejileri izlenmiştir (Harvey, 1990; Tümertekin ve Özgüç, 1998).

Özetleyecek olursak; üretim-tüketim-dağıtım ve bölüşüm süreçlerinin belirlediği kapitalizmin toplumsal sistemi, tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren “yükselme - duraklama - kriz” dönemleri ile karşı karşıya kalmıştır. Siyasi düşün doktrinlerine bağlı olarak, kriz dönemi ve krizden çıkış için kullanılan araç/yöntem ya da olgu, farklı nedenlere temellendirilmektedir. Fakat değişmeyen olgu her toplumsal sistemin süreç içinde yükselme, kriz ve kendini yeniden üretme döngüsü içinde olduğudur (Şekil 1 ve 2). Bu noktada dikkat edilmesi gereken konu, sistemin tamamen yok edilmesi, üzerine başka bir sistemin inşaa edilmesi değildir. Sistemin devamlılığı farklılaşarak, kendini yeni koşullara adapte etme çabasına bağlıdır. Bir başka deyişle, eski sistemin birikimi üzerine, yeni ve değişen koşullara adapte olabilecek bir yeni sistemin inşaa edilmesidir.

Özellikle savaş sonrasında ekonomik alanda yaşanan canlilik döneminin etkisi ile dünya

ticaretinde ve uluslararası mal akımlarında önemli artışlar yaşanmıştır. 1945'den sonra, özellikle Avrupa'da yoğunlaşan dış yatırımın yanısıra, ticaretten yaşanan bu açılım, çoğunlukla daha ucuz hammadde arzının (özellikle enerji kaynaklarının) küreselleşmesi (uluslararasılaşması) anlamına gelmiştir. Kapitalist gelişim süreci birbiri ile ilintili, üç temel ekseninde, ulusal sistemden, uluslararasılaşma ve uluslararasılaşmaya doğru bir gelişme göstermektedir. Ticaretin uluslararasılaşması, üretimin uluslararasılaşması, mali sistemlerin uluslararasılaşması ve üretimden kopan, fiziksel nesne özelliğini yitiren paranın, elektronik bir sisteme dönüşmesi, şeklinde ifade edilmektedir. Bu akım bankacılık, sigortacılık, hizmetler, oteller, hava limanları ve turizm gibi, bir dizi yeni ekonomik faaliyet alanını gündeme getirmiş ya da geliştirmiştir (Harvey, 1990; Geray, 1995; Adalı, 1997).

- **Post-fordizm;**

1973 kriz dönemi koşullarına bir çözüm arayışı olarak gelen ve ardı arkası kesilmeyen teknolojik yenilikler, esnek birikim ya da post-fordizm olarak ifade edilen ve tüm dünyayı bir şekilde etkisi altına alan farklı bir süreç işlemesine neden olmuştur.

Emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıpları açısından farklılaşmaya dayanan esnek birikimin temel özelliklerinden biri; yepyeni üretim sektörlerinin, finans hizmetlerinde yeni yöntemlerin, yeni piyasaların, ortaya çıkması ve hepsinden önemlisi ticari, teknolojik ve örgütsel yeniliklerin temposunun büyük ölçüde hızlanmış olmasıdır (Harvey, 1990; Ersoy, 1993; Kellner, 1994; Göker, 1995; Larrain, 1995;). Bu durum aşağıda sıralanan farklılıkları gündeme getirmiştir.

1. İçinde yaşadığımız durumun en ilginç yönü; kapitalizmin çevreye yayılma, coğrafi akışkanlık, iş gücü piyasalarında, emek süreçlerinde, tüketici piyasalarında esnek tavırlar ve bunların yanısıra kurumlarda, ürünlerde ve teknolojilerde büyük dozlarda yenilikler aracılığı ile nasıl daha sıkı örgütlendiğidir. Bu örgütlenme son derece önemli iki, birbirine paralel gelişme sayesinde başarılmıştır.

\* Doğru ve güncelleşmiş bilgiye ulaşma ve hakim olma olanağı, yaşamsal hale gelmiştir. Döviz kurlarında, modada ve zevklerdeki değişikliklere ve rakiplerin hamlelerine

gecikmeksizin cevap verebilme kapasitesi, şirketlerin ayakta kalabilmesi açısından, fordizmde hiç bir zaman önemli olmadığı kadar büyük önem taşımaktadır. Bu durum piyasanın eğilimleri üzerine, son dakika haberlerini sağlayabilen ve şirketlerin karar süreçlerinde yararlı olacak veri analizlerini yapabilen, yüksek düzeyde uzmanlaşmış iş hizmetleri ve danışmanlık şirketleri ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fordizmin, görece olarak istikrarlı ve standartlaşmış dünyasına karşı olarak; zevklerin, ihtiyaçların, üretim sistemlerinin hızla değiştiği bir dünyada, en son teknolojiye, en son ürüne, en son bilimsel keşfe erişme olanağı rekabette, önemli bir üstünlüğü yakalama anlamına gelmektedir (Latouche, 1993.; Kozlu, 1994.). Bu durumda bilginin kendisi, artan ölçüde rekabete dayanan koşullarda üretilecek ve en yüksek fiyatı verene satılacak kilit bir meta haline gelmektedir. Gerek bilginin akışı, gerekse popüler zevk ve kültürün yayılmasının araçlarının kontrolü, rekabet savaşında yaşamsal bir silah haline gelmiştir. Ekonomik güç, inanılmaz oranda medya ve basın sektöründe yoğunlaşmaktadır. Bunun nedeni, şirketlerin üretimden çok, reklam gücü ile özellikle dağıtım mekanizmaları üzerinde kontrol gücü elde etmeleri ile yakından ilişkilidir. 1960'lı yıllardan bu yana reklam harcamalarında meydana gelen artış; rekabetin yoğunlaştığı bir dünyada sadece ürünlerin değil, şirketin kendisinin imajında son derece önemli olması ile açıklanmaktadır. Çünkü sadece pazarlama için değil, sermaye bulmak, şirket evlilikleri için, hükümet politikaları ve kültürel değerlerin gelişmesi üzerinde etkili bir şirket imajı yaratmak, son derece önemli hale gelmiştir (Harvey, 1990).

\* İkinci gelişme global finans sisteminin bütünü ile yeniden düzenlenmesi ve finansal eşgüdüm olanaklarının büyük ölçüde artmasıdır. Bir yandan, küresel düzeyde olağanüstü güce sahip finans holdinglerinin ve borsa şirketlerinin ortaya çıkışı, öte yandan; yepyeni finansal araçlar ve piyasaların, yaratılması yoluyla finansal faaliyet ve akımların süratle çoğalması olarak, birbirine paralel iki gelişmeden söz edilmektedir. 1972'den bu yana geliştirilen finansal sistemler, global kapitalizm dengeleri ve güç ilişkilerini büyük ölçüde değiştirmiş, bankacılık ve finans sektörüne büyük bir özerklik kazandırmıştır. Bu durum esnek birikimde eşgüdüm sağlayacak olan finans sermayesini, fordizmden çok daha büyük ölçüde ön plana çıkartmaktadır (Harvey, 1990; Latouche, 1993; Arslan, 1997).

2. Sermaye akışı, bilgi toplama, işleme ve nakletme süreçlerinin, haberleşme olanaklarının artması, ulusal piyasalar arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir. Bu gelişme, özellikle hizmet

sektörlerindeki üretim, tüketim ve ticaret faaliyetlerinde hızla gelişmelere neden olmuş,, ve sektörün geleneksel yapıları değiştirerek, anahtar bir rol üstlenmesini beraberinde getirmiştir.

1970'li yıllara değin, iktisatçılar tarafından üretim endüstrilerini tamamlayıcı olarak ele alınan hizmetler sektörü, bu süreçte diğer bazı sektörleri de yanına alarak küreselleşmenin aracı haline gelmeye başlamıştır. Bu gelişme, üretim süreci ve uluslararası değişiklik eğilimleri ile birleşince yeni dinamikler ortaya çıkarmıştır.

\* Fordist iş örgütlenmesinden, esnek yönetim sistemlerine geçişin etken oluşu yüksek teknoloji ve yazılım gereksinmesi; hizmet sektörünün içindeki bazı kesimlerin önemini artırmış, ve imalat sanayini giderek artan ölçüde kendine bağımlı hale getirmiştir. Öte yandan rekabet koşullarında firmaların yaşamsal varlıklarını sürdürebilmeleri, "farklılık ya da yenilik" üretebilmeleri ile direkt olarak ilişkilidir. Firmalarda yenileme ve farklılaşmanın sağlanması - yeni pazarların yaratılması: Ürün teknolojisinde büyük yenilikler getirilmeden tasarım, üretim, dağıtım, paketleme ve reklam gibi hizmetler sektörleri aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bu süreç üretimin temelinde, hizmetler sektörünün itici olduğunu göstermektedir. Çünkü yenileme ve farklılaştırma bütünü ile hizmetler sektörünün girdilerine bağlıdır (Geray, 1995; Ekin, 1997).

\* Yaşanan kıyasıya rekabet dolayısıyla firmaların büyük çoğunluğu, yenileme ve farklılaşmaya ilişkin yetenekleri dışarıdan satın almakta yani dışsallaşmaktadır. Muhasebe, tasarım, pazarlama ve danışmanlık vb. hizmetlerin dışsallaşması, bu sektörlerin, hızlı bir gelişme ve yeniden örgütlenme süreci içine girerek, ekonominin lokomotif sektörleri haline gelmesine neden olmuştur.

\* Mallarda rekabetin dünya çapında yaygınlaşması, hizmetler sektöründeki bazı kesimlerin uluslararası düzeyde örgütlenmesini zorunlu kılmıştır. Örneğin: çok uluslu reklam ve halkla ilişkiler şirketleri gibi.

\* Yeni politikalar gereği, devletin elindeki pek çok hizmetin (eğitim, sağlık vb.) derece derece özel sektöre geçmesi de, bu alanlarda hızlı bir sektörel gelişmeyi beraberinde getirmiştir.

\* Sağlıklı yaşam, boş zamanların değerlendirilmesi, kültür ve spor faaliyetlerinin yaygınlaşması gibi farklılaştırılmış kişisel hizmetlere yönelik ticari faaliyetlerin önemli hale gelmesi, hizmetler sektöründe yeni pazarların oluşmasına neden olmuştur (Geray,1995).

Hizmetler sektöründe meydana gelen bu değişimler, kentler üzerinde de son derece etkili

olmuştur. Bir dönem geleneksel sanayi üretiminin yoğunlaştığı metropoliten alanlar, artık hizmetler sektörünün çeşitlenen ilgi alanları ile yeniden şekillenmiştir. Bir yandan kentlerin ekonomik tabanını ve ona bağlı olarak çalışma, barınma, eğlence, ulaşım mekansal tercihlerinde önemli değişimler yaşanırken, öte yandan da kentler arasında ki ekonomik ilişkilerde değişimler görülmektedir (Dökmeci; Dülgeroğlu; Akkal, 1993).

3. Sektörel yapı ve coğrafi bölgeler arasındaki eşitsiz gelişme kalıplarında hızlı değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin: bir yandan hizmetler sektöründe istihdam hızla yükselirken, öte yandan az gelişmiş bölge olarak tanımlanan bazı bölgelerde sanayi sektöründe (Üçüncü İtalya, Belçika'nın Flaman bölgesi, çeşitli Silikon Vadileri vb. mekansal yenilik kompleksleri) önemli gelişmeler gözlenmekte ve yeni bir üretim coğrafyası tanımlanmaktadır. Uydu iletişimi ve ulaştırma maliyetindeki düşüş, hem özel hem de kamusal karar verme süreçlerinin zaman ufkunu kısaltmış ve bu kararları artan ölçüde genişleyen ve çeşitlenen bir mekana derhal yayma olanağını gittikçe arttırmıştır (Harvey, 1990; Latouche, 1993; Arslan, 1997;. Tümertekin ve Özgüç, 1998).

Silikon Vadileri ya da teknopark - teknokent vb. pek çok kavram ile ifade edilen bu yüksek teknoloji merkezlerinin ana kuruluş amacı; fikir, bilgi birikimi ve maddi olanak sahiplerinin bir araya gelmesini temin ederek, buluştan başlayan ve "ekonomik değeri olan pazarlanabilir bir ürüne uzanan iş zinciri zamanını azaltarak, kalkınmayı hızlandırmak" olarak tanımlanmaktadır. Bu amaçla teknoparklardan:

- \* ülkedeki ekonomik faaliyetleri çeşitlendirilmesi, yeni türde firmaların kurulmaları için özendirici olunması ve böylece yeni iş alanlarının açılması,
- \* yüksek katma değer yaratacak yeni alanlar açarak, ülkenin hızlı zenginleşmesine katkıda bulunulması,
- \* buluşların, satın alınabilecek ürünlere çevrilmesi ve AR&GE için çalışmaların yapılması,
- \* uluslar arasında teknoloji transferinin sağlanması,
- \* üniversitelerdeki AR&GE çalışmalarının ekonomik değere çevrilmesi, pazar ile buluşturulması,
- \* girişimciliğin özendirilmesi,
- \* çevreyi kirletmeyen ve kirlenmesini önleyen, teknoloji kullanım sahalarının özendirilmesi,
- \* ülke ekonomisinin, çok daha zor geçmesi beklenen XXI. yüzyıl rekabet koşullarına

hazırlanması,  
beklenmektedir (EGİAD, 1994).

Silikon Vadileri ya da teknopark olarak tanımlanan yeni üretim coğrafyaları için yer seçim kriterlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- \* Mükemmel bir mühendislik mezuniyet programı verebilen büyük bir üniversitenin yakın çevrede varlığı,
- \* kozmopoliten bir şehirselleme merkezine yakınlık,
- \* becerili ve yarı-becerili büyük bir yerel işgücü havuzu,
- \* yılda üçyüz güneşli gün,
- \* en fazla bir saatlik bir mesafede büyük bir rekreasyonel su kütlesinin varlığı,
- \* çevrede erişilebilir konutların varlığı,
- \* seçkin yöneticiler için daha prestijli lüks konut olanakları,
- \* yeni bir yüksek teknoloji faaliyetini çekebilmek için min. 1 milyar \$ başlangıç sermayesi,
- \* karlı yüksek-teknoloji faaliyetinin kuruluşu için normalin altındaki bir risk faktörü,
- \* arazi sahipleri, kiracılar, yönetim ve iş sektörü arasında işbirliği ruhu (Tümertekin ve Özgüç, 1998).

Amerika ve Avrupa ülkelerinde uygulanan “teknopark” çalışmalarıyla, yukarıda sıralanan sonuçların pek çoğu yaşama geçirilmiş ve teknoparklar, bu ülke ekonomilerini canlandıran, bölgesel kalkınmalara neden olan, en önemli dinamikleri olarak karşımıza çıkmıştır. Ülkemizde de İzmir Alaçatı ve İstanbul Kurtköy bölgelerinde teknoparklar oluşturulması için gerekli düzenlemeler yapılmaktadır.

4. İletişim ve ulaşım olanakları paralelinde coğrafi yayılma kapasitesinin artması, küçük ölçekli ve siparişi dayalı üretimin artış göstermesi; büyük sermayenin gücünün kaçınılmaz olarak azalması anlamına gelmemektedir. Aslında yüksek derecede belirsizliğe, her şeyin her an değişebilirliğine ve koyu bir rekabete dayanan bir ortamda, bilgi ve hızlı karar verme yeteneği, karlılık için son derece önemli bir hale geldiği için, iyi örgütlenmiş şirketler küçük şirketlere oranla daha avantajlı hale gelmektedir. Öte yandan yıldızı parlayan küçük ve zanaat tipi işletmelerin bu sorunları geçmek üzere yeni eşgüdüm sistemleri oluşturdukları gözlenmektedir. Örneğin: küçük işletmeleri büyük ve çok uluslu şirketlere bağlayan taşeron

ilişkileri ya da yakınlık ekonomisi içinde olan küçük işletmelerin bir araya gelerek sanayi sitelerini oluşturmaları vb. (Harvey, 1990; Eraydın, 1992; Latouche, 1993; Naisbitt, 1994; Ekin, 1996; Arslan, 1997).

5.. Bir diğer özellik ise, işgücünün standart ve niteliklerinde meydana gelen değişim olarak ifade edilmektedir. İşgücü “çekirdek kadro” ve “çevre” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

**Çekirdek işgücü:** Tam zamanında çalışan, sürekli statüye sahip ve kurumun uzun vadeli geleceği için merkezi önem taşıyan, çalışanlardan oluşur. İş güvencesi, yükselme ve yeni beceri edinme şansı daha yüksek, emeklilik, sigorta ve başka haklara sahip olan bu gruptan, yine de kendini yeni koşullara uydurma kapasitesi, esneklik ve gerekirse coğrafi akışkanlığa açık olması beklenmektedir.

**Çevre işgücü:** iki farklı alt gruptan oluşmaktadır.

\*. Büro işi, sekreterlik, rutin işler ve daha az vasıflı bedensel işler gibi işgücü piyasasında her an bulunabilecek vasıflara sahip, tam zaman çalışan personelden oluşmaktadır. Mesleki yükselme olanakları daha düşük olan bu grup, yüksek bir işgücü devir hızı özelliği göstermektedir.

\* İlk çevresel gruptan daha düşük iş güvencesine sahip olan bu grup, yarım zaman çalışanları, ihtiyaç oldukça istihdam edilenleri, sabit süreli sözleşmeyle çalışanları, geçici işçileri, taşeron işçileri kapsamaktadır (Harvey, 1990).

Esnek birikim olarak ifade edilen bu süreçte yüksek ücretli ve birikimli, karar verici çekirdek işgücü kadro son derece sınırlandırılmıştır. Diğer yandan üretim süreci içinde düşük ücretli kadın işgücü, taşeron, ev içi ve aile türü çalışma sistemleri yaygın bir yapı sergilemektedir (Harvey, 1990; Frankel, 1991; Kozlu, 1994; Ekin, 1996).

6. Esnek birikim, modasal akımların etkisi ile çok hızlı değişen tüketim kalıpları ile bir kültürel dönüşüme temellenmektedir. Fordist modernizmin görece olarak istikrarlı estetiği yerini farklılığa, gelip geçiciliğe, gösteri, moda ve kültürel biçimlerin metalaşmasını yücelten post-modernist estetiğin istikrarsızlığına bırakmıştır (Harvey, 1990; Beguinot; Notarangelo; Casolaro; Cilento, 1994). Tüketim alanında iki önemli gelişme olmuştur.

\* Modasal akımların etkisi ile sadece giyim, süslenme ve dekorasyon alanında değil, yaşam



alışkanlıklarından, dinlenme faaliyetlerine değin geniş bir alanda, tüketim temposu hızla artmıştır.

\* Mal tüketiminden hizmet tüketimine doğru bir kayış söz konusudur. Sadece kişisel ve ticari hizmetlerde, eğitimde, sağlıkta değil aynı zamanda eğlence, gösteri ve hobi gibi alanlarda da bu tür hizmetlerin hayat süresi, bir otomobil ya da çamaşır makinesinden çok daha kısadır.

Sonuç olarak modanın, ürünlerin, üretim tekniklerinin, emek süreçlerinin, fikirlerin ve ideolojilerin, değerlerin ve yerleşik uygulamaların gelip geçiciliğinde bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Toffler'in "katı olan her şey buharlaşır" söylemine uygun olarak 1960'lı yıllarla birlikte bir "kullan-at" toplumu ortaya çıkmıştır. Bunun anlamı sadece üretilmiş malları atmak değil, aynı zamanda değerlerin, hayat tarzlarının ve istikrarlı ilişkilerin atılmasını içermektedir. "Toffler bunun hem kamusal, hem de özel değer sistemlerinin yapısında bir geçicilik doğurduğunu, böylece 'mutabakatın çöküşü' ve parçalanmış bir toplumda değerlerin farklılaşması yönünde bir bağlam yarattığını belirtmektedir" (Harvey, 1990; Breezinski, 1994; Larrain, 1995. s:147).

7. 1970'li yılların başlarından beri kullanılmaya başlayan uydu iletişim sistemleri, iletişimin birim maliyetini ve zamanını, mesafeden bağımsız hale getirmiştir. Malların hava yoluyla taşınmasının maliyeti, çarpıcı bir şekilde düşerken konteynerleşme, deniz ve karayolu ile büyük miktarlarda yapılan taşımacılığın maliyetini de düşürmüştür. Bugün çok uluslu bir şirketin yeryüzünün bir çok noktasında yer alan fabrikalarında, finans, piyasa, girdi maliyetleri, kalite kontrolü ve emek süreci koşullarına ilişkin kararların eş zamanlı bir şekilde alınarak işin yürütülmesi mümkündür (Harvey, 1990; Eraydın, 1992; Ekin, 1996; Çıracı ve Erkut, 1998).

8. Manuel Castells, yeni iletişim sistemleri ve bilgi teknolojilerine dayalı, bilgi tabanlı gelişme dediği olgunun; "mekansal yerlerin akışlar ve kanallara dönüşmesi, üretim ve tüketim süreçlerinin, belli bir yere bağımlı olmaktan çıkması" olarak ifade etmektedir. Castells'e göre; şirketlerin bilgi ağları sayesinde dünya kapitalist sistemi bütünleşerek, dünya çapında bir "montaj" zinciri oluşturan, küresel piyasaları ortaya çıkarmıştır. Bu durumda "dünya kapitalist sisteminin yeni mekanı, sürekli değişen akış ağları içinde, hiyerarşik bir biçimde sıralanmış mevkilerden oluşan bir geometri" olarak tanımlanmaktadır (Naisbitt, 1994;

Thurow, Reich, Porter vd. 1994; Morley ve Robins, 1997; Çıracı ve. Erkut, 1998).

9. Elektronik ve bilgisayar teknolojisinin, gelişmenin motoru olduğu bu dönemde; temel üretici sektör, hizmet sektörü olarak belirlenmiştir. Standardizasyon ve kitle üretiminin yerini; ürün çeşitliliği ve talebe göre üretim almaktadır. Bilgisayar teknolojisi kullanımı ile ürün çeşitliliği sağlandığı gibi, fabrikalarda yoğunlaşmış üretimin, evlere ve küçük atölyelere dağılması mümkün olmaktadır. Özellikle kişisel bilgisayar sistemlerinin gelişmesi emeğin çalışma sırasında mekana bağımlılığını azaltmış ve evin aynı zamanda iş ortamı olarak kullanılmasına olanak tanımıştır. Bu gelişme, istihdam biçimlerini kökten değiştirerek, yarı süreli, düzensiz, evde telekominike işlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Tüm bunlar kuruluşlara ve patrona bağımlılığı azaltan, onu özerkleştiren, işe, zamana, mekana yabancılaşmayı kıran, aynı zamanda kollektif davranışların gelişmesini gereksizleştiren gelişmeler olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle Toffler “üçüncü dalga” toplumlarını, “merkezi ev olan” toplumlar olarak tanımlamaktadır (Belek, 1997; Ökten, 1997).

10. Bu gelişmeler, şirketlerin küçülmesine ve üretimin desantralize olmasına da neden olmaktadır. Şirket yönetimlerinde de merkeziyetçilikten uzaklaşan, ancak iletişim sistemleri aracılığı ile yüksek düzeyde senkronizasyonun (uyum) olduğu bir yönetim anlayışı benimsenmektedir. Bu yeni sistem, her alanda değişimi zorunlu hale getirmektedir:

- \* Kitlesele üretimden, müşteriye göre ve hatta kişisel taleplere göre üretime,
- \* Kitlesele pazarlama sisteminden, mikro pazarlamaya,
- \* Bir bütün oluşturan büyük şirket yapısından, bağımsız, özerk şirket yapısına,
- \* Ulus-devletten, hem yerel hem de küresele olan operasyonlara geçiş,

(Belek, 1997).

Genel kapsamı ve özellikleri ile özetlenen bu iki süreç, farklı düşünürler tarafından, farklı dinamikler doğrultusunda aşağıda sıralandığı gibi, karşılaştırma yöntemi ile ele alınmıştır.

### 2.2.1. Eski kapitalizm - yeni kapitalizm

Halal (1986), "The New Capitalism" adlı çalışmasında eski kapitalizm (endüstriyel paradigma) ve yeni kapitalizm (post-endüstriyel paradigma) olarak tanımladığı iki dönemi aşağıdaki gibi karşılaştırmaktadır (Harvey, 1990).

1. **İlerlemenin ufku:** İlerlemenin dayandığı temel ya da sistemde neyin öncelik taşıdığı konusunda, eski kapitalizmde kaba, kirli ve kesin hatları ile belirli bir biçimde büyümeyi hedefleyen, büyük sanayi kuruluşları aracılığı ile büyüme söz konusuyken; yeni kapitalizmde soft büyüme olarak tanımlanabilecek, alış-veriş merkezleri endüstrisi gibi, yörenin ekonomik sistemini etkileyerek büyümeyi hedefleyen, akıllı büyüme tarzı belirleyici olmuştur.

2. **Örgütlenme biçimi:** Eski kapitalizmde ekonomik sistemin belirlediği mekanik örgütlenme tarzı benimsenirken; yeni kapitalizmde pazara göre üretimin belirlendiği, pazar ağlarına dayalı örgütlenme biçimi benimsenmiştir.

3. **Karar verme süreci:** Eski kapitalizmde yukarıdan aşağıya emredici bir karar alma süreci işlerken; yeni kapitalizmde katılımcı bir süreç işlemektedir.

4. **Kurumsal Değerler:** Eski kapitalizmde karlılığın temel belirleyici olduğu mali amaçlar öne çıkarken; yeni kapitalizmde mali amaçların dışına çıkan, çeşitlenen amaçlar / hedefler söz konusu olmaktadır.

5. **Yönetim:** Eski kapitalizmde yapısı ve kuralları ile belli bir sistemde operasyonel bir yönetim anlayışı benimsenirken; yeni kapitalizmde değişen koşullara yönelik, stratejik yönetim anlayışı benimsenmektedir.

6. **Makro-ekonomik sistem:** Eski kapitalizmde kar merkezli büyük firma ekonomik sistemi belirlerken; yeni kapitalizmde demokratik, serbest girişimci önemli hale gelmektedir.

7. **Dünya sistemi:** Eski kapitalizmde sosyalizme karşı kapitalizm olgusu ön plana çıkarken; yeni kapitalizmde sosyalizm ile kapitalizm arası bir sistem belirleyici olmaktadır.

Halal olaya, yeni kapitalizm girişimciliğinin olumlu ve özgürleştirici unsurlarını vurgulayarak, yeni kapitalizmi yücelten bir yorum katmaktadır (Harvey, 1989; Harvey, 1990; Eraydın, 1992) (Şekil 5).

	ESKİ KAPİTALİZM	YENİ KAPİTALİZM
<b>İlerlemenin Ufku</b>	Kaba, Kirli, Büyük Ölçekli Sanayi ile Büyüme	Şık alış-veriş Merk.ile yöre ekon. etk.büyüme
<b>Örgüt.Biçimi</b>	Ekon.Sis. belirlediği mekanik örgütlenme	Pazar ağlarına dayalı örgütlenme
<b>Karar Süreci</b>	Emredici	Katılımcı
<b>Kurumsal Değer</b>	Karlılığın belirlediği mali hedefler	Mali hedefler dışında çeşitlenen hedefler
<b>Yönetim</b>	Operasyonel	Değişen koşullar doğrultusunda stratejik
<b>Makro-ekon.sist.</b>	Kar merk.büyük firmanın belirlediği sistem	Serbest girişimci
<b>Dünya Sistemi</b>	Sosyalizme karşı kapitalizm	Sosyalizm ile kapitalizm arası bir sistem

Şekil 2.5 : Eski ve yeni kapitalizm karşılaştırması

(Harvey, 1990 çalışmasından yararlanılarak üretilmiştir)

### 2.2.2. Düzenli kapitalizm - düzensiz kapitalizm

Kent sosyologları olan Lash ve Urry (1987), "The End of Organised Capitalism" adlı çalışmasında kapitalizmin gelişim evrelerini, "düzenli" ve "düzensiz" kapitalizm olmak üzere ikiye ayırmaktadır (Harvey, 1989; Harvey, 1990). Burada güç ilişkileri ve politikaya dayalı olarak ortaya konan düzenli ve düzensiz kavramları ile "kuralları ve sınırları değişmez kabul edilerek, uygulanan bir sistem" ile "tümüyle değişmeye ya da değişen koşullara adapte olmaya yönelmiş" bir sistem ifade edilmektedir.

1. **Etki Alanı:** Düzenli Kapitalizmde ticari ve endüstriyel bankacılık sermayesinin mekansal olarak yoğunlaştığı, sınırları ve kuralları tanımlanmış bir "ulusal pazardan" söz edilirken; Düzensiz Kapitalizmde, hızla artan büyük şirket gücünün ulusal pazardan uzaklaşması, sermayenin artan ölçüde uluslararasılaşması ve bazı durumlarda endüstriyel sermayenin banka sermayesinden ayrılması şeklinde bir etki alanı farklılaşması ortaya konmaktadır.

2. **Yönetim Biçimi:** Düzenli Kapitalizmde halka açık şirketlerin ortaya çıkması ile yönetici ile sahipliliğin birbirinden ayrıldığı, karmaşık bir yönetim anlayışı bulunurken; Düzensiz Kapitalizmde, sınıf politikasından uzaklaşan bireylerin ve politik gündemin, yönlendirdiği yönetici kademelerde, hiyerarşiye dayalı olmayan, esnek ve gelişmiş bir yönetim biçimi egemen olmaktadır.

3. **Sektör ve Yapılanma Biçimi:** Düzenli Kapitalizmde yöneticilik, bilimsellik, teknolojik

üretkelik üzerine temellendirilen yeni sektörlerin gelişmesi ve orta sınıf bürokrasisinin büyümesi söz konusu iken; Düzensiz Kapitalizmde, mavi yakalı işçi sınıfında göreceli bir azalma görülmektedir.

**4. Örgütlenme Biçimi:** Düzenli Kapitalizmde bölgeler ve ulus-devletler arasındaki pazarlıkta etkili olabilmek için, ortak örgütlenme biçimlerine geçiş gözlemlenirken; Düzensiz Kapitalizmde; ulusal ölçekteki toplu pazarlığın etkisinde bir gerileme gözlenmektedir.

**5. Devlet Politikaları ve Özel Sektör:** Düzenli Kapitalizmde devletin ve büyük tekeli sermaye gruplarının, yakın ilişki içerisinde ekonomiyi yönlendirmeleri söz konusudur. Ayrıca refah devleti ve sosyal devlet anlayışı, devlet politikalarının temel belirleyicisidir.

Düzensiz Kapitalizmde; merkezileşmiş devlet bürokrasisi ve kurallarına karşı çıkan büyük tekeller giderek artan ölçüde bağımsız hareket etme çabası içine girmişlerdir. Refah devleti ve sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak, devletin küçülmesi (özelleştirme) esas, devlet politikalarının temelini oluşturmaktadır.

**6. Rekabet ve Korumacılık Politikaları:** Düzenli Kapitalizmde bir yandan ekonomik imparatorlukların yayılması teşvik edilirken, diğer yandan da rekabetin kontrolü ile ülke dışındaki pazar ve üretimler denetim altına alınmaktadır.

Düzensiz Kapitalizmde; merkez ülkeler servis sektöründe uzmanlaşırken, üretimin çeşitli aşamalarını da üçüncü dünya ülkelerinde gerçekleştirdikleri görülmektedir.

**7. Sınıflararası İlişkiler:** Düzenli Kapitalizmde çeşitli sınıflar (işçi, işveren) arasındaki ilişkiler, ulusal gündeme göre belirlenmektedir.

Düzensiz Kapitalizmde; sınıfa dayalı politika ve kurumların azaldığı görülmektedir.

**8. Kimlik:** Düzenli Kapitalizmde ulusal kimliklerin ön plana çıktığı, teknik ve bilimsel rasyonelliğin egemen olması gözlemlenirken; Düzensiz Kapitalizmde, kültürel parçalanma ve çoğulculuk anlayışı ile ulusal kimliklerin ya da geleneksel sınıf etkinliklerinin azalması gözlemlenmektedir.

**9. Üretim İlişkileri:** Düzenli Kapitalizmde kapitalist üretim ilişkilerinin nispeten az sayıda sektör ve bölge yoğunlaşması (başat endüstriler ve mekansal yoğunlaşma bölgeleri) görülmektedir.

Düzensiz Kapitalizmde; endüstri ve endüstri dışı çok sayıda sektörde ve bölgede yaygınlaştırılmış kapitalist üretim ilişkileri görülmektedir.

**10. Üretim Tipolojisi:** Düzenli Kapitalizmde, yeraltı kaynakları ve üretime dayalı endüstriyel

kollar olarak tanımlanan “ağır sanayi” , işgücü yaratan başat endüstriyel sektör olarak ön plana çıkmaktadır.

Düzensiz Kapitalizmde; ağır sanayide azalma ve organizasyon ve hizmetlere dönük sektörlerde ciddi artışlar görülmektedir.

**11. Üretim Ölçeği:** Düzenli Kapitalizmde endüstriyel üretim yapan kuruluşların büyüklüğü ile çalışan işgücü arasındaki denge olarak tanımlanan “ölçek ekonomisi” sağlamak arayışları, ön plana çıkmaktadır.

Düzensiz Kapitalizmde; üretim yapan kuruluşların küçülmesi ve coğrafi yaygınlık, taşaron firmaların artışı, üretim sisteminin küreselleşmesi ön plana çıkmaktadır.

**12. Mekansal Yansımalar:** Düzenli Kapitalizmde üretime ve yer altı kaynaklarına dayalı sanayinin, beraberinde getirdiği güçlü bölgesel yoğunlaşma (mekana bağımlılık) ve uzmanlaşma görülmektedir.

Düzensiz Kapitalizmde; iş bölümünün mekansal ulusal sınırlar dışına çıkması ve yaygınlaşması görülmektedir.

**13. Kent Mekanı:** Düzenli Kapitalizmde ticari ve mali sermayenin merkezileşmesi yoluyla bölgelere hakim olan büyük sanayi kentlerinin, egemen olduğu bölgelerin büyümesi görülmektedir.

Düzensiz Kapitalizmde; sanayi kentlerinin ve kent merkezlerinin yoğunluğunun azalması, desantralizasyonu sonucu, nüfusun kent çevresinde ya da yarı kırsal alanlarda yoğunlaşması beraberinde, kent merkezinde yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel sorunlar mekansal belirleyici olmaktadır.

**14. İdeolojik Değer:** Düzenli Kapitalizmde modernizmin kültürel ve ideolojik değerleri egemen olurken; Düzensiz Kapitalizmde; post-modernizmin kültürel ve ideolojik değerleri egemen olmaktadır (Harvey, 1989; Harvey, 1990; Eraydın, 1992).

Lash ve Urry tarafından yapılan yorum, ekonomi ve kültüre oranla güç ilişkilerini ve politikayı öne çıkarılmaktadır (Harvey, 1990) (Şekil 6).

	<b>DÜZENLİ KAPİTALİZM</b>	<b>DÜZENSİZ KAPİTALİZM</b>
<b>Etki Alanı</b>	Ulusal pazar	Uluslararasılaşma
<b>Yönetim</b>	Hiyerarşik yönetim	Esnek yönetim
<b>Sektör-Yapılanma Biç.</b>	Mavi yakalı orta sınıf bürokrasisi	Mavi yakalı grupta göreceli azalma
<b>Örgütlenme Biç.</b>	Ortak örgütlenme-toplu pazarlık	Toplu pazarlıkta gerileme
<b>Devlet Pol.ve özel sek.</b>	Refah devleti ve tekelci sermaye	Bağımsız tekelci sermaye ve küçülen devlet
<b>Rekabet ve Koruma Pol.</b>	Ulus-devlet sınırları içinde koruma politikaları	Ülkeler arası görev dağılımı (merkez-çevre)
<b>Sınıflararası ilişki</b>	Sınıfa dayalı politika ve kurumsallaşma	Sınıfa dayalı politikada azalma
<b>Kimlik</b>	Ulusal kimlik	Kültürel parçalanma - çoklu kimlik
<b>Üretim ilişkileri</b>	Başat endüstri ve mekansal yoğunlaşma	Yaygınlaşmış ilişkiler çok sayıda sektör
<b>Üretim Tipolojisi</b>	Hammaddeye dayalı ağır sanayi	Organizasyon ve hizmet sektörü
<b>Üretim Ölçeği</b>	Ölçek ekonomisi	Üretim sisteminin küreselleşmesi
<b>Mekansal Yansımalar</b>	Bölgesel yoğunlaşma (mekana bağımlı)	Ulusal sınır dışına çıkarak yaygınlaşma
<b>Kent Mekanı</b>	Büyük sanayi kentleri	Kent merkezi desantral. ve çevre kentleşme
<b>İdeolojik Değer</b>	Modernizm	Post-modernizm

Şekil 2.6 : Düzenli ve düzensiz kapitalizm karşılaştırması

(Harvey, 1990 çalışmasından yararlanılarak üretilmiştir)

### 2.2.3. Ölçek ekonomisine dayalı üretim - talebe ve pazara dayalı üretim

Swyngedouw (1986), "The Socio-Spatial Implications of Innovations in Industrial Organisation" adlı çalışmasında, kapitalizm gelişim evrelerini "fordist üretim (ölçek ekonomisine dayalı" ve Just-in-Time üretim (talebe ve pazara göre üretim) olarak ikiye ayırmaktadır (Harvey, 1989; Eraydın, 1992) (Şekil 7).

	Ölçek Ekonomisine Dayalı Üretim	Talebe ve Pazara Dayalı Üretim
<b>Üretim Süreci</b>	Homojen malların kitlesel üretimi Standartlaşmış, tek tip üretim ve işgücü Büyük ölçekli depolama ve stok Defolu malların tampon stok içinde gizlenmesi Uzun kuruluş süresi, defolu stok vb. üretimde zaman kaybı Kaynaklar taraf. yönl. (hammadde, ulaşım, işgücü vb.) Dikey ve yatay bütünleşmeyle hiyerarşik kontrol Maliyetlerin ücret kontrolü yoluyla azaltımı	Bilgisayara dayalı küçük birim üretimi Ürün tiplerinin çeşitlenmesi ile küçük ve esnek üretim Depolanmadan, pazarda tüketilmek üzere üretim Hatalı parçaların derhal süreçten çıkarılması İşgücünün ve kaybedilen zamanın azaltılması Talep tarafından yönlendirme Değiş. koşull. göre pekil., tasaron.hakim old. yan dikey bütün. Uzun dönemli planlama ile maliyetlerin azaltımı
<b>İş Süreci/Çalışma</b>	Uzmanlaşan tek tip iş İşin niteliğine göre ücret Yüksek oranda uzmanlaşma İşbaşı eğitimi çok az ya da hiç yok Dikey iş örgütlenmesi Öğrenme deneyimi yok Sorumluluk azaltımı yoluyla disiplin İş güvencesi yok	Çeşitlenen iş Rekabete dayalı (kişisel beceriye göre) ücret Görev ayrımının ortadan kaldırılması Uzun işbaşı eğitimi Yatay iş örgütlenmesi İşbaşında öğrenme Karşılıklı sorumluluk ile otokontrol Çekirdek işgücü için istihdam güvencesi, diğerleri için yok
<b>Mekan</b>	İşlevsel ve mekansal uzmanlaşma (merkezileşme-desant.) Mekansal işbölümü İşgücü piyasalarının mekansal parçalanması Dikey olarak bütünleşmiş firmaların mekansal yakınlığı	Tasaron firm. yığıl. aglomer., başka ülke.desant. (Toyota vb.) Mekansal bütünleşme İşgücü piyasalarının çeşitlenmesi Parçaların ve tasaron firmaların dünya çapında aranması
<b>Devlet</b>	Düzenleme Rijitlik Toplu pazarlık Refahın toplumsallaştırılması Uluslararası düzende tanımlanmış yer ve rol Merkezileşme Subvansiyonların çok olduğu devlet/kent Piyasaya dolaylı müdahale (gelir ve fiyat pol.) Ülke çapında belirlenen bölgesel politikalar Firma tarafından finanse edilen Ar-Ge Başını sanayinin çektiği yenilikler	Yeniden düzenleme Esnek Bireyselleşmiş ve firma bazında pazarlık Ortak gereksinmelerin ve sosyal güvenliğin özelleştirilmesi Artan jeo-politik gerilim (rol tanımı yok) Desentralizasyon ve artan bölgeler/kentler arası rekabet Girişimci devlet / kent Piyasalara doğrudan müdahale Alana bağlı bölgesel politikalar Devlet tarafından finanse edilen Ar-Ge Başını devletin çektiği yenilikler
<b>İdeoloji</b>	Dayanıklı tüket.mal. kitlesel tüketimi:Tüketim Toplumu Modernizm Toplu yapısal reformlar Toplumsallaştırma	Bireyselleşmiş tüketim:Yuppi Kültürü Post-modernizm Özelleştirme ve uyumsallaştırma reformları Bireyselleştirme "mit toplumu"

Şekil 2.7 : Ölçek ekonomisine ve talebe dayalı üretim karşılaştırması

(Harvey, 1989; Harvey, 1990. yararlanılarak üretilmiştir)

Swyngedouw tarafından öne sürülen üçüncü yorum, teknolojiye ve emek sürecinde meydana gelen dönüşümler konusunda çok daha fazla ayrıntı vererek, birikim rejiminin ve ona bağlı düzenleme tarzlarının, nasıl değiştiğini değerlendirmektedir (Harvey, 1990).



Bu üç değerlendirme biçimi bazı kesişmelere rağmen belirli farklılıkları ortaya koymaktadır. Halal, Schumpeter'in kapitalizmin sürükleyici gücü olarak, girişimcinin yeniliklerini ele alan teorisine daha yakın görüldüğü için; Fordizmi ve Keynesçiliği, kapitalist ilerleme içinde talihsiz bir ara dönem olarak yorumlama eğilimdedir.

Lash ve Urry yaşanan evrimi, kısmen güçlü bir kollektif işçi sınıfı politikasının maddi koşullarının çöküşe uğraması olarak görerek ve bu çöküşün ekonomik, kültürel ve politik köklerini araştırmayı denemişlerdir. Geçiş nitelemek için kullandıkları "örgütlenmiş" ve "örgütlenmemiş" terimleri ile günümüz kapitalizminin tutarlılığından çok çözülüşünü vurgulamaktadırlar.

Swyngedouw ise, üretim tarzındaki ve sanayi örgütlenmesindeki değişiklikleri vurgulayarak, geçiş Marxsgil ekonomik politik geleneğinin çerçevesine yerleştirirken, düzenleme okulu dilini benimsemektedir (Harvey, 1990).

#### **2.2.4. Fordist modernlik - esnek post-modernlik**

Harvey (1990) Esnek Üretimi; "günümüzün konjonktürüne damgasını vuran, bazı sektörlerde ve bölgelerde (ABD, Japonya ve G.Kore'de otomobil imalatı gibi), yüksek derecede etkinliği olan (ve bir çok durumda esnek teknoloji ve üretimden bir şeyler alan) fordist üretim ile Singapur, Tayvan ya da Hong Kong'da görüldüğü gibi zanaat türü, paternalist ya da aile içi üretim ilişkilerine dayanan, emek üzerinde tümüyle değişik denetim mekanizmaları içeren, daha geleneksel üretim sistemlerinin bir birleşimi" şeklinde tanımlamaktadır (Harvey, 1990). Bu tanımdan hareket ile kapitalist üretim sürecini, temel felsefesini modernizmden alan "fordist modernlik" ve temel felsefesini bir kolaj olarak tanımladığı ve post-modernizmden alan "esnek post modernlik" olarak iki gruba ayırmaktadır (Şekil 8).

FORDİST MODERNLİK	ESNEK POST-MODERNLİK
Ölçek ekonomileri	Çeşit ekonomileri
Bütünsel kod	Kişisel kod
Hiyerarşi	Anarşi
Türdeşlik	Çeşitlilik
Ayrıntılı işbölümü	Toplumsal işbölümü
Paranoya	Şizofreni
Yabancılaşma	Merkezleşme
Belirti	Arzu
Sosyal konut	Evsizlik, barsızlık
Tekelci sermaye	Girişimcilik
Amaç	Oyun
Tasarılma	Raslantı
Hakim olma	Tükenme
Belirlenmişlik	Belirsizlik
Üretim sermayesi	Hayali sermaye
Evrenselcilik	Yerelcilik
Devlet iktidarı	Finansal güç
Sendikalar	Bireycilik
Refah devletçiliği	Yeni muhafazakarlık
Metropol	Kentsizleşme
Étik	Estetik
Para-meta	Kaydi para
Maddesellik	Maddesel olmayan
Üretim	Yeniden üretim
Otorite	Eklektizm
Mavi yakalılar	Beyaz yakalılar
Çıkar grubu politikası	Karizmatik politika
Merkezleşme	Ademi merkezleşme
Bütünselleştirme	Parçalanma
Sentez	Antitez
Toplu Pazarlık	Yerel sözleşme
Operasyonel iş yönetimi	Stratejik iş yönetimi
Görev teklifi	Görev çeşitliliği
Köken	İz

Şekil 2.8 : Fordist modernlik ve esnek post-modernlik karşılaştırılması

Kaynak: Harvey, 1990

### 2.2.5. Endüstri toplumu - enformasyon toplumu

Masuda (1990), 1973 öncesi ve sonrasını “Endüstri Toplumu” ve “Enformasyon Toplumu” olmak üzere iki başlıkta incelemektedir (Şekil 9). Endüstri toplumu, kaynağını buhar makinesinin keşfine dayalı makine teknolojisinden alan, standartlaşmış, büyük ölçekli üretim ve standartlaşmış tüketim ve yaşam alışkanlıklarına temellendirilmiş bir toplumsal yapı olarak ifade edilmiştir. Buna karşıt olarak tanımlanan enformasyon toplumu ise; kaynağını bilgisayar

teknolojisinden alan, malların üretiminden, hizmetlerin üretimine yönelmiş, kültürel sermaye sahibi yeni bir sınıfın yükselişinin söz konusu olduğu, bilginin üretimi ve geliştirilmesine temellenen, bir toplumsal yapı olarak tanımlanmıştır. Bu toplumlarda bilgi stratejik kaynak haline gelmiştir. Teorik bilgiyi ürünlere ve hizmetlere dönüştürebilenlerle, eğitim ve Ar&Ge harcamalarına en çok yatırım yapan işletmeler ya da toplumlar başarılı olacaklardır. Bilginin çok hızlı bir şekilde eskimesi dolayısı ile bilgi üreten bir toplum olunmadığı sürece, gelişmeyi yakalamak mümkün olmayacaktır. Bu durumda gelişmiş ülkelerin 'bilgi üreten ofisler' , gelişmekte olan ülkelerin ise, imalat işlerinin yapıldığı 'dünya atölyesi' işlevini yüklenmeleri kaçınılmaz olacaktır. (Bozkurt, 1996; Göker, 1995).

		ENDÜSTRİ TOPL.	ENFORMASYON TOPL.
<b>Yenilikçi Teknoloji</b>	<b>Öz</b>	Buhar makinesi	Bilgisayar
	<b>Temel fonksiyon</b>	Fiziki emeğin ikamesi	Zihni emeğin ikamesi
	<b>Üretim gücü</b>	Maddi üretim gücü	Enformasyon üretme gücü
<b>Sosyo-ekonomik Yapı</b>	<b>Ürünler</b>	Faydalı mal ve hizmet	Enformasyon, teknoloji, bilgi
	<b>Üretim merkezi</b>	Modern fabrika	Enformasyon hizmetleri
	<b>Piyasa</b>	Yeni dünya, sömürgeler, satın alma gücü	Bilgi, enformasyon artışı
	<b>Lider endüstri</b>	İmalat, makine, kimya	Bilgi, enformasyon endüstrisi
	<b>Endüstriyel yapı</b>	1., 2., 3. endüstriler	4. endüstriyel yapı
	<b>Ekonomik yapı</b>	Mal ekon., işbölümü, üretim-tüketim ayrımı	Ortak üretim ve fayda
	<b>Sosyo-ekon. prensip</b>	Fiyat prensibi	Amaç prensibi
	<b>Sosyo-ekon.özne</b>	Teşebbüs	Gönüllü topluluk
	<b>Sosyo-ekon.sistem</b>	Özel teşebbüs, rekam, kar	Altyapı, sinerji, toplumsal yardım
	<b>Toplum şekli</b>	Sınıflı toplum	Fonksiyonel toplum
	<b>Ulusal hedef</b>	Kaba ulusal hedef	Kaba ulusal tatmin
	<b>Hükümet şekli</b>	Parlementer demokrasisi	Katılımcı demokrasisi
	<b>Güç merkezi</b>	İşçi hareketleri	Vatandaş hareketleri
	<b>Sosyal problemler</b>	İşsizlik, savaş, faşizm	Terör, gelecek şoku, yaş
	<b>En ileri aşama</b>	Kitle tüketimi	Bilgi üretimi
<b>Değerler</b>	<b>Etik değerler</b>	Maddi değerler	Zaman değeri
	<b>Değer ölçütleri</b>	Temel insan hakları	Self disiplin
	<b>Zamanın ruhu</b>	Rönesans (bireyin özgürleşmesi)	Globalizm

Şekil 2.9 : Endüstri toplumu ve enformasyon toplumu karşılaştırması

Kaynak: Bozkurt, 1996; Belek, 1997)

### 2.3. Post-Fordist Üretim Biçiminin Yönlendirdiği Yeni Mekan ve Bölge Kavramı

1980'lerin ikinci yarısından itibaren; değişen ilişkiler sistemi, mekansal odaklar ve bölgelerinde farklı zaman kesitlerinde, farklı gelişme çizgilerinde olacağı görüşleri sıkça tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda vurgulanan en temel kavram ise "teknoloji"dir. Yeni örgütlenme biçiminde; yeni teknolojik atılımların yapılabilmesi ve ekonomik etkinliklerin

rekabet şanslarının artması, teknolojiye bağımlı olarak tanımlanırken; mekansal birimlerinde yeni teknolojilere uyum sağlama ve yeni teknolojiler yaratma, bilgi üretme kapasitesinin de bu birimlerin gelecekteki rollerini tamamlayacağı belirtilmektedir. Bu noktada teknoloji ve mekan, karşılıklı etkileşim halinde gelişme göstermektedir (Eraydın, 1995).

Üretim sürecinde meydana gelen değişimlere paralel olarak bölgenin yeni bir anlam ve içerik kazanması, aşağıda sıralanan etkinlikler sonucu şekillenmiştir.

1. Uluslararası bütünleşmede bölgesel ekonomik yararlar ve sakıncalar,
  2. Yeni mekansal ağ topluluklarında ortaya çıkan merkezi bölgeler,
  3. Çevre alanları ve sınır bölgelerinin potansiyelleri ve dar boğazları,
  4. Açık bir mekanda pozitif ve negatif ağ dışsallıklarının değerlendirilmesi,
  5. Ağ ilişkilerini biçimlendiren makro ve mikro ekonomik mekanizmalar,
  6. Yeni mekansal ağ topluluklarında özel sektörün değişen stratejik rolü,\*
  7. Çeşitli mekansal ağ düzeylerinde politik girişimlerin koordinasyonu,
  8. Bölgesel ekonomik çatışma analizleri ve koalisyon stratejileri,
  9. Bir ağ ekonomisinin biçimlenmesinde ve gelişiminde, yeni bilişim ve iletişim teknolojilerinin geniş kapsamlı rolü,
- (Atalık ve Baycan, 1995).

### 2.3.1. Teknoloji - üretim örgütlenmesindeki değişimler ve bölgesel gelişme ilişkisi

1970'lerin ekonomik bunalımının üstesinden gelebilmek için ortaya çıkan gelişmelerden biri de bazı üretim dallarında ileri teknolojinin kullanılması, diğer bir deyişle ileri teknoloji sektörlerinin ortaya çıkmasıdır. Bu teknolojilerin yer seçim eğilimlerinin başında, yerel işgücü piyasası en önemli rolü oynamaktadır. Bu nedenle, geçmişten farklı beceri düzeyinde,

\* Ağ: Birbirlerine yapılaşmış iletişim akışları ile bağlanan, birey yada aktörlerin, rekabete ve dayanışmaya dayalı, dinamik, sürekli genişleyebilen bir güç paylaşımı ilişkisidir.

Mekansal ağ: Üretim ve tüketim süreçlerinin belli bir yere bağlı olmaktan çıktığı, diğer bir deyişle mekansal yerlerin, akışlar ve kanallara dönüştüğü bu olguyu; M. Castells, yeni iletişim sistemleri ve bilgi teknolojilerine dayanan dünya çapında bir montaj zinciri ve küresel piyasalar ile açıklamaktadır. Bu doğrultuda Dünya Kapitalist sisteminin yeni mekanının, sürekli değişen akış ağları içinde hiyerarşik bir biçimde sıralanmış mekânlardan oluşan değişen bir geometri olduğu belirtilmektedir. Bu yeni mekansal yayılım biçimleri, birikimin değişen örgütlenme yapısını ve özellikle de yeni ve bileşik ticari bütünleşme ve parçalanma örüntülerini yansıtmaktadır (Castells, 1983; Morley ve Robins, 1997; Mattelart, 1998; Pınarcıoğlu, 1998; Eraydın, 1992; Arslan, 1997).

örgütlenme düzeyi düşük ve esnek çalışma koşullarını besimseyecek işgücü kaynakları olan bölgeler, ileri teknoloji için yeni çekim noktaları olmuştur. Bu durum eski sanayi merkezlerinin gerilemesi ve yeni merkezlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir (Orange County ve Silikon Vadisi gibi) (Şenlier, 1992; Eraydın, 1995;; Arslan, 1997).

Esnek üretim biçiminin ortaya koyduğu yeni çekim bölgeleri:

1. Sanayi bölgelerinde,
  2. Büyük metropoliten kentlerin merkezi iş alanlarında,
  3. Fordist dönem merkezlerinin çevresinde yer alan çevre ve yarı çevre niteliğindeki alanlarda,
  4. Eski sanayi merkezlerinden uzak, yaşam kalitesinin yüksek olduğu yeni teknoloji merkezlerinde,
- ortaya çıkmaktadır (Eraydın, 1992).

Bu tartışmalarda emek piyasasının özellikleri ve işleyişinin, bölgelerin çekiciliklerinin ya da göreceli üstünlüklerinin tanımlanmasında nedenli önemli olduğu ortaya konmaktadır. Ancak bu saptama, bölgesel politikalar açısından önemli bir sorunu beraberinde getirmektedir. Sosyal refah devleti anlayışı içinde, politikalar çalışan sınıfın örgütlenmesi ve haklarının korunması ilkesi üzerine kurulurken; birden bire yukarıda açıklanan nedenlerden ötürü gelişmenin yönünün farklılaştığı ve bu kuralların geçerli olmadığı bölgelerin, çekici hale geldiği görülmektedir. Ayrıca ileri teknolojinin geliştiği alanların, üretim örgütlenmesi ile ilgili olduğu ve bu bölgedeki yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu öne sürülmektedir. Vurgulanan bir diğer nokta da yerel politikaların uygulanması ile belirli bölgelere, ileri teknolojinin çekilip çekilemeyeceği sorusu tartışma gündemine girmiştir (Eraydın, 1995).

Esnek birikim biçimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan mekansal örgütlenme beraberinde bir yandan küreselleşme kavramı, öte yandan yerel özellikler tartışılmaya devam etmektedir. Ancak bu iki eğilim kimi kez karşıt iki süreç olarak sunulmakta, kimi kez ise değişik mekanlardaki farklı eğilimler olarak adlandırılmaktadır. Son dönemlerdeki tartışmalarda, bu iki sürecin bir arada ve birbirinden etkilenecek şekilde ortaya çıktığı ve birbirinin tamamlayıcısı oldukları konusu ağırlık kazanmaktadır. Diğer bir deyişle “yerelleşme” aynı zamanda “küreselleşme” sürecinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Akın ve Dinçer, 1992; DPT, 1993; Eraydın, 1995). Bu durum ancak yerel özellikleri küresel düzleme taşıyan yeni

ilişki sistemi, yeni üretim ve iletişim şebekeleri aracılığı ile olanaklı hale gelmektedir. Küreselleşme ve yerelleşme eğilimlerinin neden birbirine karşıt olmadığı, birliktelik gösterdiği ise şöyle açıklanmaktadır:

1. Çeşitli birimler hem yerel hem de küresel eylemleri yerel ve küresel şebekeler aracılığı ile gerçekleştirmektedirler.
2. Küresel şebekelere katılan çeşitli birimler, yerel değerleri yeniden düzenleyerek bunların küresel dolaşımını sağlamaktadırlar.
3. Küresel üretimde etkin bir rol oynayan yerel sistemler, dayanışmaya giderek küresel ilişkilere daha kolay uyum sağlayabilmektedirler. Diğer bir deyişle yerel küresel ilişkiler, sıfır toplamı değil, artı toplamı ilişkilerdir (Eraydın, 1995).

### 2.3.2. Sınır ve kademelenme kavramlarının önem yitirmesi

Günümüzde bilgiye ulaşmak ve bilgiyi kullanmak üretimden, sosyal ve politik ilişkilere uzanan bir yelpaze içinde, gereksinim olarak ortaya çıkarken; karar verme mekanizmaları ancak bu bilgilerin kullanımı ile yürütülebilmektedir. Dünyadaki gelişmelerden kopmamak veya uzak kalmamak için, kendi dışındaki bilgilere ulaşmak yani bilginin dolaşım süreci içinde yer almak gerekmektedir. Bu da ancak, belirli şebekelerin içinde bulunarak sağlanabilmektedir. Bu bakış açısı içinde ağ türü ilişkiler aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

1. Şebekeyi oluşturan birimler arası karşılıklı ilişkilerin paylaşımına dayanması, son derece önemlidir. Öte yandan birlikte üretme, birlikte planlama ve birlikte karar alma süreçleri de şebeke ilişkilerini tanımlamaktadır. Ancak bu ilişki biçimi, şebeke içinde yer alan birimlerin bireyselliklerini kaybetmesi anlamına gelmemekte, tam tersine ağ içindeki ilişkileri ve işlevleri ile yeniden tanımlamaktadır.
2. Birimler içinde yer aldıkları şebekelere göre, birden fazla kimlik kazanabilmektedir.
3. Ağ şeklindeki örgütlenmeler ve ilişkiler sınır kavramını aşındırmakta, sınırların kesin ve durağan olma varsayımını zedelemektedir. Farklı şebekelerin içinde bulunan birimlerin oluşturduğu mekan, fiziksel sınırların ötesine taşınmaktadır. Bu durum sınır kavramının, bugünkü anlamını yitirmesine neden olmaktadır. Şebekelerin, değişik birimlerin katılımı ve eksilmesi ile sürekli olarak farklı boyutlar kazanması ve ilişkilerin değişmesi; durağan ve tanımlanmış yapılardan, sürekli olarak devingenlik gösteren ilişki sistemlerine geçiş anlamına

gelmektedir. Bu durumda birimlerin rollerinin katı bir şekilde belirlendiği kademelenme kavramı etkisini yitirmektedir (E Drucker, 1991; Thurow, Reich, Porter vd. 1994; Naisbitt, 1994; Eraydın, 1995; Arslanoğlu, 1995).

Bu yeni örgütlenmenin en önemli sonuçlarından biri de farklı işlevlerin ayrı ayrı, fakat en uygun mekanlarda yerine getirilmesi olmuştur. Mekanlara göre oluşmuş sabit düzenlemelerin çöktüğü, mekanların eski anlamlarını yitirmeye ve bağımlı değişken haline gelmeye başladığı bir döneme girilmiştir. Esnek uzmanlaşma, üretimin mekana göre düzenlenmesi ilkesine yerine, en yüksek kazançla farklı mekanlarda gerçekleştirilmesi ilkesini geliştirmiş, üretim süreci parçalanmış, taşeronlaşma artmış ve bir anlamda sınır ve kademelenme kavramları alt üst edilerek, dünya bir "üretim mekanı" haline gelmeye başlamıştır. Sonuç olarak; zamansal ve mekansal sıkışma, yerelin küreselleşmesi, küreselin yerelleşmesi olarak nitelendirilebilecek bir süreç başlamış ve bu süreçte mekan, bilginin yönlendirdiği uluslararası sermaye akımlarına bağlı, bir değişken durumuna gelmiştir (Şahin, 1998).

Kısaca, bir bölgede yada yörede yer alan firmalar, dünya pazarına ulaşmaya çalışabilmek ya da ülkenin ve dünyanın herhangi bir yerindeki bir dizi firma ile ortaklık yapabilmek, en azından iletişim sağlayabilmek olanağına da sahiptirler. Söz konusu ilişkiler mekana bağımlı değil, ortak çıkar ağırlıklıdır ve mekandan bağımsız olarak biçimlenmektedir. Bu durum bölge içindeki birimlerin benzer bir gelişme sürecini izleme ve ortak kader paylaşma gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır. Diğer bir değişle, bir bölgenin ekonomisi sektörlerden değil, firmalardan oluşmaktadır (Işık, 1994; Eraydın, 1995; Ekin, 1996).

Sonuç olarak fordist üretim biçiminin şekillendirdiği 1960'lı yılların bölge kavramı ile post-fordist üretim biçiminin beraberinde yeniden tanımlanan bölge kavramını aşağıdaki gibi karşılaştırmak, farklılıkları ortaya koymak mümkündür.

#### 1. Sorun bölgeleri

\*Az gelişmiş - gelişmiş bölge → \* Farklı bölgesel yapı zayıflıklarına bağlı olarak çok yönlü sorun bölgeleri,

## 2. Başlıca Yönelme

- \* Sermaye ve maddi değerler, → \* Bilgi ve teknoloji,
- \* Niceliksel büyüme, → \* Esneklik ve niteliksel büyüme,
- \* İmalat, → \* Hizmetler ve sektörler arası ilişkiler,
- \* Projeler, → \* Programlar,
- \* Az sayıda büyük firma, → \* Çok sayıda orta ölçekli firma,

## 3. Dinamikler

- \* Coğrafi olarak kararlı sorun bölgeleri, → \* Hızla değişen şaşırtıcı sorun alanları,
- \* Planlı büyüme merkezleri, → \* Kendi kendine akan yerel kaynak hareketi ile büyüme,

(Atalık ve Baycan, 1995).

## 2.4. Kentsel Gelişim Sistemlerinden Kent ve Kent Parçalarına

Üretim sürecinde meydana gelen değişimlere bağlı olarak “küreselleşme” adımı verdiğimiz ulus devlet sınırlarını aşan, ilişki ağlarının ortaya çıkması, kentlerin konumunda önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Eskiden ulus devletler arasında gerçekleşen sermaye, mal, hizmet ve bilgi akışlarının çoğu bugün artık kent ve firmalar arasında gerçekleşmektedir (Işık, 1994).

Ticari faaliyetlerin dünya çapında örgütlenmesi ve bütünleşmesi, küresel ve yerel mekanların doğrudan eklemlenmesini ve kentlerin / belirli yerlerin, uluslararası ağların içine girmelerini mümkün kılmaktadır. Bu süreç içinde, birbirine bağlı üretim kompleksleri küresel bir ağ oluşturmakta ve farklı derecede gelişmiş bölgeler, kentler ve mahaller oluşmaktadır. Uluslararası ekonomik düzenin yeniden düzenlenmesi, kentlerin rolünü ve doğasını değiştirmiş ve kentler arasında yatırımcıları çekmek amacıyla, rekabetin oluşmasına neden olmuştur (Keyder, 1993; Kozlu, 1994; Morley ve Robins, 1997).

Fordist üretim biçiminin belirleyici olduğu klasik yerleşme kuramında; fonksiyon alanları yer seçimi ve mekansal yığılma, ağırlıklı olarak üretim faktörlerindeki karşılaştırmalı üstünlük ve



ölçek ekonomisi ile açıklanmaktadır. Bu durum, yerleşmeler arası işlevsel farklılaşmaya dayalı kademelenme kavramını ve konut, çalışma, dinlenme fonksiyonları ile anılan, işlevsel uzmanlaşma bölgelerini ortaya koymaktadır. Esnek uzmanlaşma yada yaygın kullanımıyla post-fordist üretim biçiminin ortaya çıkması ile ölçek ekonomileri önemlerini kaybetmiş; buna karşın, üretim faktörlerinin hareketliliğinin artması, girdilerin yerel ve uluslararası üretim kaynaklarından karşılanabilme olanağı mekanda da esnekliği ve beraberinde dağınık yerleşme olanağını getirmiştir. Ancak bu noktada bir ikili yapı karşımıza çıkmaktadır. Ana firmalar açısından mekansal ağ toplulukları içinde bağımsız ve hızlı hareket edebilme gücü, dağınık ve yaygın yerleşme olanağını tanımlarken; küçük ve orta ölçekli firmalar açısından kurulan fason ilişkiler, üretim birimleri arasındaki ilişki bağımlılığının sıklığı ve derecesi, üretim sürecindeki düşey ayrışmanın mekansal içe dönüklüğü ve mekansal birlikteliği gerekli kılması, yüksek teknoloji ve iletişim merkezlerine yakın olmanın getirdiği avantajlar, mekansal yığılma isteğini (ancak bu kez farklı nedenlerle) gündeme getirmektedir (Köksal, 1993; Arslan, 1997). Sonuç olarak fordist üretimin kentsel mekanında, kademeli ve işlevsel yerleşme sistemi egemenken; bugün üretim esnekliğine paralel, mekansal yer seçim esnekliğine sahip, üretim ve iş hizmetlerinin bütünleştiği üretim odakları ve odaklar arası temas sıklığının yaratacağı (mekansal ağlar) etkinliklerin belirlediği bir mekansal sistemden söz edilmektedir. Bu durumda kuruluş yeri tercihlerinde, mekan parçalarının sahip oldukları ve olmadıkları ile üretim sisteminin gerektirdikleri, karşılaştırılacak ve bir anlamda “yarışan mekanlar” ortaya çıkacaktır. Bu mekan parçaları, bir ekonomik birlik ya da bütünleşmeyi ifade eden bölgelerden çok, hem küresel hem de yerel anlamda kentler olacaktır (Arslan, 1997).

Bir başka değişle kentler, sahip oldukları olanaklar ile ‘yarışan mekanlar’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahip olunan olanakların başında; yeni teknolojilerin ve bilgilerin üretilebilme potansiyali, dünya bilgi iletişim ağına bağlı olma, bilgi üretmek için gerekli donanıma ve elemana sahip olma, bilgi pazarlama ve uygulama kanallarıyla ilişki içinde olabilecek, mekansal düzenlemelere sahip ‘tekno-kent’ ya da ‘tekno-park’ lar gelmektedir (Arslan, 1997).

Doğru bilgi ve süratli iletişim ihtiyacı “kentlerin” finans ve şirketler dünyası içindeki rolünü artırmıştır. Mekansal engellerin azalışı, artık küresel bir kentsel sistem haline gelmiş olan bir bütün içinde, hiyerarşinin yeniden düzenlenmesi ve yeniden vurgulanması, sonucunu

yaratmıştır. Özel nitelik taşıyan yerel kaynakların varlığı, giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Girişimcilik kapasitesi, risk sermayesi, bilimsel ve teknik “know-how” , toplumsal tutumlarda yerel farklılıklar önemli rekabet kriterleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya coğrafyası üzerinde mekansal nitelikler itibari ile farklılaşmış “yerler”e karşı olan duyarlılığın giderek artması; yerel yöneticileri, mekanın yeniden biçimlenmesi için, akışkan sermayeye daha cazip hale gelmesi yönünde harekete geçirmiştir. Örneğin: yerel yöneticiler, mekansal gelişmeyi cazip hale getirmek amacıyla emek denetimi, işgücü vasfını artırma, alt yapı sağlama, vergi politikası vb. stratejiler izleyerek “yer”in ya da “mahal”in özelliklerini daha çok vurgulanır hale getirebilirler. Bu bağlamda bugünün kentleri, başka kentlerden kendini ayırd eden bir imaj oluşturma, sermayeye cazip gelecek bir mahal ve atmosfer yaratma yönünde çaba harcamaktadırlar (Harvey, 1990; Akın ve Dinçer, 1994). Harvey’in “post-moderliğin malzemesi yalnızca işlev değil, aynı zamanda kurgudur” saptaması yönünde konuyu ele alacak olursak; kentlerin ya da kent parçalarının (mahal - yer) farklılıklarını dünyaya duyurmak ve sistemde kendilerine bir yer edinmek amacı ile neden böylesi bir “İmaj” yaratma çabası içinde oldukları daha iyi anlaşılmaktadır (Harvey, 1990).

Üretimin dünya ölçeğinde yeniden örgütlendiği bu aşamada, metaların, paraların ve imajların hareketliliği ve dolayısı ile mekanlararası trafik son derece artmıştır. Artan trafiğin içinden geçtiği mekanlar, yeniden yapılanmanın tüm olanakları ve maliyetleri ile karşı karşıya kalırken, bir dizi mekanın da bu trafiğin dışında kaldığı ve işlevlerini yitirdikleri gözlenmektedir. Yeniden yapılanma sürecine ait dinamiklerin dışında kalma olgusu, mekansal büyüklük açısından bazen bir ülke, bazen bir bölge, bir kent ya da kentin bir parçası olarak gerçekleşmektedir. Bu durum kent parçasından bölge ölçeğine değin keşfedilen mekanların, ticarileşerek farklılaşmasını beraberinde getirmektedir (Akın ve Dinçer, 1994; Ercan, 1996; Çıracı ve Erkut, 1998)

Bir kentsel sistemin max. pazar payına sahip olmasının tek yolu olabildiğince rekabetçi olmasıdır. Bu durum çoğu kez kentin ekonomik, çevresel, endüstriyel ve teknolojik temelinde sürekli bir yeniden yapılanma gerektirmektedir. Teknolojik değişim ve özellikle yeni haberleşme teknolojileri, en fazla metropoliten alanların ekonomik ve mekansal

transformasyonu üzerinde etkili olmuştur. Bu transformasyon iki şekilde kendini göstermektedir:

1. Şehirlerin fiziksel boyutunda değişim: Sanayi alanları ve konut alanlarının mekansal organizasyonu üzerinde yeni haberleşme tekniklerinin etkisi kaçınılmaz bir şekilde yansımalar bulmaktadır.
2. Ekonomik faaliyetlerin yapısal kompozisyonundaki değişimler: Metropolitan ekonomilerde enformasyona dayalı (koordinasyon, iş yönetimi, iş hizmetleri vb.) faaliyetler giderek ağırlıklarını artırmaktadır (Dökmeci, Dülgeroğlu, Akkal, 1993; Çıracı, 1994).

Mekansal ekonomik rekabet, kentsel dinamiğin temel bir özelliğidir. Kentsel bölgeler, esas olarak ülkenin temel ekonomik aktivitelerini içeren ve kentler arası, bölgesel ve ulusal ağların odak noktası işlevini gören, geniş üretim ve bilgi işleme sistemleridir (Çıracı, 1994). Kentler, yerel ve küresel ilişki ağlarının kesişme noktaları ile gerçekleştirdikleri ilişkilere göre üç kategoride tanımlanabilmektedirler.

1. Küresel şebekelerin odak noktaları: Dünya üretim ve hizmetlerinin denetlendiği küresel kentler, buluşların ve yeniliklerin gerçekleştiği ya da dünyaya yayıldığı merkezler olarak tanımlanmaktadır.
2. Farklı küresel şebekelerin önemli düğüm noktaları: Ar&Ge işlevlerinin geliştiği, uluslararası hizmet ve turizm kentleridir. Bu kentler aynı zamanda kendi yörelerinin de bir ürünüdürler. Yüzyıllar boyunca birikmiş ve o yörenin kültürünün yansıdığı tüm öğeler, kentlerin niteliğini ve dış koşullara uyum potansiyalini tanımlamaktadır.
3. Dış dünya ile temas noktaları: Yalnızca yerel üretim ağlarının bir parçası olup, bunlardan bir bölümünün dış dünya ile bütünleşmelerini ve daha sonra küresel ilişkilere girmelerini sağlamaktadır. Yerel iletişim ağlarını, yörenin birikimini değerlendirecek şekilde örgütleyebilmiş ve bunları uluslararası platforma taşıyabilen kentler veya yöreler, başarı noktaları olmaktadır (Eraydın, 1994).

Dünya kenleri; dünya ölçeğinde hacim ve hız olarak artan trafiğin kontrol edildiği mekanlar olarak tanımlanmaktadır. Kontrolün yoğunlaşması ya da bir başka deyişle güç ve karar merkezi olma; meta, para ve imgesel mülkiyet haklarının bu kentlerde yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Friedman 'dünya Kenti'ni şöyle tanımlamaktadır:

1. Dünya ölçeğinde süregelen finansal hareketlerin yoğunlaştığı merkezler,
2. Çok uluslu şirketlerin yönetim merkezlerinin yoğunlaştığı merkezler,
3. Uluslararası kurumların yoğunlaştığı merkezler,
4. Önemli kabul edilen üretimlerin yoğunlaştığı merkezler,
5. Ulaşım ağı açısından önemli bir konuma sahip olan merkezler,
6. İdeolojik etkilenme ve kontrol merkezleri,

Burada önemli olan konu, sadece üretim ya da tüketimin yoğunlaştığı kenttsel mekanlar değil, üretim ve tüketimin biçim, düzey ve yoğunluğunun kontrol edildiği mekanlar olmalarıdır (Hall, 1984; Tekeli, 1993; Ercan, 1996).

Tüm dünya yüzeyinde kontrol işlevini gören bu kentlerin, sektörel istihdam yapıları, nüfusları, mekansal dağılımları, fiziki görünümleri farklılıklar göstermektedir. Bu kentlerde yerel, ulusal ve uluslararası ölçeklerde etki alanına sahip hizmet fonksiyonları, sektörel dağılımda öne çıkan fonksiyonlardır. Ayrıca dünya kentlerinde hizmetler sektöründe çalışan, kalifiye ve dünya standartlarında bilgisi, formasyonu olan ve yine o kıstaslarda ödüllendirilen, elemanlara bağlı olarak; kişisel hizmet veren ticaret, eğlence, dinlenme, konut sektörleri gelişmektedir. Dünyaya yönelikliğin ve uluslararası düzeyde hizmet vermenin parçası olarak, tüm iletişim ağları, havaalanları, telekomünikasyon, ileri standartlarda oluşacak küreselleşmenin yan ürünü olarak yer değiştiren insanların, kendilerini yerel dokudan arındırılmış, steril atmosferlerde rahat hissetmeleri için beş yıldızlı otel ve restoranlar açılmaktadır. Bunlar başarıya ulaştığı takdirde, çok uluslu şirketler, bankalar, sigorta şirketleri, hukuk, muhasebe firmaları, reklam ajansları, araştırmacılar buralarda şube açacak ve bu gelişme de kenttsel mekanı daha cazip kılacaktır. Bu doğrultuda kentler, uluslararası faaliyetleri çekebilmek için gerekli altyapıyı, iş merkezlerini, havaalanlarını, telekomünikasyon ağlarını kurarak, dünya pazarına çıkmış şirketler gibi hareket etmektedirler (Köksal, 1993; Keyder, 1996).

Dünya ölçeğinde yönetim ve finans fonksiyonlarının merkezileşirken, üretim süreçlerinin desantralize olma eğilimi içinde oldukları gözlenmektedir. Dünya kentlerinde de ticaret ve üretimde merkezileşme eğilimi azalırken, finans ve yönetim fonksiyonlarında merkezileşme eğilimi artmaktadır. Dünya kentlerinde meydana gelen bu merkezileşme eğilimi kent

bütününde homojen bir nitelik göstermenin ötesinde, kentin belirli bölgelerinde yoğunlaşarak, farklılaşmış ve ayrıcalıklı bölgeler ortaya çıkarmaktadır. Örneğin: Manhattan'da wall strett, Tokyo'da Ginza, Londra'da London City vb. Öte yandan bu bölgelerde merkezileşen işlevler, sosyal ve mekansal dinamiklerini etkileyerek, kentin dünya ölçeğinde sahip olacağı rolünü de belirleyici olacaktır. Örneğin:

- \* Washington “hükümet ve politik ilişkilerin merkezileştiği kent”
- \* Chicago “fordist endüstriyel ilişkilerin merkezileştiği kent”
- \* Los-Angeles “askeri - endüstriyel kent”
- \* Boston “eğitim kenti”
- \* Tokyo “Newyork (finans)+ Washington (politika)  
+ Silikon Vadisi (küçük ve orta ölçekli Üretim)  
+ Detroit (imalat)

(Ercan, 1996).

Dünya kentlerinde ‘imalat sanayi’nde hızlı bir yeniden yapılanma süreci gözlenmektedir. Özellikle büyük ölçekli geleneksel üretim parçalara ayrılarak, ülkenin ya da dünyanın başka - en uygun- ülkelerine aktarılırken, sermeye yoğun Ar&Ge ve tasarım, üretim planlaması ve kontrol işlevinin yerine getirilmesi yönelik, bir dizi hizmetler sektörünün hızla geliştiği görülmektedir. Bu olgu kentin sahip olduğu teknoloji ve özellikle iletişim teknolojilerine yönelik donanımına sahip olması ile yakından ilgilidir. Castells'e göre iletişim yoğun teknolojiler; merkez büro yönetimi, hava taşımacılığı, ulaşım hizmetleri, banka, kredi kurumları, sigorta ve menkul kıymetler hizmetleri, yatırım ofisleri, eğitim servisleri, mühendislik, muhasebe servisleri olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda metropoliten kentler, üst düzey koordinasyon, yenilik, iletişim yoğun teknoloji, bilgi üretimi ve telekominükasyon merkezleri olarak karşımıza çıkacaktır (Ercan, 1996; Arslan, 1997).

İmalattan servis hizmetlerine, özellikle “high-tech” olarak ifade edilen yeni endüstrilere yönelme süreci, emek piyasasında da önemli farklılaşmalara neden olmuştur. Emek piyasasında ikili bir yapı oluşmuştur. Birincisi gelişmiş hizmet sektörlerinde istihdam edilecek, az sayıda, uzmanlaşmış işgücü (Harvey'in tanımı ile çekirdek işgücü); ikincisi ise hizmetler sektöründe, uzman olmayan, düşük ücretli ve genellikle informel çalışan bir istihdam biçimini ortaya çıkarmaktadır. İkinci grup işgücü, küçük işletmelerin gelişmesi, eve iş alma, tele-iş,

part-time gibi yeni iş biçimleri ile emek piyasasında aşırı farklılaşmaları beraberinde getirmiştir (Ercan, 1996; Ökten, 1997; Arslan, 1997).

Bir güç odağı ve kontrol merkezi olma özellikleri dolayısıyla, dünya kentsel sisteminin tepesinde yer alan 'dünya kentleri'nin varlığı; bu yoğun trafiğin içinden geçtiği, farklılaşmış bir takım mekanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu mekanlar, meta, para ve imgelerden oluşan trafiğin yoğunlaştığı ve bu anlamda trafiğin alt birimlere / mekanlara iletilmesine aracı olan kentler, "uluslararasılaşmış kentler" olarak tanımlanmaktadır . Gilb uluslararasılaşan kentleri, "gücün üretildiği mekanlar değil, gücün içinden geçtiği mekanlar" olarak tanımlamaktadır (Ercan, 1996).

Gücün içinden geçtiği bu mekanlar için, dünya ekonomisine eklenme süreci:

1. Büyük ölçekli, ihracat amaçlı üretimde yoğunlaşarak eklenme,
  2. Üretim sürecine uluslararası taşeron olarak eklenme yani küçük ölçekli, KOBİ üretimi yolu ile eklenme,
  3. Finansal sermaye için uygun koşullar sağlayarak eklenme,
- şeklinde üç temel ekseninde gerçekleşebilmektedir (Ercan, 1996) .

Bu süreçte kentsel topraklar, sermaye için önemli bir yatırım aracı haline dönüşmüştür. Üretime yatırım yapmak yerine, büro, konut, ve özellikle lüks konuta yapılan yatırımlar artmıştır. Kentsel yeniden yapılanma olarak adlandırılan bu süreç, mekansal yapıda önemli farklılaşmalar ve çelişkiler yaratırken, diğer yandan da spekülasyon bir süreç olarak kentsel alanların aşırı değerlendirilmesine yol açmıştır (Keyder ve Öncü, 1993; Ercan, 1996).

### 3. BÖLÜM SONUCU

Bu bölümde, kapitalist gelişim süreci içinde iki önemli etap olan, fordizm ve post-fordizmin temel prensipleri, sosyo-ekonomik değerleri, insan davranışları ve kentsel mekan üzerindeki etkileri irdelenerek; 1970'li yıllar sonrasında etkisini hissettiren, küreselleşme vb. pek çok kavramla ifade edilen, teknolojik gelişim kaynaklı yeni olgunun, ekonomik yapı, toplumsal yaşam ve özellikle kent / bölge kavramları üzerine getirdiği farklılıklar, bir çok yaklaşım doğrultusunda karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Öncelikle, kapitalizmin yalnızca bir ekonomik anlayış olmanın ötesinde, bir toplumsal yaşam biçimi olduğu ve süreç içinde çeşitli krizlerden geçerek, kendini yeniden ürettiği ve devamlılığının, içinde barındırdığı teknolojik yenilik/değişim olgusuna ya da bir başka deyişle, sürekli devinim içinde olmasına, temellendirildiği belirtilmiştir.

Bu anlayış doğrultusunda, teknolojik buluş, üretim biçimi ve iş yönetimi, emek örgütlenme biçimi ya da toplumsal yaşam alışkanlıkları vb. farklı nedenlere temellendirilen değişim zorunluluğu, tarihte iki temel “kırılma noktası”nı karşımıza çıkarmaktadır. Bir çok düşünür tarafından farklı kavramlarla ifade edilen bu kırılma noktalarını, 1950’ler sonrasına karşılık gelen “fordizm” ve 1970’ler sonrasına karşılık gelen “post-fordizm” olarak somutlandırmak mümkündür. Post-fordizm olarak ifade edilen olgu, fordizmden bir çok alanda ayrışması ya da tamamen tezat ilkeler üzerine oturmasına karşın, fordizmin izlerini tamamen sildiği ya da yok ettiği anlamına geldiğini söylemek mümkün değildir. Tam tersi fordist birikim üzerine inşaa edilmiş bir sistemdir. Bu nedenle mekanda, her iki üretim tarzında beraber ya da ayrılmış olarak görmek mümkündür. En temel farklılık ise, sektörel yapı ve toplumsal yaşam alışkanlıklarından geri dönülmez bir şekilde gerçekleşmiştir.

Metin içinde bu iki sistemin özelliklerine, farklı düşünürlerin bakış açıları doğrultusunda, karşılaştırılmalı olarak değinilmiştir. Burada önemli olan konu; 1980’li yıllara damgasını vuran ve henüz ne olduğu ? ya da ne sonuçlar vereceği ? tartışma konusu olan bu yeni dönemin, özellikle kentsel sistemler üzerinde, önemli değişimlere neden olduğudur. Kentin nüfus ve sektörel yapısında, çalışma, barınma, eğitim, donatı ve ulaşım yüzeylelerinde farklılıklar, yeni yaşam alışkanlıkları ve eski kentle bütünleşme / bütünleşememe, ayrışma ya da kentin birbirinden soyutlanan alt bölgelerini meydana getiren bu olgunun, nasıl ve hangi ? planlama anlayışı içinde ele alınması gerektiği soruları önemli bir gündem oluşturmaktadır.

Sonuç olarak teorik çerçevenin çizilmeye çalışıldığı bu bölüme ilişkin sonuçları, aşağıdaki gibi maddeleştirmek mümkün olacaktır.

1. Değişen bölge kavramı paralelinde, kente biçilen rol ve kentsel alanda yer alan fonksiyonlar da değişmektedir.
2. Teknoloji ağırlıklı, bilgi ve kararların üretildiği mekanlar olarak tanımlanan ‘Dünya

Kentleri' önemli ticari blokların merkezinde yer alan, gelişmiş ülke kentleridir. Örneğin: pramit şeklindeki bir hiyerarşik dizin içinde tanımlanan Dünya Kentleri'nin en tepe noktasında, -aynı zamanda üç ticari bloka karşılık gelen- üç önemli kent (Londra, New York, Tokyo) yer almaktadır. Daha alt kademede ise yine gelişmiş Avrupa Ülkeleri kentlerini saymak mümkündür.

3. Kentsel kademelenmede bir önemli nokta da içinde bilginin geçtiği'uluslararasılaşmış kentler'dir. İstanbul kentinin sahip olduğu özellikler bu konum doğrultusunda ele alınmaktadır. Kısaca İstanbul kentinin statüsü, dünya düzeyinde bilgi ve kararların üretildiği bir kent olmaktan çok, içinden bilgi ve sermaye akımlarının geçtiği ve bu dolaşımdan pay almaya çalışan bir kent olma, doğrultusunda tartışılmaktadır.

4. Küreselleşme olgusu, yalnızca teknolojik gelişme, üretim biçiminde farklılaşma ve yeni mekan anlayışı ile tanımlanmanın ötesinde; üretimden, toplumsal yaşama değin, bir dizi alanda "yeni dünya düzeni" adı altında, kapitalizmin yeni bir aşaması olarak da ifade edilen "ideolojik bir öz" kazanmıştır. Bu doğrultuda birbirini karşılıklı etkileyen üretim biçimi ve mekan ideolojik bir rol yüklenmiştir.

5. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, bu yeni üretim biçimi ve dünya yüzeyinde son derece büyük bir hızla dolaşan finans kapitali, kendilerine çekmek için mekansal cazibeler yaratma çabası içindedirler. Bu nedenle yarışan kentlerden söz etmek mümkündür.

6. Mekansal cazibelerin yanısıra uluslararası finans kapitalin güvence altına alınabilmesi için, uluslararası garantileri içeren anlaşmalar gündemdedir. Türkiye'de bu konuda taraf bulunmaktadır. Gümrük anlaşması bunun bir başlangıcıdır (A.B. Gümrük Anlaşması).

7. Kuramsal çalışmalardan çıkarılan bu sonuçlar çerçevesinde, Türkiye'yi ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan temsil eden ya da bir başka deyişle, Türkiye'yi yukarıda tanımlanan yarışma ortamına dahil edebilecek bir kent olarak İstanbul, son derece önem taşımaktadır. Bu doğrultuda konunun İstanbul Metropolen alanı ile ilişkileri ve ortaya çıkan sonuçları, üçüncü bölümde tartışılmaktadır.



### 3. 1950-1980 DÖNEMİ İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI YAPISAL DEĞİŞİMİ ve MEKAN ORGANİZASYONU

Kuramsal çerçevede de tanımlandığı gibi, bir toplumsal yapıda meydana gelen yapısal dönüşümler; üretimden ulaşımaya değin, teknoloji alanında meydana gelen değışimlere dayandırılmaktadır. Üretim, iletişim ve ulaşım yapısında meydana gelen teknolojik değışimler; öncelikle sanayi kuruluşlarının, ölçeklerini, mekansal alan kullanım boyutlarını, yer seçim faktörlerini, mekanda dağılma ve yığılma eğilimlerini farklılaştırmaktadır. Bu durum çalışanların, ödeme gücü, tüketim harcamaları kompozisyonunu, işyeri - konut ilişkilerini kısaca çalışanların sosyal statülerinde değışmelere neden olmaktadır. Öte yandan, üretim yapısı ve ulaşım teknolojilerinde meydana gelen değışmeler ve nüfusun sosyal tabakalaşmaya bağlı olarak farklılaşan satın alma gücü, hizmet sektörünün bünyesinde de önemli değışmelere neden olmaktadır. Bu süreç kentsel merkezlerde fonksiyonel uzmanlaşma, yığılma ve dağılma eğilimleri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu farklılaşmalar aynı zamanda, nüfus hareketleri ve farklılaşmış konut alanları ile de desteklenerek, farklılaşmış yerleşme tipolojilerini ortaya çıkarmaktadır. Yukarıda teknolojik değışme bazlı olarak açıkladığımız kentsel mekanda meydana gelen yapısal ve mekansal değışme; kimi zaman ard arda eklenen ve birbiri üzerinde çarpan etkisi yapan zincirler, kimi zaman da eş zamanlı gerçekleşen olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. \*

İstanbul Metropoliten Alanında 1990 sonrası fonksiyon alanlarının sektörel ve mekansal özelliklerini irdeleyip yorumlamadan önce; 1950-1980'li yıllarda hangi noktada ve eğilimler içinde olduğunun, kısaca değerlendirilerek ele alınması gereği hissedilmektedir. Bu doğrultuda, kentin çalışma alanları (büyük ve küçük ölçekli sanayi ve hizmetler sektörü fonksiyonları), konut alanları (farklı gelir grupları mekansal tercihleri) ve eğlence, dinlence alanları mekansal yer seçim ve gelişme eğilimleri irdelenecektir.

İstanbul Metropoliten Alanı mekansal gelişimini, dört etapta, ele almak yerinde olacaktır.

1. 1950 Dönemi
2. 1960 Dönemi
3. 1970-1980 Dönemi
4. 1990 Dönemi

\* R. Arslan, 1980, s:164-174

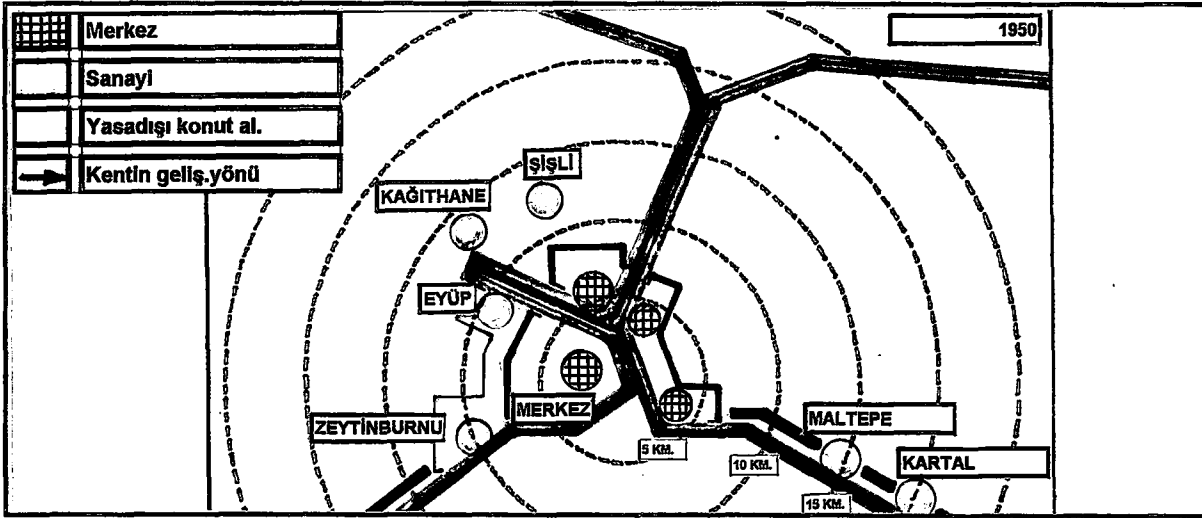
### 3.1. 1950 Dönemi

Birinci kırılma noktası ya da bir başka deyişle başlangıç noktası; 1950'li yıllar ile birlikte yaşanan hızlı kentleşme olgusu ile açıklanmaktadır. 1950'li yıllarda yaşanan sanayileşme ve hızlı kentleşme olgusu, kentin çalışma ve konut alanları üzerinde önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir.

**Konut Alanları:** bu dönemde 'Tarihi Yarımada' olarak tanımlanan bölge konut, sanayi, yönetim ve ticaret fonksiyonlarını üstlenen bir merkez konumundadır. Kentin yerleşme lekesinin merkezden uzaklığı (Eminönü, Karaköy) 30 km.yi geçmemektedir. Nüfusun %70'i Tarihi yarımada, Kadıköy ve Üsküdar'da yaşamaktadır. Kentin gelişme yönü, doğu - batı Marmara sahilleri ve Boğaziçi doğrultusundadır. Yine bu dönemde, konut alanları açısından yaşanan önemli bir olguda ilk gecekondü nüvelerinin, Tarihi Yarımada'nın surlara yakın kesimlerinde, Zeytinburnu'nda, Ankara Asfaltı üzerinde oluşmaya başlamasıdır (Arslan, 1974; Kılınarlan, 1981; Görgülü, 1988; Aysu, 1990).

**Sanayi alanları** açısından dönemin özelliklerini incelediğimizde ise; 1968 İstanbul Nazım Plan Bürosu anket sonuçları itibariyle, sanayi kuruluşlarının %65'inin küçük ölçekli sanayi kuruluşları olduğu ve üç temel noktada yığılma gösterdiği belirlenmiştir.

\* Tarihi Yarımada-Eyüp-Haliç çevresi-Kazlıçeşme, Şişli-Bomonti-Kağıthane; Kartal-Maltepe Kentin **merkez fonksiyonları** ise yine küçük ölçekli sanayi kuruluşlarıyla iç içe, batı yakasında Eminönü ve Galata , doğu yakasında Üsküdar ve Kadıköy'de yığılma göstermektedir (Şema 1) . (Zaim, 1971; Tümertekin, 1971; Arslan, 1974).



Şema 3.1: 1950 dönemi İstanbul kenti (Arslan, 1974 ve Aysu, 1990'dan yararlanılmıştır)

### 3.2. 1960 Dönemi

Nüfus artışının %70'e vardığı ve belediye sınırları dışında, yeni belediyelerin oluşmaya başladığı dönem, 1950'li yıllarda başlayan göç olgusunun, hız kazanarak devam ettiği ve kentsel mekanda önemli farklılaşmaların yaşandığı bir dönem olarak dikkati çekmektedir.

**Konut Alanları:** Merkezden 7 km. uzaklıkta nüfusun %70'i, 7-30 km. uzakta ise %30'u yaşamaktadır. Bu dönemde Şişli, Haliç kıyısı, Kağıthane, Üsküdar, Kadıköy, Kartal, Maltepe önemli nüfus artışları ile karşı karşıya olan bölgelerdir. Gecekondu kent geleneksel yapısı içine bir üretim biçimi olarak girmiş ve özel konut alanları meydana getirmeye başlamıştır. Sanayi alanları çevresinde oluşan ilk yapılaşma, giderek her sektörden düşük gelirli halk yığınlarının yerleşme alanları haline gelmiştir. Özellikle Gazi Osman Paşa, Alibeyköy, Küçükköy, Sağmalcılar, Osmaniye, Esenler, Güngören, Zeytinburnu ve Haliç çevresi yoğun gecekondu alanları ile dikkati çekmektedir. Özellikle batı yakasında yoğunlaşan gecekondu alanları, kentin kuzey-batısı yönünde gelişmiş ve kent bünyesine yeni bir gelişme yönü eklenmiştir. Bu yerleşmelere örnek olarak; Kağıthane, Çağlayan, Çeliktepe, Gültepe'yi vermek mümkündür. Kentin doğu yakasında ise Ümraniye, Fikirtepe, Gülsuyu, Yakacık yerleşmeleri de önemli gecekondu alanları olarak dikkati çekmektedir. Yine bu dönemde gelir gruplarına göre farklılaşan konut bölgelerini mekanda izlemek mümkündür. Her iki yakada da Londra asfaltı ile Ankara asfaltının kuzey ve güneyi farklı sosyal katmanları işaret eden bir mekansal yapı sergilemektedir. Bu aksın güneyi ile Marmara sahili arasında kalan bölge - yer yer düşük gelir grupları yerleşmelerine rastlansa da - ağırlıklı olarak üst gelir grubunun yerleşme alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Beyoğlu yakasında Şişli, Mecidiyeköy ve Levent'i birbirine bağlayan Halaskargazi caddesinin doğu ve batı yönü de, böylesi bir sosyal tabakalaşmayı (üst ve alt gelir grubu yerleşmeleri) ortaya koymaktadır (Büyük İstanbul Nazım Plan Raporu, 1971; Arslan, 1974; Görgülü, 1988).

**Sanayi alanları** açısından dönemi incelediğimizde, küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının oranı %55'e düşmekle birlikte, ağırlığını koruduğunu söylemek mümkündür. Sanayi kuruluşlarının mekansal yer seçiminde geleneksel alanlar yoğunluklarını devam ettirmekte ancak, Topkapı dışında Levent ve Eyüp'te de kümelenmeler gözlenmektedir. Kentin 0-1 km.lik diliminde sanayi istihdamının %12.6'sı, 1-4 km.lik diliminde %14.4'ü, **4-9 km.lik diliminde %58.2'si** 9-14 km.lik diliminde 2.5'I, 14-19 km.lik diliminde %7.7'si, 19+ km.lik diliminde ise %4.6'sı

yer almaktadır. Bu dönemde sanayinin sayı olarak büyük bir kısmı, MİA'lar çevresinde yer almasına rağmen yaratılan istihdam bakımından yığılma merkezden 4-9 km. uzaklıktaki halka içinde olmuştur. Bu yığılma aynı zamanda gecekondu alanları için hangi noktaların çekici olduğunu göstermektedir. Yine büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının dışa doğru açılma eğilimlerinin kuvvet kazanması bu döneme rastlamaktadır. Özellikle yatayda geniş alan kullanan sanayi kuruluşları Londra ve Ankara asfaltları boyunca gelişme göstermektedir. Batı yakasında; Bakırköy, Gazi Osman Paşa, Beyoğlu yakasında; Bomonti ve Kağıthane Doğu yakasında; Kartal, Maltepe giderek daha fazla sanayi kuruluşu çeken ve kentsel büyümeyi yönlendiren bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Zaim, 1971; Tümertekin, 1971; Büyük İstanbul nazım plan raporu, 1971; Arslan, 1974; Kılınçaslan, 1988).

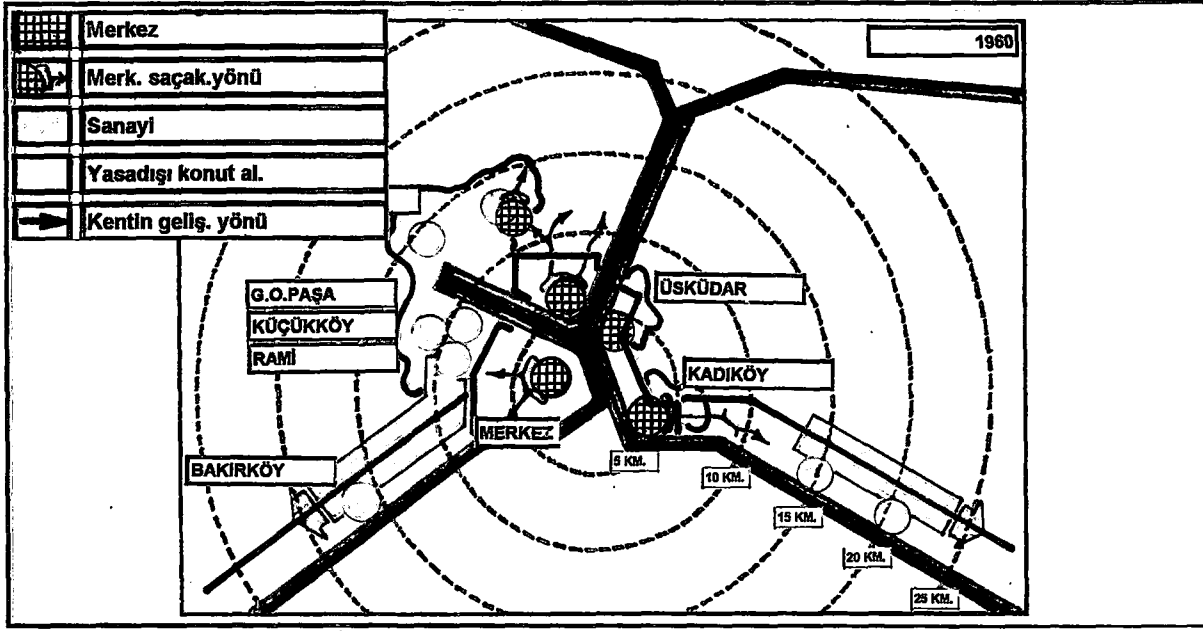
**Bu gelişme, dönemin sanayi alanları doğrultusunda gelişme gösteren konut alanları ile büyüme modelini ortaya koymaktadır.** Önceki dönemlerde olduğu gibi, yeni açılan sanayi alanlarının (dışa açılan) beraberinde getirdiği alt yapı olanakları, gecekondu alanlarının bölgede yer seçmelerine neden olmuş ve sanayi alanlarının çevreleri, gecekondu alanları ile kuşatılarak, yağ lekeli şeklinde bir büyüme formu elde edilmiştir.

**Merkez fonksiyonları** gelişmesi ise mevcut merkezlerin büyümesi, yoğunlaşması ve saçaklanması ile gerçekleşmektedir. Eminönü ve Karaköy çevresinde konut alanları işyerlerine dönüştürülerek büyürken, Beyazıt ve Aksaray'ın birer uzantı olarak güçlendiği, Şişli'ninde aynı nitelikte gelişme eğilimi gösterdiği, Kadıköy ve Üsküdar merkezlerinin de yerel alış-veriş merkezleri niteliğinin üstüne çıkma eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Eminönü ve Karaköy merkezlerinde henüz tam bir uzmanlaşma görülmemesine karşın, bazı fonksiyonların yeni alanlar arama eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Örneğin, endüstri ve depolama fonksiyonlarının Haliç kıyısında yer almaya başlaması, bazı profesyonel hizmetlerin ikinci derece merkezlere kayması gibi. Buna karşılık finansman kurumları ile endüstri kuruluşlarının büro hizmetleri ve temsilciliklerinin bu merkezde yer almak istemeleri, büro yapılarının yoğunlaşmasını getirmiştir (Şema 2) (Zaim, 1971; Tümertekin, 1971; Büyük İstanbul nazım plan raporu, 1971; Arslan, 1974; Kılınçaslan, 1988; Görgülü, 1988; Aysu, 1990).

1950-70 dönemi İstanbul Metropolitan Alanı mekansal gelişimini kısaca değerlendirecek olursak, aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür.

Bu dönemde özellikle konut ve sanayi alanları açısından, hızlı bir desantralizasyon yaşamaya başlamıştır. Özellikle büyük ölçekli sanayi kuruluşları, bu merkezin hemen dışında birinci kuşak olarak tanımlanan bölgelerde (Topkapı, Rami, Gazi Osman Paşa vb.) yer seçme eğilimi içine girmişlerdir. Küçük ölçekli sanayi kuruluşları, ticaret fonksiyonları ile iç içe ve konut alanlarını kemirerek, varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Gerek yaşam alışkanlıklarının değişmesi ve gerekse, merkez fonksiyonlarının gelişme baskısıyla, hızlı bir eskime ile karşı karşıya kalan konut alanlarında ise, sosyal ve fonksiyonel dönüşüm olgusu ile karşı karşıya kalmıştır. Yine bu dönemde önemli imar operasyonları ile açılan ulaşım aksları; fonksiyonel dönüşümlere hız kazandırmış ve bölgede hızlı bir yeniden yapılaşma sürecini başlatmıştır. Tarihi Yarımada dışına çıkan sanayi alanlarının çevresi, kente göçle gelen nüfusun barındığı konut alanları halkaları ile sarılmış ve kent, yağ lekesi olarak tanımlanan bir büyüme süreci içine girmiştir. Merkez fonksiyonlarında da desantralizasyondan bahsetmek mümkündür. Tarihi Yarımada ve Galata bölgesinde yoğunlaşan merkez fonksiyonlarının; imar operasyonları ile açılan, yeni ulaşım arterleri boyunca gelişme eğilimi içine girdiği ve bu eğilimin mekan kullanımından, fonksiyona, yapılaşma biçimine ve kullanıcıya kadar önemli farklılaşmaları / dönüşümleri beraberinde getirdiği görülmüştür. Kısaca özetleyecek olursak;

- \* Sanayi alanlarının merkez dışına çıkması (desantralizasyonu),
  - \* Çeşitli imar operasyonları sonucunda açılan yeni ulaşım arterleri ve otogarın, merkez dışına çıkması,
  - \* Küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının, -özellikle tarihi yarımada içinde- konut alanlarını kemirerek büyüme, trendi içine girmesi,
  - \* Merkez fonksiyonlarının bir yandan MİA içinde yoğunlaşarak büyüme, bir yandan da imar operasyonları sonucunda açılan ulaşım arterleri boyunca saçaklanarak büyüme, eğilimi içine girmeleri,
  - \* Üst gelir grubu konut alanlarının merkez dışına çıkarak, apartmanlaşma yolu ile büyüme eğilimi içine girmeleri,
  - \* Alt gelir grubu konut alanları yer seçiminde ise temel belirleyicinin, sanayi alanları olması ve kentin sanayi alanları çevresinde yağ lekesi biçiminde büyüme eğilimi içinde olması,
  - \* Tüm bu eğilimler doğrultusunda özellikle kentin merkez bölgelerinde, hızlı bir yıkım ve yeniden yapılaşma sürecinin yaşanması,
- dönemin temel karakteristikleri olarak sıralanabilir.



Şema 3.2: 1960 Dönemi İstanbul kenti (Arslan, 1974; Aysu, 1990'dan yararlanılmıştır)

### 3.3. 1970-1980 Dönemi

İlk 7 km.lik çember içindeki nüfusun oranı %55'e düşmüştür. 1960'larda her iki yakada 30 km. olan yerleşme lekesi, 1970'lerde 40km.ye çıkmış, sınır batıda Silivri doğuda Gebze'ye kadar genişlemiştir. 1980'li yıllarda ise ilk 10km.lik dilimde merkez fonksiyonlarının artışıyla, ciddi nüfus kayıpları ile karşı karşıya kalınmıştır. Öte yandan 10-30 km.lik dilimde ise -ki bu bölge her iki yakada da merkez fonksiyonları dışındaki sanayi alanlarının gelişme bölgeleri ile üst üste çakışır- tam tersi olarak büyük nüfus artışları gözlenmektedir. Yine ulaşım koşullarında meydana gelen gelişmelerin etkisi ile özellikle büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının dışa açılması, 30-60 km.lik dilimde de çok yüksek olmamasına karşın, giderek ivme kazanan bir nüfus artışına neden olmuştur. Kısaca kent ulaşılabilirliğinin arttığı ölçüde dışa açılan sanayi alanlarına koşut olarak, merkezden dışarıya doğru yağ lekesi şeklinde bir büyüme göstermektedir. Bu büyümede en temel değişken işyeri-konut ilişkisi olmaktadır (Arslan, 1974; Arslan, 1980).

**Konut alanları**, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren özellikle 1980'li yıllardaki makro-formun biçimlenmesinde Boğaz Köprüsü'nün iki yakada yer alan ulaşım sistemini birbirine bağlaması da son derece belirleyici olmuştur. Boğaziçi köprüsü ve çevre yollarının etkisi ile kentiçi zamansal uzaklık matriksinin değişmesi, kentsel mekanda da dönüşümleri beraberinde

getirmiştir. Kentsel mekandaki prestij sıralamaları değişmiş ve yeni merkezi iş alanı kademelenmesi ortaya çıkmıştır. Bir yandan artan özel araç sahipliği, diğer yandan işyerlerinde çalışanlar için özel otobüs yada taşıma servisleri kurmaya başlamasıyla birlikte birçok kentsel fonksiyonda tek tek binalar yerine, büyük kompleksler halinde yapılaşma eğiliminin güçlendiği görülmektedir. Bu durum aynı zamanda kentsel fonksiyonlarda desantralizasyonu beraberinde getirmiştir. Desantralizasyonun önemli göstergelerinden, toplu konut alanları ve organize sanayi bölgeleri oluşumunun güçlenmeye başlaması, bu dönemde hız kazanmıştır. Bu dönemde kentin makro formu Ankara ve Londra asfaltı doğrultusunda, sanayi alanlarına paralel bir gelişme göstermektedir. Batı yakasında Londra asfaltı üzerinde özellikle Bakırköy çevresinde yoğun yapılaşma görülmektedir. Kuzey-batı yönünde ise, yine sanayi alanlarına paralel olarak Sağmalcılar, Rami, Eyüp, Gazi Osman Paşa, Küçükköy, Alibeyköy, Esenler'de hızlı nüfus artışları ve yoğun konut alanları gelişmeleri gözlenmektedir. Bu dönemde Boğaz Köprüsü ve çevre yollarının etkisiyle, özellikle araç sahipliği üst düzeylerde olan yüksek gelir grubunun hareketliliği artmış ve Kadıköy ilçesindeki prestij alanlarına doğru (Bağdat Caddesi ve çevresi gibi) yer değiştirmeler ortaya çıkmıştır. Doğu yakasındaki yerleşmeler, bu dönemde daha da hız kazanmış, eski yerleşmeler yoğunlaşırken, Ankara asfaltının kuzeyinde Soğanlık, Başibüyük, Yakacık, Ümraniye, Çamlıca, Kısıklı, Fikirtepe gibi yerleşme zincirlerinde nüfus patlamaları kendini göstermiştir (Arslan, 1974; . Görgülü, 1988; Aysu, 1990).

Bu dönemde gecekondulaşma en hızlı gelişme dönemini yaşamış ve tamamı gecekondulu olan yerleşme üniteleri kent bütünü içinde kendini kabul ettirmiştir. Gültepe, Çeliktepe, Fikirtepe, Yahyakemal, Alibeyköy, Kağıthane gibi dönemin gecekondulu yerleşmelerinin hepsi sanayi alanlarının çevresinde oluşmuştur. Ancak dönemin konut alanları açısından önemli olan bir diğer özelliği de; bu dönem ve sonrasında barınma amaçlı gecekondunun biçim değiştirerek spekülasyon bir yatırım aracı olmasıdır.

**Sanayi alanları:** 1960'lı yıllara oranla azalarak %40'lara gerileyen, küçük ölçekli sanayi kuruluşları, bir yandan geleneksel yerleşmelerini korurken, diğer yandan da siteler halinde bir araya gelme eğilimi içine girmişlerdir. Batı yakasında Büyükdere caddesinin kuzeyinde oto tamircileri, doğu yakasında Ümraniye'de madeni eşya ve ağaç işleri sanayi kuruluşları, bu amaçla oluşturulmuş küçük sanayi siteleridir.

Batı yakasında bir önceki dönemde gelişen Eyüp, Rami, Gazi Osman Paşa yöresi daha da yoğunlaşmış, Küçükköy, Alibeyköy, Kağıthane şeklinde uzayarak gelişmiştir. Bakırköy ve Zeytinburnu bölgelerindeki mevcut sanayi bölgeleri daha da yoğunlaşırken, Londra asfaltının kuzeyi ve güneyinde yer alan Halkalı, Sefaköy, Firuzköy yönünde de yeni sanayi alanları gelişmeleri görülmektedir. Beyoğlu yakasında yer alan sanayi kuruluşlarının; Haliç, Bomonti, Büyükdere asfaltının batısının yoğunlaşmaya devam ettiği gözlenmektedir. Anadolu yakasında ise; Ankara asfaltı boyunca Kartal ve Maltepe yoğunluğunu artırırken, Tuzla, Yakacık, Çayırova ve Gebze'de sanayi alanlarının da sisteme eklendiği görülmektedir (Arslan, 1974; . Görgülü., 1988; Aysu, 1990; Tümertekin, 1997).

Bu dönemde sanayi alanları mekansal farklılaşmalar göstermeye başlamış, sanayi alanlarının tür ve büyüklüklerine göre yer seçiminde belirli eğilimler ortaya çıkmıştır. Batı yakasında Tüketim ve ara malları imalat türlerinin, doğu yakasında ise, kapital malları ile ara malları imalat türlerinin ağırlıkta olduğu, kuzey-batı yönünde ise; gıda, mensucat, kimya ve madeni eşya sanayinin öne çıktığını söylemek mümkündür. Doğu yakasındaki sanayi türleri, kullandıkları teknoloji ve kapital yoğun endüstri niteliğinde olmaları dolayısıyla yatayda daha fazla alan kullanmaktadır. Batı yakasında Londra asfaltı üzerinde ve son yıllarda yoğunlaşan Safraköy, Firuzköy, Halkalı gibi sanayi bölgelerinde kurulan endüstrilerde doğu yakasındakilere benzer özellikler gösterirken, geleneksel sanayi alanlarında kurulan sanayi tesislerinde işçi yoğun, az alan ve düşeyde gelişme gözlemlenmektedir.

**Merkez alanları:** Eminönü ve Karaköy'de konut alanlarının iş alanlarına dönüşmesi süreci hız kazanmış ve özellikle Tarihi yarımada dokusu tahrip edilmeye başlamıştır. Bu süreçte bazı fonksiyonlar bölgeden uzaklaşırken, bazıları da yoğunlaşmıştır. Nakliyeciler ve demirciler Yarımada dışında küçük sanayi siteleri şeklinde yapılaşırken; mali kurumlar ve sanayi kuruluşları temsilcilikleri Karaköy'ün uzantıları şeklinde Dolmabahçe yönünde yüksek yapılaşmalarla gelişmeye başlamışlardır. Benzer şekilde Beyoğlu, Harbiye, Şişli, Gayrettepe ve Mecidiyeköy doğrultusunda da ticaretin yanısıra, büro, sanayi temsilcilikleri, bankalar, büyük holdinglerin yer aldığı alt merkezler gözlenmektedir. Batı yakasında mevcut merkezlere Bakırköy, Küçükçekmece ve Büyükçekmece alt merkezleri eklenirken; doğu yakasında da Üsküdar-Bağlarbaşı, Kadıköy-Bağdat Caddesi-Bostancı-Küçükyalı-Maltepe-Kartal uzantıları oluşmuştur. Doğu yakasında Kadıköy ve Üsküdar giderek ikinci derece merkez niteliğini artırmaktadırlar (Arslan, 1980; Görgülü, 1988; Aysu, 1990; Dökmeci, .



Dülgeroğlu vd. 1993; Yenen, Dinçer vd., 1996).

1970-80 dönemini ve kent mekanında yarattığı etkileri değerlendirdiğimizde aşağıdaki sonuçlara ulaşmamız mümkün olmaktadır.

1973 yılında birinci boğaz köprüsünün açılması, İstanbul kentinin mekansal biçimlenmesinde bir kırılma noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı yakasında kentin Marmara sahili ile Londra asfaltı arasında ve kuzey-batısında hız kazanarak devam eden hızlı sanayileşme ve konut alanları oluşumu; boğaz köprüsünün açılması ile doğu yakasına da taşınmıştır. Bu yıla kadar kentin orta ve üst gelir grubu konut alanı, olarak tanımlayabileceğimiz doğu yakası, hızlı bir sanayileşme ve ona paralel olarak, alt gelir grubu konut alanları gelişimini yaşamaya başlamıştır. Bu doğrultuda kentin Boğaziçi kıyıları ve Marmara denizi ile Londra asfaltı arasında kalan bölümü, orta ve üst gelir grubu konut gelişim alanı olarak seçilirken; Londra asfaltı çevresi ve kuzeyi, sanayi alanları ve bu alanlar çevresinde gelişen alt gelir grubu konut alanlarınca kuşatılmaya başlanmıştır. Kentin merkez fonksiyonları da her iki yakada bir yandan belirli noktalarda yoğunlaşarak alt merkezler tanımlarken (Şişli, Mecidiyeköy, Bakırköy, Kadıköy gibi), bir yanda da ulaşım arterleri boyunca (Bağdat caddesi gibi) lineer gelişme eğilimi içine girmişlerdir.

Bu dönemlerde, kentin yağ lekesi şeklinde dışarı doğru büyümesindeki temel belirleyici, sanayi alanlarıdır. Kent sanayi alanları aracılığı ile dışa doğru büyürken, bir yandan da kendi içinde sürekli bir devinimi yaşamaktadır. Bu devinim, merkez fonksiyonlarının yatayda ve düşeyde büyümesi ve konut alanlarında üst gelir grubundan, orta ve alt gelir grubuna doğru sürekli bir dönüşümün yaşaması ile gerçekleşmektedir. Üst gelir grubu, sürekli olarak kentte kendisi için daha uygun mekanlar arayışı içine girmektedir. Örneğin: Tarihi Yarımada'da yaşanan fiziksel ve sosyal eskime, üst gelir grubunun bölge dışında Boğaziçi, Bakırköy, Yeşilköy, Florya ve doğu yakasında da Kadıköy, Göztepe, Bağdat Caddesi'nde, konut alanı yer seçimine neden olurken; gelir grubunun tercihlerine uygun merkez fonksiyonlarının da beraberinde şekillenmesini getirmiştir. Üst gelir grubunun boşalttığı mekanlar ise, sırasıyla önce orta gelir grubunun konut alanı ve ticaret fonksiyonlarını üstlenirken; daha sonra da küçük imalat ve alt gelir grubunun konut alanlarına dönüşmüştür. Dönemin bir başka karakteristik özelliği ise, ulaşım olanakları ölçüsünde kentin merkezi (MİA) baz alınarak, bir halkadan diğerine sıçramak yolu ile merkezden dışarı doğru, etaplar halinde büyüme modelinin benimsenmesidir. Örneğin; sanayi alanları ilk etapta Tarihi Yarımada dışına

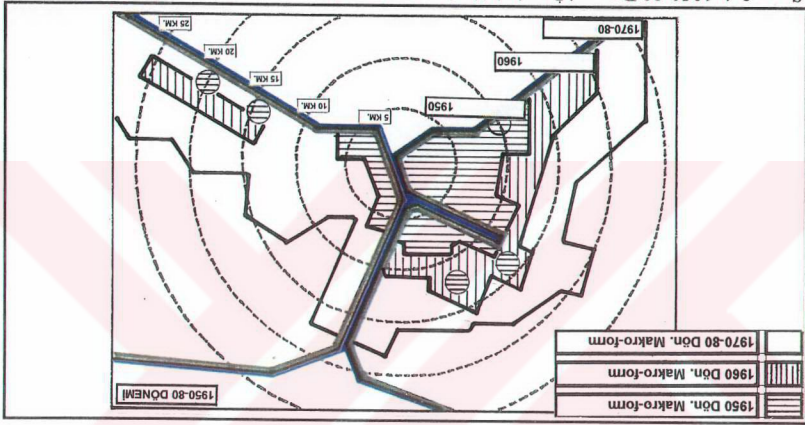
çıkartılmış ancak, yer seçimi merkezin hemen dışındaki ilk halka olarak tanımlanabilecek Topkapı ve çevresi olarak belirlenmiştir. Sanayinin ikinci büyüme adımı (Londra asfaltı doğrultusunda), Bakırköy, Güngören, Bağcılar yönünde olmuştur. Sanayi alanlarının ulaşım arterleri boyunca etap etap büyümeleri, beraberinde konut ve ticaret fonksiyonlarını da şekillendirerek, alt merkezlerin oluşmasına neden olmuştur.

Dönemin özellikleri doğrultusunda kentin makro-formunu, aşağıda ifade edildiği gibi tanımlamak mümkün olacaktır.

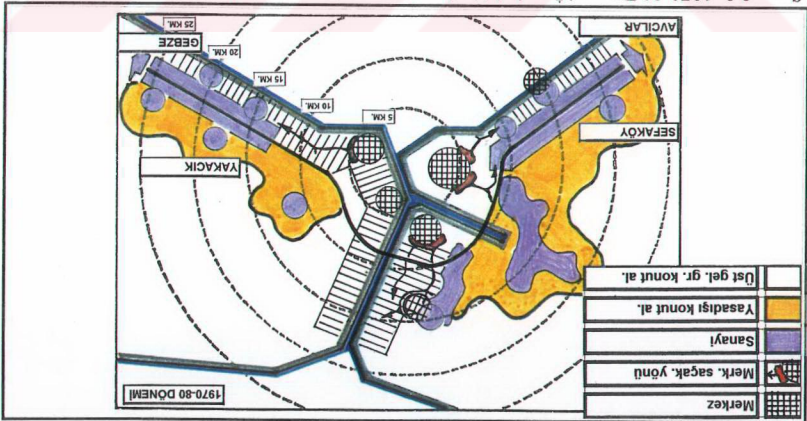
1. Tarihi Yarımada ve Galata birinci derecede merkez olmak üzere, kuzeyde ulaşım arterleri ile birbirine bağlanan, Taksim, Şişli, Mecidiyeköy, marmara kıyısında Bakırköy ve Doğu yakasında Kadıköy, Üsküdar, konut alanlarını kemirerek yatayda ve düşeyde büyüyen, alt merkezler olarak konumlanmaktadır.
2. Boğaziçi kıyıları ve Marmara kıyıları ile Londra asfaltı arasında kalan bölüm, üst gelir grubu konut alanı olarak yer seçilmiş ve gelir grubunun talebi ve dönemin modasal akımları doğrultusunda, lüks apartmanlar şeklinde bir yapılaşma göstermiştir.
3. Kentin büyük sanayi alanları etaplar halinde kent dışına doğru büyürken; çevresinde alt gelir grubunun konut alanları, küçük imalat ve ticaret fonksiyonları ile sarmalanmış ve kent E-5 karayolu ve kısmen kuzeyi doğrultusunda, yağ lekesi şeklinde büyüme eğilimi içine girmiştir (Şema 3, 4).

Bir başka kırılma noktası olarak tanımlanacak dönemde; dünyada 1973 sonrasında başlayan ve İstanbul'un mekansal konseptine 1990'lar sonrasında yansıyan, oluşumlar ile ifade etmek mümkündür. 1980'li yıllar ile birlikte ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler; neredeyse tüm dünyayı etkisi altına almış, tüketim, yaşam alışkanlıkları ve fonksiyon alanlarının mekansal tercihlerinde önemli farklılaşmaları beraberinde getirmiştir. 1990-96 dönemi çalışmanın dördüncü bölümünde sektörel özellikleri ve mekansal yansımaları detaylı olarak incelenecektir.

Şema 3.4: 1950-80 Dönemi İstanbul (Arslan, 1974 ve Aysu, 1990'dan yararlanılmıştır)



Şema 3.3: 1970-80 Dönemi İstanbul (Arslan, 1974 ve Aysu, 1990'dan yararlanılmıştır)



#### 4. 1990 SONRASINDA İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI FONKSİYON ALANLARI GELİŞİMİ ve KENT MAKROFORMU İLİŞKİSİ

Bu bölümde sorgulanmaya çalışılan, İstanbul Metropolitan Alanı özelinde, kentsel kasık yapıda meydana gelen (üretim, hizmetler, konut ve rekreasyon alanlarında) değişim, dönüşüm ve çözümleri ortaya koyarak, sahip olduğu niteliksel ve niceliksel özellikleri ile uluslararası skalada “hangi noktada” var olmaya çalıştığıının tanımlanmasıdır.

Bu sorgulamayı gerçekleştirirken izlenecek olan sistematik;

1. İstanbul Metropolitan Alanı içinde yer alan büyük ve küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının (İstanbul Sanayi Odasına kayıtlı) 1990 - 1996 yılları arasındaki gelişme dinamikleri ve 1994 itibari ile mekansal yer seçim ilişkilerinin değerlendirilmesi,
2. İstanbul Metropolitan Alanı İçinde yer alan ve hizmetler sektörü içinde değerlendirilen kuruluşların (İstanbul Ticaret Odasına Kayıtlı) 1990 - 1996 arasındaki sektörel ve alt sektörel gelişme dinamikleri ve 1997 itibari ile mekansal yer seçim ilişkilerinin değerlendirilmesi,
3. 1990’lı yıllar ile beraber belirli politikalarla kent makroformuna eklenen plazalar ve yeni kentler - kentsel bölgelerin (konut alanları), ortaya koyduğu mekansal ilişkilerin değerlendirilmesi,
4. Tüm bu mekansal ilişkilerin ortaya koyduğu makro formun ve kentin birbirinden ayrılan zonlarının, değerlendirilmesi, şeklinde olacaktır.

##### 4.1. İstanbul Metropolitan Alanı’nda Yer Alan Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Kuruluşları

Kentte yer alan küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının sektörel ve mekansal özelliklerinin değerlendirilmesi 3 ana etapta gerçekleştirilmiştir.

**Birinci etapta;** İstanbul Sanayi Odası’nca sınıflandırılmış verilerin anlamlı ve anlamsız sektörel ve alt sektörel ilişkilerinin kurulması,

**İkinci etapta;** İstanbul Sanayi Odası sınıflandırması dışında yeniden sınıflandırılmış verilerin anlamlı ve anlamsız, sektörel ve alt sektörel ilişkilerinin kurulması,

**Üçüncü etapta;** Tüm bu verilerin kent mekanı ile ilişkilendirilmesi ve anlamlı - anlamsız ilişkilerin tanımlanması, olarak saptanmıştır.

#### 4.1.1. Birinci etap; İSO sınıflandırılması doğrultusunda küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının 1990-1996 yılları arasındaki gelişimi

Öncelikle 1990 - 1996 yılları arasında İstanbul Sanayi Odasına kayıtlı bulunan küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının, yine Oda tarafından belirlenen 40 alt-sektöre göre dağılımı incelenmiştir (Tablo 1, 2).

Değerlendirme sonucunda “Tekstil ve tekstile bağımlı sektörler” olarak tanımlanan alt sektörlerde” % 230'lara varan bir artış gözlemlenirken, “Deri, kauçuk ve metal eşya” olarak tanımlanan alt sektörlerde” %(-)42.86'lara varan düşüşler olduğu görülmüştür. Bu birbirleriyle çelişen ya da (+) ve (-) iki uç olarak tanımlanabilecek değerlerin, 1990'lı yıllarda Dünya'da ve Türkiye'de benimsenen ekonomik politikaların, sektörel yansıması olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka deyişle, gerek üretimin örgütlenme biçimi (fason ilişkiler) ve gerekse dünya ile kurduğu ilişki düzeyi ile tekstil ve yan ürünleri sanayi, en önemli gelişme potansiyeline sahip bir üretim kolu olarak karşımıza çıkmaktadır.\*

Yine bu üretim kolu yukarıda tanımlanan özelliklerinden dolayı, İstanbul metropoliten alanı sınırları içinde ve üretim ölçeği dolayısı ile de kent merkezi komşuluğunda, yer seçme / gelişme eğilimi içerisine girmiştir. Diğer uçta yer alan deri, kauçuk ve metal eşya sanayi ise özellikle 1994 yılı sonrasında ciddi bir kan kaybı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu kan kaybını 1994 yılında meydana gelen ekonomik krize temellendirmek mümkündür. Çünkü ekonominin her alanında hissedilen bu kriz, özellikle tekstil dışındaki küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarında kendini hissettirmiştir. Ancak bu krizin en yoğun olarak “metal eşya, deri ve kauçuk” alt sektöründe yaşanmasının nedenini, talebe bağımlı olarak yaşayan ve atölye tipi küçük aile üretim modelinin, kriz süresince üretimini kısarık varlığını sürdürmesinin mümkün olmaması ile açıklamak mümkündür.

Öte yandan tekstil sanayinde görülen artış kadar olmasada ciddi artışların (%52, 29, 19 vb..) olduğu sektörler bulunmaktadır. Bu artışları, sektörel yapı özelliklerine (gıda , maden, cam eşya vb.) bağlı olarak, 1990'lı yıllarla birlikte tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişimler ile açıklamak mümkündür. Giderek küresel bir tüketim zinciri içine giren ülkemizde - özellikle de İstanbul kenti- özellikle gıda sektöründe hızlı artış ve değişimler

\* Milli Produktivite Merkezi (1986) (1994); İhracatı Geliştirme Merkezi (1988); İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhr.Birlikleri (1988)

YIL	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
SEKTÖR							
1	94	92	97	99	103	104	116
2	61	60	62	63	74	85	93
3	58	57	62	62	66	65	65
4	79	83	84	91	98	94	96
5	50	50	49	51	55	55	63
6	44	43	40	38	38	33	40
7	61	62	62	57	54	59	56
8	30	29	30	30	31	32	35
9	56	58	55	57	57	61	70
10	44	44	42	40	41	40	44
11	1585	1682	1807	1914	1973	2095	2327
12	63	75	82	101	106	115	127
13	60	71	78	85	95	154	198
14	161	159	151	142	141	87	92
15	56	52	51	48	47	47	42
16	395	392	383	402	414	445	459
17	196	188	182	189	180	164	170
18	313	313	313	314	305	305	330
19	85	80	77	79	79	77	84
20	196	195	188	194	202	197	205
21	122	123	126	123	123	128	137
22	63	63	61	59	60	60	60
23	84	86	84	80	79	83	84
24	102	105	109	117	117	129	146
25	94	92	87	83	83	88	97
26	234	232	239	234	237	344	349
27	490	483	463	436	418	345	362
28	127	124	114	108	105	87	77
29	150	152	150	150	150	146	167
30	153	148	137	134	140	152	162
31	146	139	132	130	133	142	158
32	124	128	129	129	133	103	148
33	62	62	71	76	77	82	80
34	105	100	95	94	96	101	122
35	291	286	280	275	270	278	278
36	228	227	224	221	225	223	243
37	227	218	208	207	200	291	257
38	153	144	143	138	136	131	129
39	385	383	383	380	377	362	407
40	284	281	281	288	288	299	313
TOPLAM	7311	7361	7411	7518	7606	7888	8488

1	Öğütülmüş Gıda mamülleri	21	Çeşitli Kimya Sanayi
2	Kakao ve Şekerli Mamüller	22	Tıbbi Müstahzarat Sanayi
3	Karma Gıda Sanayi	23	Sabun, Temizleyici Maddeler ve Kozmetik Sanayi
4	Konserve Gıda Sanayi	24	Boya-Apre ve Emprime Sanayi
5	Pamuk İpiği ve Kombine Pamuklu Sanayi	25	Boya-Reçve ve Baskı Mürekkepleri Sanayi
6	Pamuklu Dokuma Sanayi	26	Termoplastik ve Galatit Eşya Sanayi
7	Yün İpiği Sanayi	27	Deri Sanayi
8	Yünü Dokuma Sanayi	28	Kauçuk Sanayi
9	İpek ve Suni Elyafın Mamül Dokuma Sanayi	29	Matbaa Sanayi
10	İplik Bökmü ve Sarımı Sanayi	30	Kağıt ve Mukavva Mamülleri Sanayi
11	Trikotaj Sanayi	31	Orman Ürünleri ve Ahşap Mobilya Sanayi
12	Çorap Sanayi	32	Maden Sanayi
13	Örgü Kumaş ve Korfeksiyon Sanayi	33	Cam ve Cam Eşya Sanayi
14	Soğuk Demir Çekme, Çivi ve Civata Sanayi	34	Toprak Sanayi
15	Teneke Kütü ve Eşya Sanayi	35	Çelik Konstrüksiyon ve Pres İşleri Sanayi
16	Makine Alet ve Yedek Parça Sanayi	36	Demir ve Saç Eşya Sanayi
17	Elektrik Malzemeleri, Akümülatör ve Aydınlatma Sanayi	37	Döküm Sanayi
18	Kara Taşları ve Yan Sanayi	38	Ana Kimya Sanayi
19	Bakır ve Bakır Alaşımları Sanayi	39	Erneksiyon ile Elde Edilen Plastik Mamüller Sanayi
20	Demir-Bakır Dışı Metaller ve Alaşımları Sanayi	40	Elektronik Üretimi-Motor ve Kablo Sanayi

Tablo 4.1 : Küçük ölçekli sanayi kuruluşları firma sayısı (1990-1996)

Kaynak : İSO küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları kayıtları

YIL	1990-91	1991-92	1992-93	1993-94	1994-95	1995-96	1990-96
SEKTÖR	Artış %'si						
1	(2.13)	5.43	2.06	4.04	0.97	11.54	23.40
2	(1.64)	3.33	1.61	17.46	14.86	9.41	52.46
3	(1.72)	8.77	-	6.45	(1.52)	-	12.07
4	5.06	1.20	8.33	7.69	(4.08)	2.13	21.52
5	-	(2.00)	4.08	7.84	-	14.55	26.00
6	(2.27)	(6.98)	(5.00)	-	(13.16)	21.21	(9.09)
7	1.64	-	(8.06)	(5.26)	9.26	(5.08)	(8.20)
8	(3.33)	3.45	-	3.33	3.23	9.38	16.67
9	3.57	(5.17)	3.64	-	7.02	14.75	25.00
19	-	(4.55)	(4.76)	2.50	(2.44)	10.00	-
11	6.12	7.43	5.92	3.08	6.18	11.07	46.81
12	19.05	9.33	23.17	4.95	8.49	10.43	101.59
13	18.33	9.86	8.97	11.76	62.11	28.57	230.00
14	(1.24)	(5.03)	(5.96)	(0.70)	(38.30)	5.75	(42.86)
15	(7.14)	(1.92)	(5.88)	(2.08)	-	(10.64)	(25.00)
16	(0.76)	(2.30)	4.96	2.99	7.49	3.15	16.20
17	(4.08)	(3.19)	3.85	(4.76)	(8.89)	3.66	(13.27)
18	-	-	0.32	(2.87)	-	8.20	5.43
19	(5.88)	(3.75)	2.60	-	(2.53)	9.09	(1.18)
20	(0.51)	(3.59)	3.19	4.12	(2.48)	4.06	4.59
21	0.82	2.44	(2.38)	-	4.07	7.03	12.30
22	-	(3.17)	(3.28)	1.69	-	-	(4.76)
23	2.38	(2.33)	(4.76)	(1.25)	5.06	1.20	-
24	2.94	3.81	7.34	-	10.26	13.18	43.14
25	(2.13)	(5.43)	(4.60)	-	6.02	10.23	3.19
26	(0.85)	3.02	(2.09)	1.28	45.15	1.45	49.15
27	(1.43)	(4.14)	(5.83)	(4.13)	(17.46)	4.93	(26.12)
28	(2.36)	(8.06)	(5.26)	(2.78)	(17.14)	(11.49)	(39.37)
29	1.33	(1.32)	-	-	(2.67)	14.38	11.33
30	(3.27)	(7.43)	(2.19)	4.48	8.57	6.58	5.88
31	(4.79)	(5.04)	(1.52)	2.31	6.77	11.27	8.22
32	3.23	0.78	-	3.10	(22.56)	43.69	19.35
33	-	14.52	7.04	1.32	6.49	(2.44)	29.03
34	(4.76)	(5.00)	(1.05)	2.13	5.21	20.79	16.19
35	(1.72)	(2.10)	(1.79)	(1.82)	2.96	-	(4.47)
36	(0.44)	(1.32)	(1.34)	1.81	(0.89)	8.97	6.58
37	(3.96)	(4.59)	(0.48)	(3.38)	45.50	(11.68)	13.22
38	(5.88)	(0.69)	(3.50)	(1.45)	(3.68)	(1.53)	(15.69)
39	(0.52)	-	(0.78)	(0.79)	(3.98)	12.43	5.71
40	(1.06)	-	2.49	-	3.82	4.68	10.21

1	Öğütülmüş Gıda mamülleri	21	Çeşitli Kimya Sanayi
2	Kakao ve Şekerli Mamüller	22	Tıbbi Müstahzarat Sanayi
3	Karma Gıda Sanayi	23	Sabun, Temizleyici Maddeler ve Kozmetik Sanayi
4	Konserve Gıda Sanayi	24	Boya-Apre ve Emprime Sanayi
5	Pamuk İpliği ve Kombine Pamuklu Sanayi	25	Boya-Regive ve Baskı Mürekkepleri Sanayi
6	Pamuklu Dokuma Sanayi	26	Termoplastik ve Galatli Eşya Sanayi
7	Yün İpliği Sanayi	27	Deri Sanayi
8	Yünü Dokuma Sanayi	28	Kauçuk Sanayi
9	İpek ve Sürü Elyafın Mamül Dokuma Sanayi	29	Matbaa Sanayi
10	İpek Bökmü ve Sarımı Sanayi	30	Kağıt ve Mukavva Mamülleri Sanayi
11	Trikotaj Sanayi	31	Orman Ürünleri ve Ahşap Mobilya Sanayi
12	Çorap Sanayi	32	Maden Sanayi
13	Örgü Kumaş ve Konfeksiyon Sanayi	33	Cam ve Cam Eşya Sanayi
14	Soğuk Demir Çekme, Çivi ve Civata Sanayi	34	Toprak Sanayi
15	Teneke Kutu ve Eşya Sanayi	35	Çelik Konstrüksiyon ve Pres İşleri Sanayi
16	Makine Alet ve Yedek Parça Sanayi	36	Demir ve Saç Eşya Sanayi
17	Elektrik Malzemeleri, Akümülatör ve Aydınlatma Sanayi	37	Döküm Sanayi
18	Kara Taşıtları ve Yan Sanayi	38	Ana Kimya Sanayi
19	Bakır ve Bakır Alaşım Sanayi	39	Enjeksiyon ile Elde Edilen Plastik Mamüller Sanayi
20	Demir-Bakır Dışı Metaller ve Alaşım Sanayi	40	Elektronik Üretim-Motor ve Kablo Sanayi

Tablo 4.2 : Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları firma sayısı artış yüzdesi

\* ISO üye kayıtları verilerine dayalı olarak üretilmiştir

yaşanmıştır. Yine inşaat sektöründe kullanılan yapı malzemelerinde meydana gelen değişim ve çeşitlenmeler, bir modasal tüketim olarak sektörde yansımalar bulmuştur. Bu alanda doğal malzemeler kadar, yapay olarak üretilen malzemeler sektördeki (maden-taş ocakları, cam ve cam eşya) üretimini çeşitlendirerek arttırmıştır. Kısaca yaşam alışkanlıkları ve standartlarında meydana gelen değişimler, direkt olarak üretimde ve buna bağlı olarak da hizmetler sektöründe kendine yansımalar bulmaktadır. Her ne kadar belirli dönemlerde yaşanan ekonomik krizler tüm üretim sektörlerini etkilese de bazı sektörlerin bu krizlerden en az zararlı çıktığı ve akabinde dinamikleri gereği hızlı gelişmeler gösterdikleri görülmektedir. Özetleyecek olursak, üretim örgütlenme biçimi dolayısı ile tekstil ve ona bağımlı alt sektörler küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları açısından kentin en dinamik üretim alanlarını / sektörlerini oluşturmaktadır.

#### 4.1.2. İkinci etap; gruplama esasına bağlı olarak küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının 1990-1996 yılları arasındaki gelişimi

Öncelikle ISO tarafından belirlenen sınıflamanın 40 alt sektöre bölünmesinin, bir takım sektörel ilişkilerin ya da ağırlıkların net olarak görülmesini engellediği düşüncesi ile yeniden bir sınıflamaya gidilmiş ve veriler beş ana grupta toplanmıştır. Bu gruplama ile ana kütlelerin (8488 firma) %90.14'ü (7651 firma) değerlendirme içine alınmış, diğerleri ise (%9.86'sı) ihmal edilmiştir.

1. Grup;            Tekstil ve Yan Sanayi
2. Grup;            Mekanik ve Elektronik Sanayi
3. Grup;            Kimya, Plastik, Kauçuk Sanayi,
4. Grup;            Metal, Yedek Parça, Kara ve Deniz Taşıtları Yan Sanayi,
5. Grup;            Gıda Sanayi,

Tablo 3 ve 4'de görülen bu gruplar değerlendirildiğinde sektörel ağırlıklar çok daha net bir şekilde gözlenmekte ve birinci etapta ortaya konan sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu durumda birinci grup olarak saptanan "tekstil ve yan sanayi'nin" tüm üretim birimleri içinde (1996 itibari ile) %40.86'lık bir paya sahip olduğu ve 1990 - 96 yılları arasında %34.16'lık bir artış kaydederek, tüm diğer sektörlerden ayrıştığı görülmektedir. Diğer dikkat çekici bir grup ise

"gıda" sektörüdür. Tüm sektörler içinde %4.36'lık bir pay ile temsil edilmesine karşın, 1990-96 yılları arasında %26.71'lik bir artış ile ikinci dinamik sektör olarak karşımıza çıkmaktadır.



1. GRUP (TEKSTİL ve YAN SANAYİ) YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ (1990-1996)							
YIL	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
SEKTÖR							
5	50	50	49	51	55	55	63
6	44	43	40	38	38	33	40
7	61	62	62	57	54	59	56
8	30	29	30	30	31	32	35
9	56	58	55	57	57	61	70
10	44	44	42	40	41	40	44
11	1585	1682	1807	1914	1973	2095	2327
12	63	75	82	101	106	115	127
13	60	71	78	85	95	1544	198
24	102	105	109	117	117	129	146
27	490	483	463	436	418	345	362
TOPLAM	2585	2702	2817	2926	2985	4508	3468
2. GRUP (MEKANİK - ELEKTRONİK)							
17	196	188	182	189	180	164	170
35	291	286	280	275	270	278	278
36	228	227	224	221	225	223	243
37	227	218	208	207	200	291	257
40	284	281	281	288	288	299	313
TOPLAM	1226	1200	1175	1180	1163	1255	1261
3. GRUP (KİMYA, PLASTİK, KAÜÇÜK)							
21	122	123	126	123	123	128	137
22	63	63	61	59	60	60	60
23	84	86	84	80	79	83	84
25	94	92	87	83	83	88	97
26	234	232	239	234	237	344	349
28	127	124	114	108	105	87	77
38	153	144	143	138	136	131	129
39	385	383	383	380	377	362	407
TOPLAM	1262	1247	1237	1205	1200	1283	1340
4. GRUP (METAL, YEDEK PARÇA, KARA ve DENİZ TAŞITLARI YAN SANAYİ)							
14	161	159	151	142	141	87	92
15	56	52	51	48	47	47	42
16	395	392	383	402	414	445	459
18	313	313	313	314	305	305	330
19	85	80	77	79	79	77	84
20	196	195	188	194	202	197	205
TOPLAM	1206	1191	1163	1179	1188	1158	1212
5. GRUP (GIDA ve YAN SANAYİ)							
1	94	92	97	89	103	104	116
2	61	60	62	63	74	85	93
3	58	57	62	62	66	65	65
4	79	83	84	91	98	94	96
TOPLAM	292	292	305	315	341	348	370
TOPLAM	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
1. GRUP	2585	2702	2817	2926	2985	3118	3468
2. GRUP	1226	1200	1175	1180	1163	1255	1261
3. GRUP	1262	1247	1237	1205	1200	1283	1340
4. GRUP	1206	1191	1163	1179	1188	1158	1212
5. GRUP	292	292	305	315	341	348	370
GRUP TOPLAM	6571	6632	6697	6805	6877	7162	7651
DIĞER	740	729	714	713	729	726	837
ANA TOP.	7311	7361	7411	7518	7606	7888	8488

1. Grup	Tekstil ve Yan Sanayi
2. Grup	Mekanik ve Elektronik Sanayi
3. Grup	Kimya Plastik, Kauçuk Sanayi
4. Grup	Metal, Yedek Parça, Kara ve Deniz Taşıtları Yan Sanayi
5. Grup	Gıda Sanayi

Tablo 4.3 : Grup itibariyle küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları firma sayısı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

YIL	1990-91	1991-92	1992-93	1993-94	1994-95	1995-96	1990-96
SEKTÖR	Artış %'si						
1. GRUP	4.53	4.26	3.87	2.02	4.46	11.23	34.16
2. GRUP	(2.12)	(2.08)	0.43	(1.44)	7.91	0.48	2.85
3. GRUP	(1.19)	(0.80)	(2.59)	(0.41)	6.92	4.44	6.18
4. GRUP	(1.24)	(2.35)	1.38	0.76	(2.53)	4.66	0.50
5. GRUP	-	4.45	3.28	8.25	2.05	6.32	26.71
TOPLAM	0.93	0.98	1.61	1.06	4.14	6.83	16.44
YIL	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
SEKTÖR							
1. GRUP	35.36	36.71	38.01	38.92	39.25	39.53	40.86
2. GRUP	16.77	16.30	15.85	15.70	15.29	15.91	14.86
3. GRUP	17.26	16.94	16.69	16.03	15.78	16.27	15.79
4. GRUP	16.50	16.18	15.69	15.68	15.62	14.68	14.28
5. GRUP	3.99	3.97	4.12	4.19	4.48	4.41	4.36
GRUP TOP	89.88	90.10	90.37	90.52	90.42	90.80	90.14
DIĞER	10.12	9.90	9.63	9.48	9.58	9.20	9.86
ANA TOP.	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Tablo 4.4 : Grup itibari ile küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları artış yüzdeleri

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

Öte yandan %14.28'lik bir temsil payına sahip olan "metal, yedek parça, kara ve deniz taşıtları sanayi" 1995-96 yılında bir miktar artış kaydetmesine karşın, altı yıllık periyot içerisinde giderek ağırlığını kaybetmektedir.

#### 4.1.3. Üçüncü etap; küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları ve İstanbul kent mekanı ile ilişkileri

Üçüncü etapta ise, veriler kent mekanı ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkilendirme 8488 datanın adreslere gönderilmesindeki güçlükler dolayısı ile yaklaşık % 50'lik bir temsil oranı (Tablo 5) ile mekansal eşleştirmeler yapılmıştır. Mekansal eşleştirmede yine daha önce tanımlanan grup esasları ile bir değerlendirme yapılarak ; "dağılıma", "orta kademe" ve "yığılma" bölgeleri olmak üzere üç ayrı bölgeleme yapılmıştır. Bu doğrultuda ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibidir.

## 1. Grup: tekstil ve yan sanayi mekansal dağılımı

Birinci grupta mekansal yer seçim açısından 1544 firma adresinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme sonucunda (Tablo 6) 1- 10 firmanın yer seçtiği “dağılma “ kategorisinde ortaya çıkan 72 adet alt bölgenin, ana ulaşım arterleri (E-5 ve Tem Karayolları) boyunca kente dağınık olarak yayıldığını görmek mümkündür. Ancak kentin geleneksel merkezi olarak tanımlanacak bölgelerde (Tarihi Yarımada ve Galata) bir yan yanalık gözlemlenmektedir (Harita 1). Bu durum özellikle tekstil sektöründeki fason, yani üretimin çeşitli etaplarının başka birim ya da firmalarca gerçekleştirildiği, geçmişten gelen ticaret ilişkileri gereği, mekanda yan yanalık arayışı içinde olmalarının bir sonucudur. Öte yandan Yerel Yönetimin otonom kararı ile imalat sektörünün Tarihi Yarımada dışına çıkarılması; belirli sermaye gücü olan üretim birimlerinin, bu yan yanalık ya da mekanda süreklilik olgusunu, yalnızca üretim fonksiyonu açısından değiştirmektedir. Çünkü bu karar ile kent dışına (İkitelli Org. San. Böl.) çıkan üretim birimlerinin, satış ofisi ve piyasa ile iletişim noktalarının (Anadolu ile çalışan firmaların), tanımlanan bölgede kalması eğilimi içinde oldukları görülmektedir (Bkz. Anket Çalışması).

11-40 firmanın yer seçtiği “orta kademe” kategorisinde ise, 28 adet alt bölgenin belirli aksları tarif ettiği görülmektedir. Birinci aks; Tarihi Yarımada devamında Rami, Topkapı, Bakırköy ve Sefaköy bölgelerini ortaya koymaktadır. İkinci aks; Beyoğlu, Çağlayan Kağıthane bölgelerini tanımlamaktadır (Harita 1)

41-170 firmanın yer seçtiği “yığılma” katekorisinde ise, 8 adet alt bölge görülmektedir ki, bu alt bölgeler tekstil sektörünün kalbi olarak tanımlanabilecek, kent merkezi ile direkt ilişki

	Toplam	Tespit	Toplam	Temsil
FİRMA	Firma	Edilen	içindeki	Oranı
SEKTÖR	Sayısı	Firma	Payı	
		Sayısı	%	
1. GRUP	3468	1544	38.25	44.52
2. GRUP	1261	633	15.68	51.2
3. GRUP	1340	718	17.79	53.58
4. GRUP	1212	632	15.66	52.14
5. GRUP	370	158	3.91	42.7
TOPLAM	8488	3685	91.3	43.41

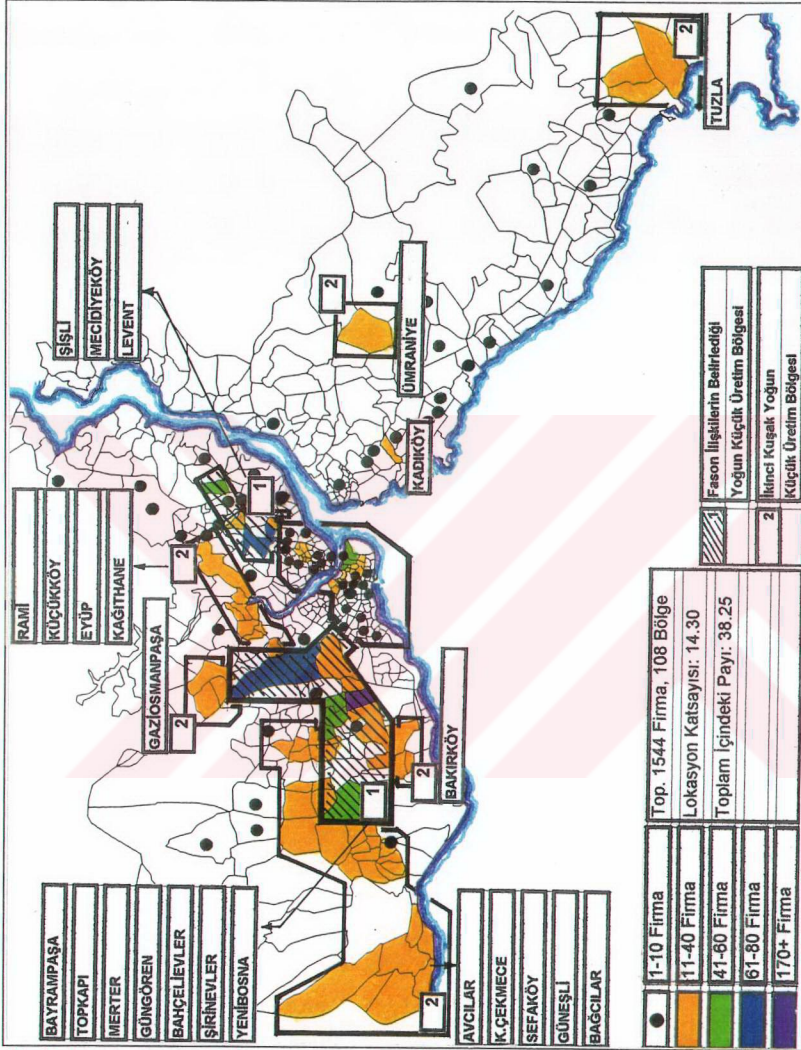
Tablo 4.5 : Grup itibariyle küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları örnekleme oranları

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

	1-10 Firma (Dağılımı)		11-40 Firma (Orta Kad.)	41-60 Firma	61-80 Firma	170+ Firma (Yığılımı)
Acıbadem	Gültepe	Sultanahmet	Avcılar	Eminönü	Bayrampaşa	Merter
Aksaray	Gümüşsuyu	Sultanbeyli	Bağcılar	Güngören	Osmanbey	
Alibeyköy	Halkalı	Sultançiftliği	Bahçelievler	Levent	Şişli	
Arnavutköy	Harbiye	Tepebaşı	Bakırköy	Yenibosna		
Atışalanı	Haznedar	Teşvikiye	Beyazıt			
Ayazağa	İçerenköy	Topçular	Beyoğlu			
Beşiktaş	İkitelli	Tophane	Cağaloğlu			
Beşyol	K.M.Paşa	Üsküdar	Çağlayan			
Beykoz	Karaköy	Vefa	Eyüp			
Bostancı	Kartal	Yakacık	G.O.Paşa			
Çapa	Kasımpaşa	Yedikule	Güneşli			
Çemberlitaş	Kayışdağı		K.Çekmece			
Çengelköy	Kızıltoprak		Kadıköy			
Dolapdere	Kocasinan		Kağıthane			
Dudullu	Koşuyolu		Küçükköy			
Elmadağ	Küçükyalı		Mahmutpaşa			
Erenköy	Kumkapı		Mecidiyeköy			
Esenler	Kurtuluş		Nişantaşı			
Esentepe	Laleli		Rami			
Etiler	Mahmutbey		Sefaköy			
Fatih	Maltepe		Şirinevler			
Feriköy	Maslak		Sultanham.			
Fındıkzade	Okmeydanı		Taksim			
Fikirtepe	Ortaköy		Topkapı			
Galata	Pendik		Tuzla			
Gayrettepe	Sarıyer		Ümraniye			
Gedikpaşa	Seyrantepe		Unkapanı			
Göztepe	Sirkeci		Yeşildirek			

Tablo 4.6 : 1. Grup (tekstil ve yan sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.1 : 1. Grup (tekstil ve yan sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

kurabilen ya da kent merkezi komşuluğunda, ulaşılabilirlik düzeyi son derece yüksek olan iki temel aks ortaya koymaktadır. Birinci aks Osmanbey, Şişli, Levent , ikinci aks ise Eminönü, Bayrampaşa, Merter, Güngören, Yenibosna olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama içerisinde Merter bir yığılma (170 firma) bölgesi olarak dikkat çekmektedir. Birinci aks (Osmanbey, Şişli, Levent) geleneksel merkez fonksiyonlarının yani ticaret fonksiyonları ile iç içe bağımsız birimlerin bir araya gelerek oluşturdukları bir yapılanma sergilerken; ikinci aks merkez ile güçlü ulaşım ilişkisine sahip (gereğinde fason ya da pazar ilişkileri kurabilen), ancak sanayi siteleri (KOBİ) şeklinde örgütlenmiş, çevre konut alanları ile güçlü iş ilişkisi (part-time iş, eve iş verme, kadın işgücü gibi) içinde bir yapı sergilemektedir.

Birinci grubun mekansal yer seçimini bir bütün olarak değerlendirecek olursak;

- Bu sektör kentin geleneksel merkezinde ve yakın komşuluğundaki alanlarda ve Eminönü merkez kabul edilmek kaydı ile ilk 15 km.lik yay içerisinde kendine yer seçmektedir.
- Merter, Bayrampaşa, Şişli üretim merkezlerinde yığılma göstermektedir.
- Batı yakası ağırlıklı bir gelişme kaydetmektedir.

## 2. Grup: mekanik ve elektronik sanayi mekansal dağılımı

İkinci Grupta mekansal yer seçimi açısından 633 adet firma adresinin değerlendirmesi yapılmıştır (Tablo 7).

Bu değerlendirme sonucunda 1-10 firmanın yer seçtiği “**dağılma**” aşamasında ortaya çıkan 73 alt bölgenin hemen hemen birinci grubun yer seçim tercihleri ile üst üste çakışarak, kentin üretim kanallarını tanımladığını ya da bir başka deyişle konut alanları ile iç içe küçük üretim mekanlarını tanımladığını söylemek mümkündür (Harita 2).

11-40 firmanın yer seçtiği “**orta kademe**” aşaması ise, toplam 16 alt bölgede varlık göstermektedir. Firmalar batı yakasında, birinci derecede Bayrampaşa, Topkapı, Şişli, Levent ikinci derecede ise, Rami, Küçükköy, Eminönü, Zeytinburnu, Sefaköy ve Galata’da yer seçmişlerdir. Doğu yakasında ise, Ümraniye, Kartal ve Pendik Bölgeleri dikkati seçmektedir. Bu bölgeleri kent merkezi komşuluğundaki (batı yakası için) yedek parça ve tamir bölgeleri olarak değerlendirmek mümkündür.

40-120 firmanın yer seçtiği tek “**yığılma**” aşaması ise Karaköy bölgesinde kendine yer

### 3. Grup: kimya, plastik ve kauçuk sanayi

Üçüncü grupta mekansal yer seçimi açısından 718 firma adresinin değerlendirilmesi yapılmıştır (Tablo 8).

1-10 firmanı yer seçtiği “dağılma” aşamasında ortaya çıkan 92 alt bölgenin, bir ve ikinci grubun yer seçim bölgelerine paralellik göstermesine rağmen, belirli noktalarda kentin geleneksel MİA’sı olarak tanımlanan bölgenin çeperlerinde de (Kağıthane, Topkapı, Zeytinburnu, Ümraniye vb.) yer aldıkları görülmektedir (Harita 3).

11-40 firmanın yer seçtiği “orta kademe” aşamasında ortaya çıkan 14 alt bölgenin batı yakasında birinci çevre yolu kuşağı olarak tanımlanabilecek Kağıthane, Mecidiyeköy, Şişli, Rami, Küçükköy, Bayrampaşa, Yenibosna, Sefaköy doğu yakasında ise, büyük üretim bölgeleri ile iç içe Kartal ve Pendik aksı üzerrinde yer almaktadır.

41-60 firmanın yer seçtiği “yığılma” aşamasında ise toplam 2 alt bölge dikkati çekmektedir. Bu bölgeler Sanayi Teşvik Kanunu ile sanayi bölgesi seçilen Topkapı ve Levent bölgeleridir. Yine bu bölgelerde büyük ölçekli kimya ve ilaç firmalarının yer alması büyük ve küçük ölçekli sanayi üretim ilişkisi dolayısı ile yığılma bölgesi olmasında etken olmuştur.

### 4. Grup: metal, yedek parça, kara ve deniz taşıtları ve yan sanayi

Dördüncü grupta mekansal yer seçimi açısından 632 firma adresinin değerlendirilmesi yapılmıştır (Tablo 9). 1-10 firmanın yer seçtiği “dağılma” aşamasında ortaya çıkan 68 bölgenin; E-5 ve ona paralel kıyı bandında, ilk 30 km.’lik yay içinde ve orta kademe aşaması içindeki bölgeleri besleyecek şekilde bulduklarını söylemek mümkündür (Harita 4).

11-40 firmanın yer seçtiği “orta kademe” aşamasında tanımlanan 19 alt bölge diğer gruplarda olduğu gibi birinci çevre yolu ve E-5 koridorunu tarif etmektedir. Ancak bu kez yer seçim tecihlerinin lineer olarak, merkezden yaklaşık 40-50 km. uzaklaşabildiğini söylemek mümkündür (Harita 4).

41-60 firmanın yer seçtiği “yığılma” aşamasında ise Topkapı ve Karaköy olmak üzere toplam 2 merkez görülmektedir. Karaköy’ün güçlü pazar ilişkisi ve tarihsel süreç içindeki devamlılığı doğrultusunda, üretim ve pazarlama ofislerinin mekanda birlikteliğini; Topkapı’nın ise, merkeze ve büyük ölçekli sanayi kuruluşlarına yakın konumda yer alması ile üretim ağırlıklı bir yığılma sergilediğini görmek mümkündür.

	1-10 Firma (Dağılıma)			11-40Firma (Ort.Kad.)	41-60 Firma (Yığılıma)
Acıbadem	Esentepe	Kurnkapı	Üsküdar	Yenibosna	Topkapı
Aksaray	Etiler	Kurtuluş	Vefa	Mecidiyeköy	Levent
Alibeyköy	Eyüp	Mahmutbey	Yakacık	Kağıthane	
Altunizade	Fatih	Mahmutpaşa	Z.Burnu	Beşiktaş	
Ayazağa	Fındıklı	Maltepe	Zincirlikuyu	Küçükköy	
Ayvansaray	Fikirtepe	Maslak		Avcılar	
B.Çekmece	Florya	Merter		Mercan	
B.Evler	G.O.Paşa	Nişantaşı		Şişli	
Bağcılar	Gayrettepe	Okmeydanı		Kartal	
Bağlarbaşı	Gedikpaşa	Ortaköy		Eminönü	
Bakırköy	Gültepe	Osmanbey		Bayrampaşa	
Balmumcu	Güneşli	Pangaltı		Sefaköy	
Beyazıt	Güngören	S.Hamam		Pendik	
Beyoğlu	Halkalı	Salıpazarı		Rami	
Ç.Çeşme	Harbiye	Sarıyer			
Cağaloğlu	Hasköy	Şehremini			
Çağlayan	İkitelli	Şirinevler			
Çamlıca	K.Çamlıca	Sirkeci			
Çapa	K.Çekmece	Şişhane			
Çeliktepe	K.M.Paşa	Süleymaniye			
Çemberlitaş	Kabataş	Sultanbeyli			
Cihangir	Kadıköy	Tahtakale			
Demirkapı	Karaköy	Taksim			
Dolapdere	Kasımpaşa	Teşvikiye			
Dudullu	Kemerburgaz	Tophane			
Elmadağ	Kızıltoprak	Tuzla			
Erenköy	Kozyatağı	Ümraniye			
Esenler	Küçükyalı	Unkapanı			

Tablo 4.8 : 3. Grup (kimya, plastik, kauçuk) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

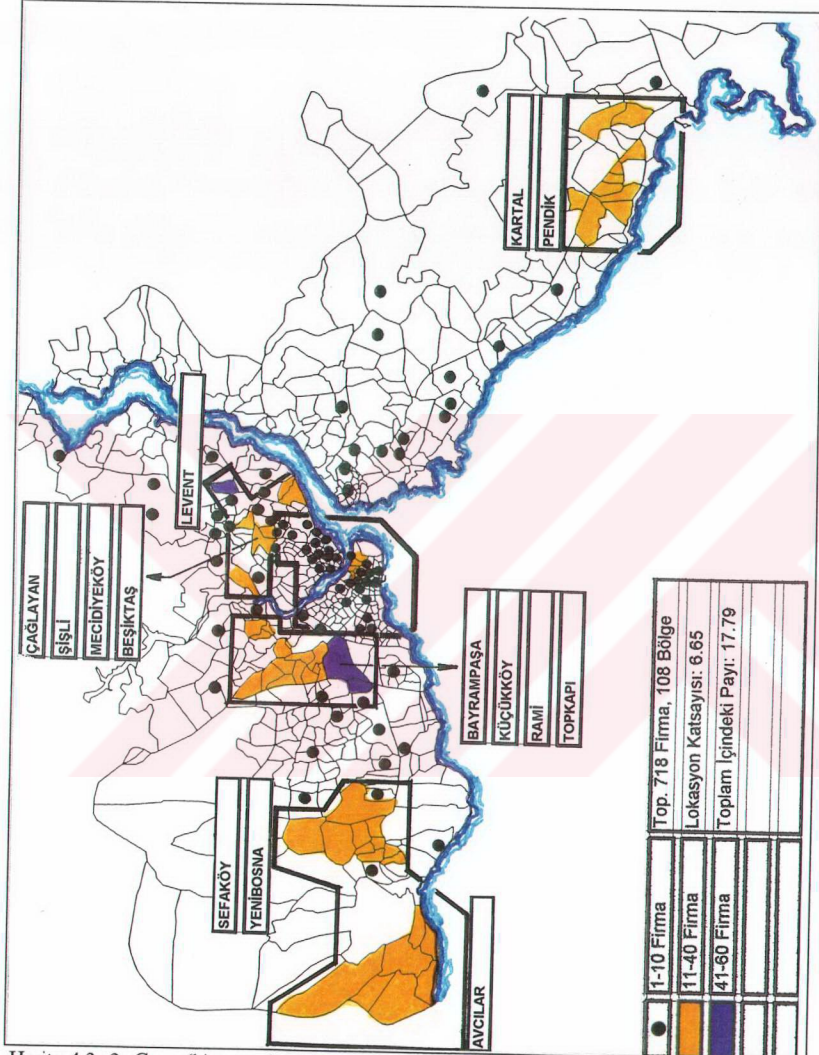
\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



	1-10 Firma (Dağılıma)		11-40Firma (Ort.Kad.)	41-60 Firma (Yığılıma)
A.Hisarı	Gayrettepe	Tahtakale	Avcılar	Topkapı
Aksaray	Gültepe	Taksim	B.Çekmece	Karaköy
Ayazağa	Gümüşsuyu	Topçular	Bayrampaşa	
Bağcılar	Güneşli	Tophane	Beyoğlu	
Bahçelievler	Güngören	Unkapanı	Eyüp	
Bakırköy	Halkalı	Üsküdar	G.O.Paşa	
Baımurcu	Harbiye	Vefa	Kartal	
Beşiktaş	Hasköy	Yakacık	Küçükköy	
Beyazıt	İçerenköy	Yeşilyurt	Levent	
Beykoz	İkitelli	Z.Burnu	Maltepe	
Bostancı	K.Çekmece		Merter	
Cağaloğlu	Kadıköy		Pendik	
Çağlayan	Kağıthane		Rami	
Çemberlitaş	Kalamış		Sefaköy	
Cevizli	Kasımpaşa		Sirkeci	
Demirkapı	Kızıltoprak		Şişli	
Dolapdere	Kozyatağı		Tuzla	
Dudullu	Küçükyalı		Ümraniye	
Elmadağ	Kurtköy		Yenibosna	
Eminönü	Mahmutbey			
Erenköy	Maslak			
Esenler	Mecidiyeköy			
Esentepe	Mercan			
Etiler	Okmeydanı			
Fatih	Osmanbey			
Fener	Sarıyer			
Feriköy	Şirinevler			
Fındıklı	Şişhane			

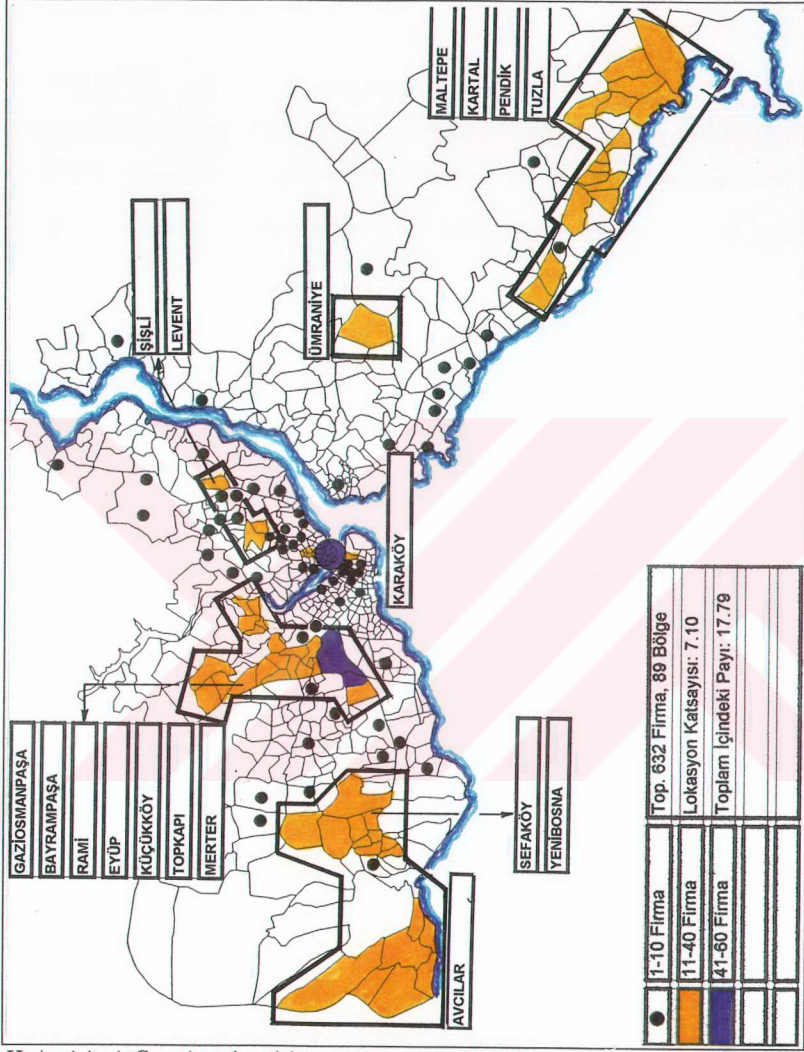
Tablo 4.9 : 4. Grup (metal, yedek parça, kara ve deniz taşıtları yan sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.3: 3. Grup (kimya, plastik, kauçuk sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımları

\*İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.4 : 4. Grup (metal, yedek parça, kara ve deniz taşıtları ve yan sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

## 5. Grup: gıda ve yan sanayi

Beşinci grupta toplam 158 firma adresinin değerlendirilmesi yapılmıştır (Tablo 10). Diğer gruplardan çok daha belirgin bir şekilde talebe bağımlı ve çok hızlı değişen gıda ve yan sanayi, -Şişli'yi ayrıca değerlendirecek olursak- bütünde bir dağılım eğilimi sergilemektedir. Beyoğlu yakasında daha sıkı bir yan yanalık ilişkisi içerisinde olmakla beraber, ulaşım aksları ile bağlantılı olarak lineer bir dağılım göstermektedir. Şişli, 1943 Sanayi Talimatnamesi ile Çağlayan ve Bomonti bölgelerinin sanayi alanı olarak tespit edilmesi ile özellikle gıda sanayi için merkezin komşuluğunda, ulaşılabilirliği yüksek ve çekici bir bölge haline gelmiştir. Süreç içerisinde merkez fonksiyonları baskısı ile toprak değerlerinin artması, büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının bölgeden uzaklaşmasını beraberinde getirmiştir. Ancak küçük ve orta ölçekli kuruluşları, bölgede ticaret fonksiyonları ile iç içe devamlılığını sürdürmektedir (Harita 5).

### Değerlendirme 1 : küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları

Yukarıdaki alan tanımların sonrasında küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının mekansal yer seçimini bir bütün olarak değerlendirmek için; tüm grupların dağılımı, orta kademe ve yığılma aşamalarının karşılaştırılması gerekmektedir. Bu karşılaştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar aşağıda sıralanmaktadır.

1. Yığılma aşamasında tüm gruplar açısından 10 bölge karşımıza çıkmaktadır (Tablo 11). Bu bölgelerin 8 tanesi birinci grubun yani "**tekstil ve yan sanayi**"nin yığılma bölgesi (ki bu bölgelerden en önemlisi Merter'dir) olarak karşımıza çıkmaktadır. Güngören ve Yenibosna'yı aynı tutacak olursak, tüm diğer merkezler geleneksel MİA'nın yakın çevresinde ve ilk 15km.'lik yay içerisinde yer almaktadır. Bu kuruluşların üretim ölçekleri ve pazar ilişkileri gereği ticaret merkezleri ile mekansal yakınlık içerisinde olma istekleri böylesi yığılmalara neden olmuştur. Ancak 1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yıllarda hız kazanan küçük ve orta ölçekli sanayi siteleri gelişme modelleri, kentin dışına çıkabilen yeni yığılma noktalarını ortaya koymaktadır. Merter bölgesi bu uygulamanın ilk duraklarında biridir. Diğerleri ise İkitelli, Güngören ve Yenibosna olarak tanımlanabilir. Kısaca sektörün özellikleri ve gelişme potansiyali doğrultusunda, çok merkezli (bir çok noktada yığılma) bir gelişme sergilenmektedir.

	1-10 Firma (Dağılımı)		11-20Firma (Ort. Kad.)
Aksaray	Haydarpaşa	Taksim	Şişli
Alibeyköy	K Çekmece	Teşvikiye	
Avcılar	Kabataş	Tophane	
Ayazağa	Kadıköy	Topkapı	
B.Çekmece	Kağıthane	Unkapanı	
Bağcılar	Kalamış	Vezneciler	
Bakırköy	Karaköy	Yakacık	
Balmumcu	Kartal	Yalova	
Basınköy	Kasımpaşa	Yenibosna	
Bayrampaşa	Küçükköy	Zeytinburnu	
Beşiktaş	Küçükyalı	Zincirlikuyu	
Beykoz	Kurtuluş		
Beyoğlu	Levent		
Çağlayan	Maçka		
Çeliktepe	Mahmutbey		
Elmadağ	Maltepe		
Eminönü	Maslak		
Erenköy	Mecidiyeköy		
Esenler	Merter		
Etiler	Pendik		
Eyüp	Rami		
G.O.Paşa	Ş.Bakkal		
Gayrettepe	Sarıyer		
Gümüşsuyu	Sefaköy		
Güneşli	Şirinevler		
Güngören	Sirkeci		
Halkalı	Şişhane		
Harbiye	Tahtakale		

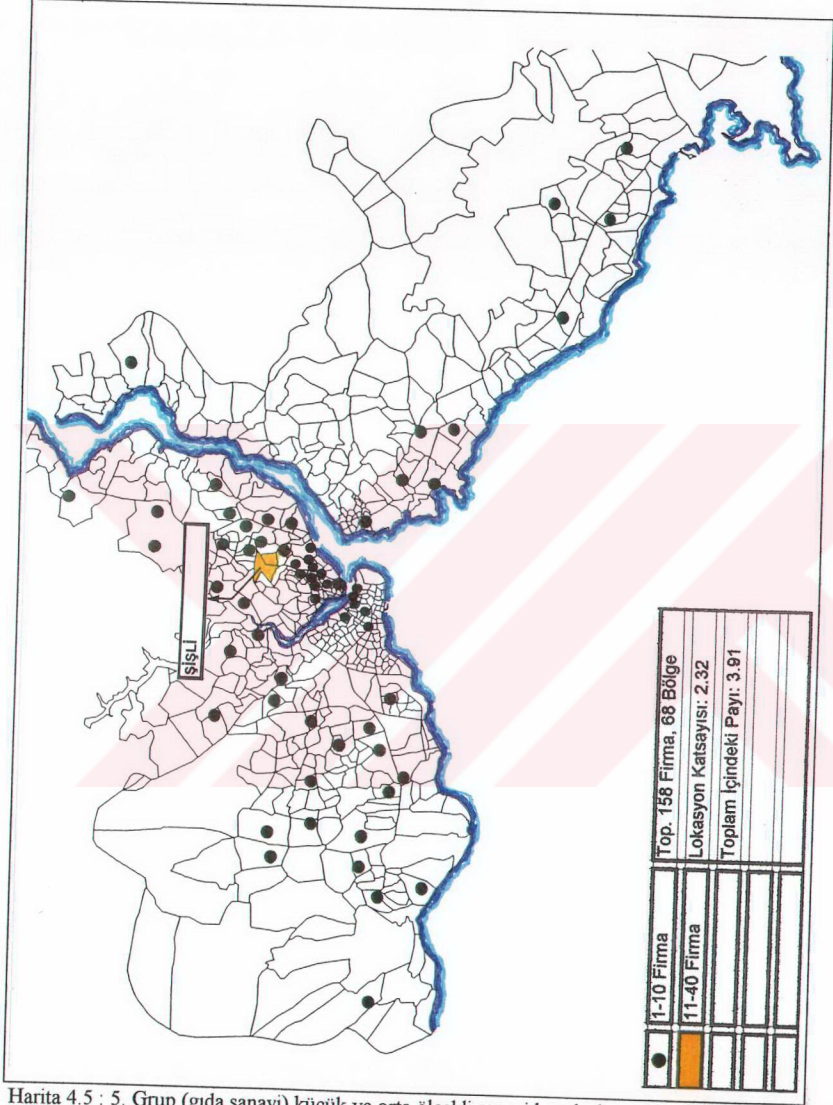
Tablo 4.10: 5. Grup (gıda ve yan sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

SEKTÖR	Grup 1	Grup 2	Grup 3	Grup 4	Grup 5
BÖLGE					
Bayrampaşa	*				
Eminönü	*				
Güngören	*				
Karaköy		*			
Levent	*			*	
Merter	*		*		
Osmanbey	*				
Topkapı			*	*	
Yenibosna	*				
Şişli	*				

Tablo 4.11: Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (yığılma)

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.5 : 5. Grup (gıda sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

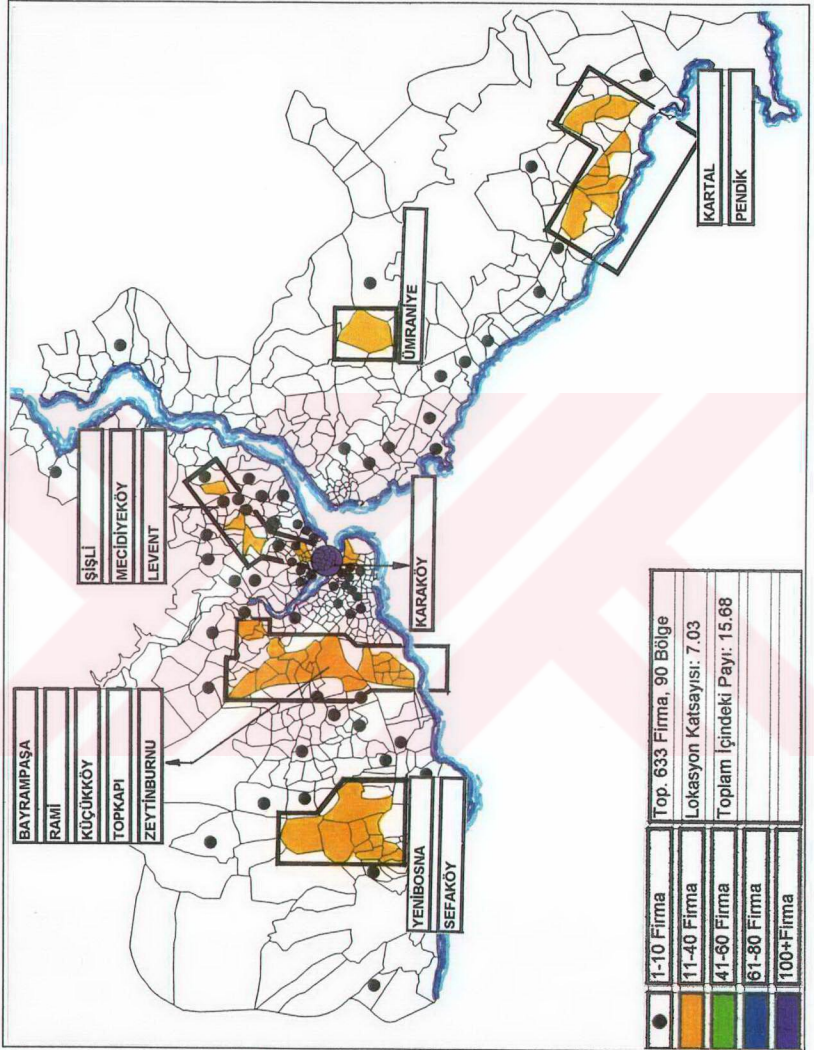
bulmaktadır. Bölgenin tarihsel varlığı, sahip olduğu bankalar, elektronik ve yedek parça birimlerine dayandırılmaktadır. Bir başka değişle Bankalar caddesi, Perşembe Pazarı , Liman ve gümrük depolarının tarihsel varlıkları, bölgenin karakterini ve bugün dahi devamlılığını sürdürmesine neden olmaktadır. Bu nedenle her ne kadar elektronik sektöründe yer alan firmalar 1980’li yılların sonunda üretim birimlerini kent dışına (elektronikçiler sitesi) çıkarmışlarsa da; satış ve iletişim ofislerinin yukarıda tanımlanan ilişkiler gereği, bölgede (Karaköy) yer aldığını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak elektronik ve mekanik sektörü açısından tek ve en önemli hakim nokta ticaret il iç içe olan “Karaköy” bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer noktalar ise Bayrampaşa, Topkapı ile Şişli, Levent bölgeleri olarak görülmektedir. Doğu yakasındaki en önemli yığılma noktaları ise, büyük ölçekli sanayi kuruluşları ile iletişim ve yakın çevresi ile işgücü ilişkisi içerisindeki Ümraniye, Kartal ve Pendik bölgelerine yer almaktadır.

	1-10 Firma (Dağılıma)		11-40 Firma (Orta Kad.)	41-60 Firma	61-80 Firma	100 +Firma (Yığılma)
Akatlar	Gayrettepe	Sarıyer	Bayrampaşa			Karaköy
Aksaray	Güneşli	Şehremini	Beyoğlu			
Alibeyköy	Güngören	Şirinevler	Eminönü			
Altunizade	H. Oğlu	Süleymaniye	Kartal			
Avcılar	Hasköy	Tahtakale	Küçükköy			
Ayazağa	Haznedar	Taksim	Levent			
Ayvansaray	İkitelli	Tarabya	Mecidiyeköy			
B. Çekmece	K. Burgaz	Tepebaşı	Pendik			
Bağcılar	K. Çekmece	Tophane	Rami			
Bakırköy	Kadıköy	Tuzla	Sefaköy			
Balmumcu	Kağıthane	Unkapanı	Şişhane			
Beşiktaş	Kasımpaşa	Vefa	Şişli			
Beyazıt	Kızıltoprak	Yakacık	Topkapı			
Beykoz	Kocasinan	Yeşilyurt	Ümraniye			
Bostancı	Koşuyolu	Zincirlikuyu	Yenibosna			
Çağlayan	Kozyatağı		Zeytinburnu			
Cevizli	Küçükyalı					
Dolapdere	Kurtuluş					
Dudullu	Mahmutbey					
Elmadağ	Maltepe					
Esenler	Mercan					
Esentepe	Merdivenköy					
Eyüp	Merter					
Fatih	Nişantaşı					
Fenerbahçe	Okmeydanı					
Fındıklı	Ortaköy					
Fındıkzade	S. Hamam					

Tablo 4.7 : 2. Grup (mekanik, elektronik sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.2 : 2. Grup (mekanik ve elektronik sanayi) küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Diğer gruplarda ise ağırlıklı olarak bir veya iki yığılma noktası görülmektedir. Örneğin, ikinci grup için Karaköy, Üçüncü grup için Levent, Topkapı, dördüncü grup için ise Karaköy ve Topkapı yığılma noktaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak kentin küçük ve orta ölçekli üretimi on alt bölgede yığılma göstermektedir. Ve bu bölgelerde merkezi ve merkez komşuluğundaki ilk 15 km'lik yay içinde yer alan bölgelerdir (Harita 6).

2. Orta kademedeki tek yer seçim bölgesi Şişli olan gıda sanayi grubunu bir yana bırakacak olursak, dört grup açısından da odak seçilmiş fonksiyonlar açısından mix 5 alt bölge tespit etmek mümkündür (Tablo 12). Bu mix bölgeler batı yakasında Küçükköy, Rami, Sefaköy, Şişli, doğu yakasında ise Ümraniye'dir. Diğer uçta yer alan tek fonksiyonlu bölgeler ise tamamı ile (Şişhane ve Zeytinburnu dışında) tekstil ve yan sanayi tarafından seçilmiş uzmanlaşmış ve yukarıda tanımlanan yoğunlaşma bölgelerinin yakın çevresinde yer alan bölgelerdir (Harita 7).

3. Dağılım aşaması, tüm gruplarda kentin toplam 142 alt bölgesinde gözlenmektedir. Bu kadar çok çeşitlenmenin mekansal açıdan çok fazla ifadedi olmadığı düşüncesi ile 5 grubun birden yer seçtiği mix bölgeler üzerinde durulmuştur. Toplam 10 alt bölge ile tanımlanan bu mix bölgeler Ayazağa, Mahmutbey ve Yakacık dışında ağırlıklı olarak büro ve hizmet fonksiyonları ile iç içe olan bölgelerdir (Tablo 13), (Harita 8).

## **4.2. İstanbul Metropolitan Alanı'nda Yer Alan Büyük Ölçekli Sanayi Kuruluşları**

### **4.2.1. Birinci etap; İSO sınıflandırması doğrultusunda 1997 yılı itibari ile büyük ölçekli sanayi kuruluşlar**

Kasım 1997 itibari ile İSO'na kayıtlı toplam 754 adet büyük sanayi kuruluşu bulunmaktadır. İSO tarafından yapılan sınıflandırma sonucunda, uzmanlaşma konularına bağlı olarak 53 adet alt sektör tanımlanmıştır. Bu alt sektörel dağılım incelendiğinde, bütününe ilişkin mantıklı sonuçlara ulaşmak çok fazla mümkün olmamıştır. Örneğin 53 alt sektör içinde 57 firma ile temsil edilen "spor giyim sanayi" bütün içinde %7.56'lık bir pay teşkil etmektedir. Bu nedenle yorum ve sonuçlar ikinci etapta gerçekleştirilen gruplama esasları üzerine temellendirilmektedir.

SEKTÖR	Grup 1	Grup 2	Grup 3	Grup 4	Grup 5
BÖLGE					
Avcılar	*		*	*	
B.Çekmece				*	
Bağcılar	*				
Bahçelievler	*				
Bakırköy	*				
Bayrampaşa		*	*	*	
Beşiktaş			*		
Beyazıt	*				
Beyoğlu	*	*		*	
Cağaloğlu	*				
Çağlayan	*				
Eminönü		*	*		
Eyüp	*				
G.O.Paşa	*			*	
Güneşli	*				
K.Çekmece	*				
Kadıköy	*				
Kağıthane	*		*		
Kartal		*	*	*	
Küçükköy	*	*	*	*	
Levent		*		*	
Mahmutpaşa	*				
Maltepe				*	
Mecidiyeköy	*	*	*		
Mercan			*		
Merter				*	
Nişantaşı	*				
Pendik		*	*	*	
Rami	*	*	*	*	
Sefaköy	*	*	*	*	
Şirinevler	*				
Sirkeci				*	
Şişhane		*			
Şişli		*	*	*	*
Sultanhamam	*				
Taksim	*				
Topkapı	*	*			
Tuzla	*			*	
Ümraniye	*	*	*	*	
Unkapanı	*				
Yeni Bosna		*	*	*	
Yeşildirek	*				
Zeytinburnu		*			

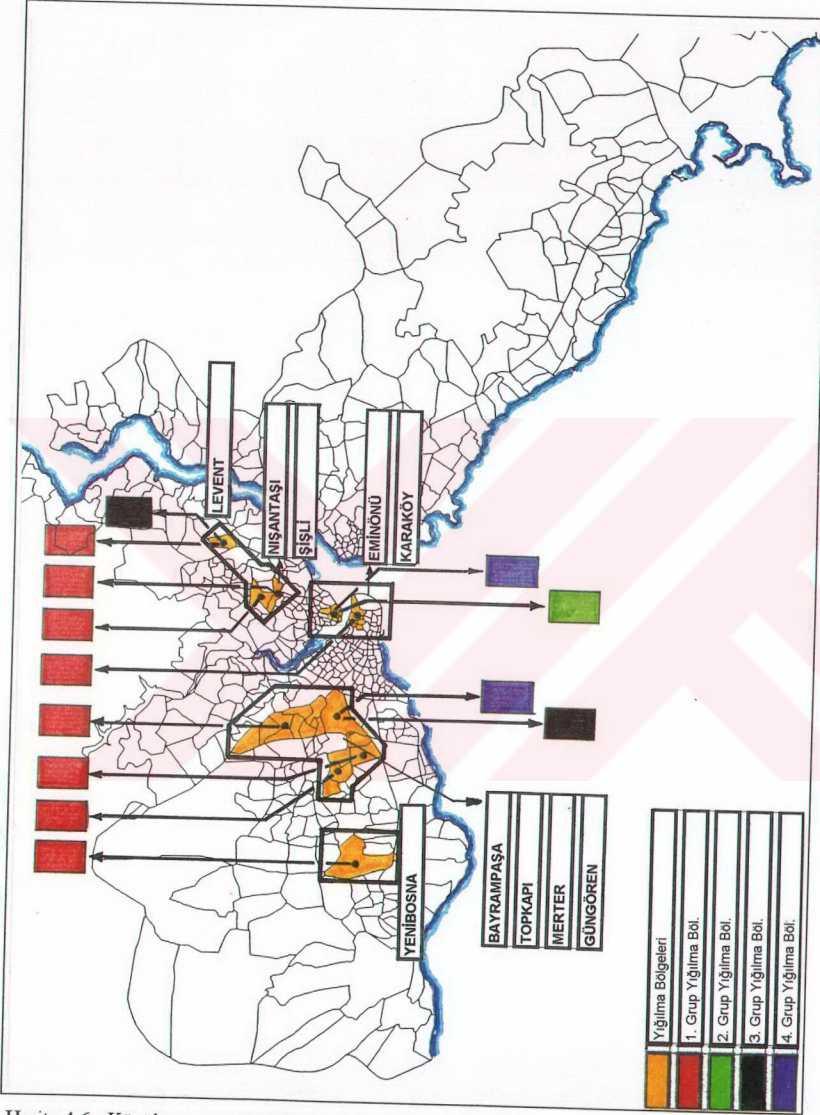
Tablo 4.12: Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (orta kademe)

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

SEKTÖR	Gr.1	Gr.2	Gr.3	Gr.4	Gr.5	SEKTÖR	Gr.1	Gr.2	Gr.3	Gr.4	Gr.5
BÖLGE						BÖLGE					
Acıbadem	*	*	*	*	*	Kadıköy	*	*	*	*	*
Akatlar	*	*	*	*	*	Karaköy	*	*	*	*	*
Aksaray	*	*	*	*	*	Kartal	*	*	*	*	*
Altunizade	*	*	*	*	*	Kasımpaşa	*	*	*	*	*
Alibeyköy	*	*	*	*	*	Kayışdağı	*	*	*	*	*
A.Hisan	*	*	*	*	*	Kağıthane	*	*	*	*	*
Arnavutköy	*	*	*	*	*	Kemerburgaz	*	*	*	*	*
Ateşalanı	*	*	*	*	*	Kızıtoprak	*	*	*	*	*
Avcılar	*	*	*	*	*	Kocasinan	*	*	*	*	*
Ayazağa	*	*	*	*	*	Kozyatağı	*	*	*	*	*
Ayvansaray	*	*	*	*	*	Koşuyolu	*	*	*	*	*
Bahçelievler	*	*	*	*	*	Küçükköy	*	*	*	*	*
Bakırköy	*	*	*	*	*	Küçükyalı	*	*	*	*	*
Balmumcu	*	*	*	*	*	Kurnkapı	*	*	*	*	*
Bağcılar	*	*	*	*	*	Kurtköy	*	*	*	*	*
Bağlarbaşı	*	*	*	*	*	Kurtuluş	*	*	*	*	*
Basınköy	*	*	*	*	*	K.Çamlıca	*	*	*	*	*
Bayrampaşa	*	*	*	*	*	K.Çekmece	*	*	*	*	*
Beyazıt	*	*	*	*	*	K.M.Paşa	*	*	*	*	*
Beykoz	*	*	*	*	*	Laleli	*	*	*	*	*
Beyoğlu	*	*	*	*	*	Levent	*	*	*	*	*
Beşiktaş	*	*	*	*	*	Maçka	*	*	*	*	*
Beşyol	*	*	*	*	*	Mahmutbey	*	*	*	*	*
Bostancı	*	*	*	*	*	Mahmutpaşa	*	*	*	*	*
B.Çekmece	*	*	*	*	*	Maltepe	*	*	*	*	*
Çamlıca	*	*	*	*	*	Maslak	*	*	*	*	*
Çapa	*	*	*	*	*	Mercan	*	*	*	*	*
Çağlayan	*	*	*	*	*	Mecidiyeköy	*	*	*	*	*
Çeliktepe	*	*	*	*	*	Merddivenköy	*	*	*	*	*
Çemberlitaş	*	*	*	*	*	Merter	*	*	*	*	*
Çengelköy	*	*	*	*	*	Nişantaşı	*	*	*	*	*
Çobançeşme	*	*	*	*	*	Okmeydanı	*	*	*	*	*
Cevizli	*	*	*	*	*	Ortaköy	*	*	*	*	*
Cağaloğlu	*	*	*	*	*	Osmanbey	*	*	*	*	*
Cihangir	*	*	*	*	*	Pangaltı	*	*	*	*	*
Demirkapı	*	*	*	*	*	Pendik	*	*	*	*	*
Dolapdere	*	*	*	*	*	Rami	*	*	*	*	*
İdullu	*	*	*	*	*	Salıpazarı	*	*	*	*	*
Emirnişi	*	*	*	*	*	Sarıyer	*	*	*	*	*
Eimadağ	*	*	*	*	*	Sefaköy	*	*	*	*	*
Erenköy	*	*	*	*	*	Seyrantepe	*	*	*	*	*
Esenler	*	*	*	*	*	Süleymaniye	*	*	*	*	*
Esenstepe	*	*	*	*	*	Sultanahmet	*	*	*	*	*
Etiler	*	*	*	*	*	Sultanbeyli	*	*	*	*	*
Eyüp	*	*	*	*	*	Sultan Çiftliği	*	*	*	*	*
Fatih	*	*	*	*	*	Sultanhamam	*	*	*	*	*
Fener	*	*	*	*	*	Sirkeci	*	*	*	*	*
Fenerbahçe	*	*	*	*	*	Tahtakale	*	*	*	*	*
Feriköy	*	*	*	*	*	Taksim	*	*	*	*	*
Fındıklı	*	*	*	*	*	Tarabya	*	*	*	*	*
Fındıkzade	*	*	*	*	*	Tepebaşı	*	*	*	*	*
Fikirtepe	*	*	*	*	*	Tevfiköy	*	*	*	*	*
Florya	*	*	*	*	*	Topçular	*	*	*	*	*
Galata	*	*	*	*	*	Topkapı	*	*	*	*	*
Gayrettepe	*	*	*	*	*	Tophane	*	*	*	*	*
Gedikpaşa	*	*	*	*	*	Tuzla	*	*	*	*	*
Göztepe	*	*	*	*	*	Ümraniye	*	*	*	*	*
Güftepe	*	*	*	*	*	Üsküdar	*	*	*	*	*
Gümüşsuyu	*	*	*	*	*	Unkapanı	*	*	*	*	*
Güneşli	*	*	*	*	*	Vefa	*	*	*	*	*
Güngören	*	*	*	*	*	Vezneciler	*	*	*	*	*
G.O.Paşa	*	*	*	*	*	Yakacık	*	*	*	*	*
Halicioğlu	*	*	*	*	*	Yedikule	*	*	*	*	*
Halkalı	*	*	*	*	*	Yenibosna	*	*	*	*	*
Harbiye	*	*	*	*	*	Yeşilyurt	*	*	*	*	*
Hasköy	*	*	*	*	*	Zeytinburnu	*	*	*	*	*
Haydarpaşa	*	*	*	*	*	Zincirlikuyu	*	*	*	*	*
Haznedar	*	*	*	*	*	Saşkınbakkal	*	*	*	*	*
İçerenköy	*	*	*	*	*	Şehremini	*	*	*	*	*
İkitelli	*	*	*	*	*	Şişnevler	*	*	*	*	*
Kabataş	*	*	*	*	*	Şişhane	*	*	*	*	*

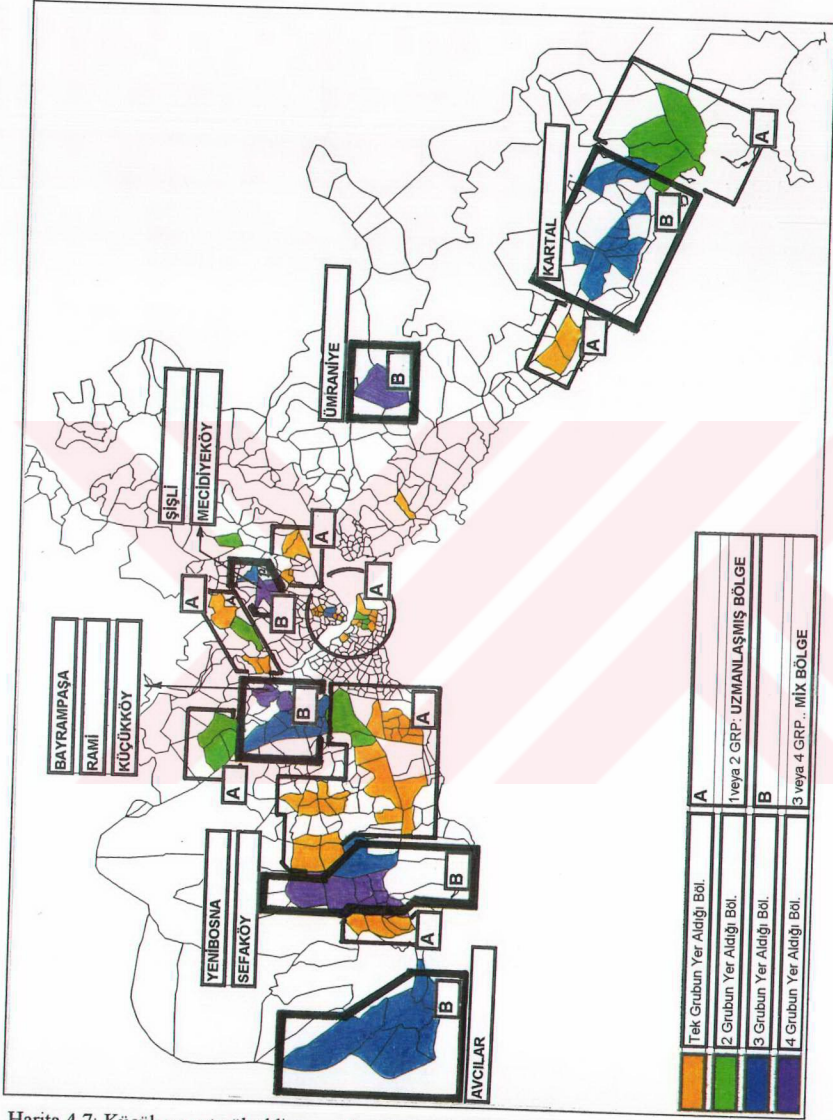
Tablo 4.13: Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (dağılımı)

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



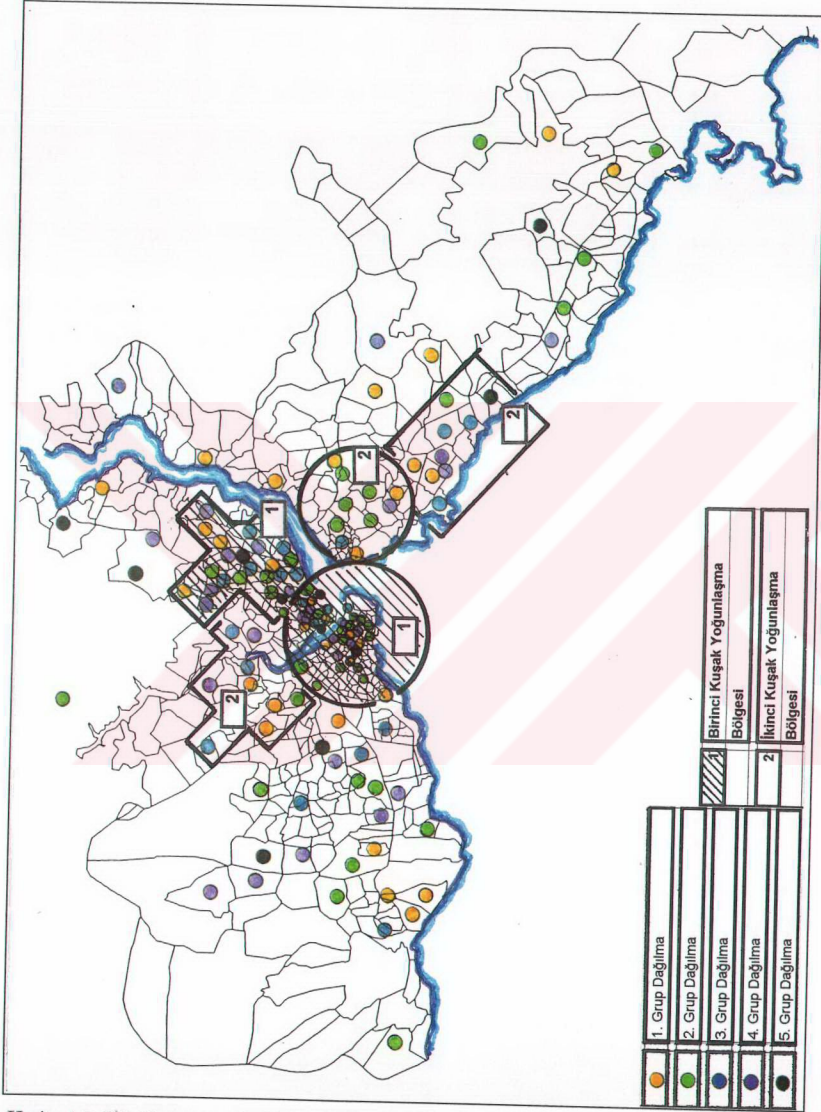
Harita 4.6 : Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (yığılma)

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.7: Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (orta kademe)

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.8: Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (dağılım)

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

#### 4.2.2. İkinci etap; gruplama esasları doğrultusunda 1997 itibari ile büyük ölçekli sanayi kuruluşları

Bu etapta gerçekleştirilen gruplama sonucunda bütün kayıtların %86.20'si değerlendirme içine alınmıştır. Buna göre;

1. Grup: 317 firma, %41.88
2. Grup: 122 firma, %16.11
3. Grup: 91 firma, %12.02
4. Grup: 68 firma, %8.98
5. Grup: 52 firma, %6.87

---

Toplam: 650 firma, %86.20

şeklinde sıralanmaktadır. Bu gruplama sonucunda "tekstil ve yan sanayi" olarak tanımlanan birinci grubun, ağırlıklı bir sektör olarak (küçük ve orta ölçekli sanayi ile de paralellik gösteriyor) karşımıza çıktığı açıkça görülmektedir.

#### 4.2.3. Üçüncü etap: büyük ölçekli sanayi kuruluşları ve İstanbul kent mekanı ile ilişkileri

Üçüncü etapta toplam 650 firma adresinin %100'lük bir oran ile mekansal eşleştirmesi yapılmıştır (Tablo 14). Bu mekansal eşleştirmenin gruplara yansımaları aşağıdaki gibidir.

##### 1. Grup: Tekstil ve Yan Sanayi, Deri, Ayakkabı

Bu grupta toplam 317 firma adresinin mekansal yer seçimi değerlendirilmiştir (Tablo 15). Değerlendirme sonucunda büyük sanayi kuruluşlarının mekansal yer seçim tercihlerinin, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının dağılıma, orta kademe ve yığılma aşamaları yer seçim tercihleriyle paralellikler gösterdiği görülmüştür (Harita 9). Ancak kentin merkez bölgeleri açısından dikkat çekici bir farklılaşma görülmektedir. Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları ticari ilişkileri dolayısı ile kent merkezinde üretimlerini gerçekleştirebilirken (tabiki mekan kullanımı da son derece önemli), büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının üretim mekanının farklılaştırarak, kent merkezi dışına çıktığı ve satış, halkla ilişkiler vb. ofislerin kent merkezindeki prestijli yapılar içinde kaldığı görülmektedir. Bu durum bir sonraki bölümde

detaylandırılarak (anket çalışması bağlamında) açıklanacaktır.

FİRMA SEKTÖR	Firma Sayısı	Toplam İçindeki Payı
GRUP 1	317	42.04
GRUP 2	122	16.18
GRUP 3	91	12.07
GRUP 4	68	9.02
GRUP 5	52	6.9
TOPLAM	650	86.21
DIĞER	104	13.79
TOPLAM	754	100

Tablo 4.: Grup ibarıyle büyük ölçekli sanayi kuruluşları firma sayısı ve toplam firma sayısından alınan pay

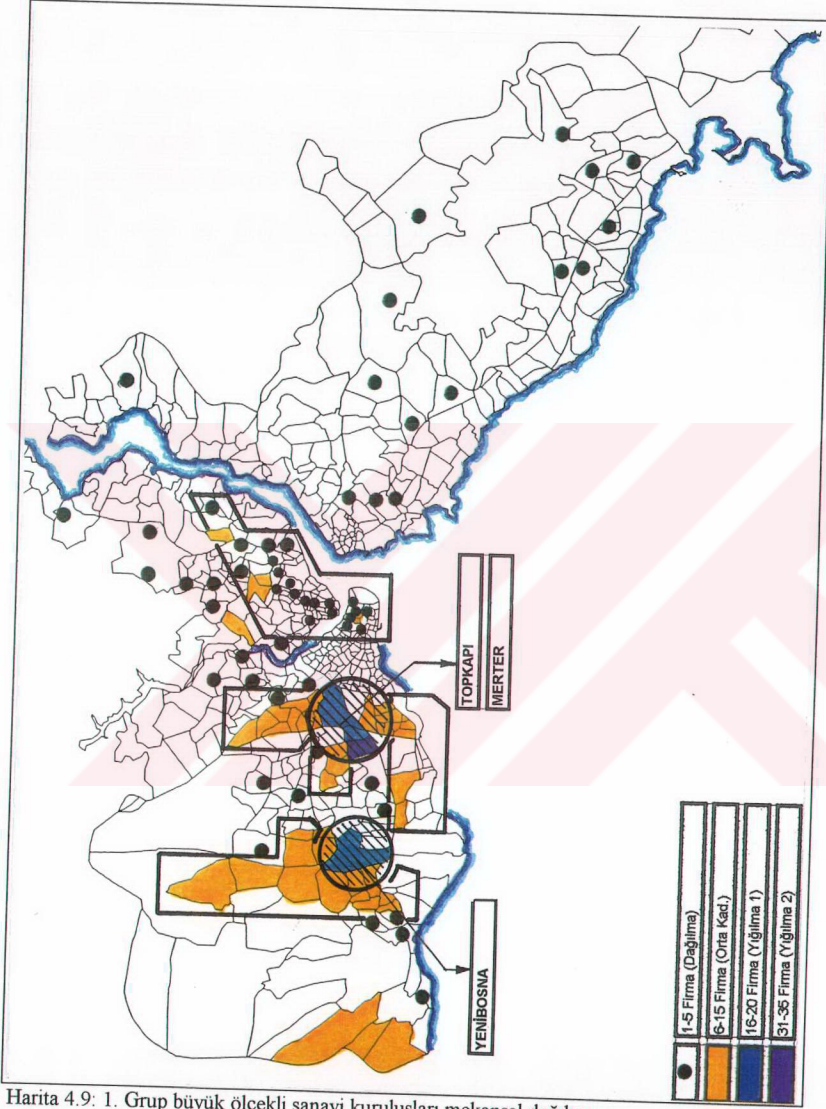
\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

	1-5 Firma (Dağılıma)		6-15 Firma (Ort. Kad.)	16-20 Firma	31-35 Firma (Yığılıma)
Acıbadem	Hadımköy	Şirinevler	Avcılar	Topkapı	Merter
Alibeyköy	Harbiye	Sirkeci	Bakırköy	Yenibosna	
Altunizade	Hasköy	Soğanlık	Bayrampaşa		
Anbarlı	İçerenköy	Sütlüce	Beylikdüzü		
Atışalanı	K. Bakkalköy	Taksim	Güneşli		
Ayazağa	K. Burgaz	Teşvikiye	Güngören		
B. Çekmece	K. Çekmece	Topçular	Halkalı		
B. Evler	Kadıköy	Ümraniye	İkitelli		
Bağcılar	Karaköy	Yeşildirek	Kağıthane		
Beşiktaş	Kartal		Levent		
Beyazıt	Kasımpaşa		S. Hamam		
Beykoz	Küçükköy		Sefaköy		
Beyoğlu	Küçükyalı		Şişli		
Cağaloğlu	Mahmutbey		Zeytinburnu		
Çağlayan	Mahmutpaşa				
Çatalca	Maslak				
Cevizli	Mecidiyeköy				
Dikilitaş	Nişantaşı				
Dolayoba	Okmeydanı				
Elmadağ	Orhanlı				
Eminönü	Osmanbey				
Esenler	Pendik				
Esenyurt	Piyalepaşa				
Etiler	Rami				
Eyüp	Samandıra				
Firuzköy	Sarıgazi				
Gayrettepe	Sarıyer				
Gürpınar	Seyrantepe				

Tablo 4.15: 1. Grup (tekstil ve yan sanayi) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir





Harita 4.9: 1. Grup büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

Tekstil ve yan sanayi grubunu diğer gruplardan ayıran en önemli konu; yığılma aşamasının (16 + firma) yalnızca bu grupta gözlenmesi ve diğer grupların, büyük ölçekli sanayi kuruluşları açısından ağırlıklı dağılma özelliği göstermesidir. Bu durum İstanbul kentinin tekstil sektörü pazar ilişkileri açısından büyük ve küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının birinci derece odak noktası olması ile açıklanabilir. Ancak kentte üretim yapmanın maliyetlerinin artması ve iletişim - ulaşım sektöründeki gelişmeler, özellikle belirli sermaye birikimini gerçekleştirmiş büyük ölçekli kuruluşların kent dışında yer seçmelerine neden olmaktadır. İşte bu nedenle (konunun sonunda sentez bölümünde değinilecek), kent merkezi içindeki büyük üretim merkezlerinin yeniden organize edildiği / nitelik değiştirdiği (Örneğin Topkapı ve çevresi) ve merkez dışında yeni gelişme bölgeleri oluşturdukları (Avcılar, K.Çekmece arası gibi) gözlenmektedir.

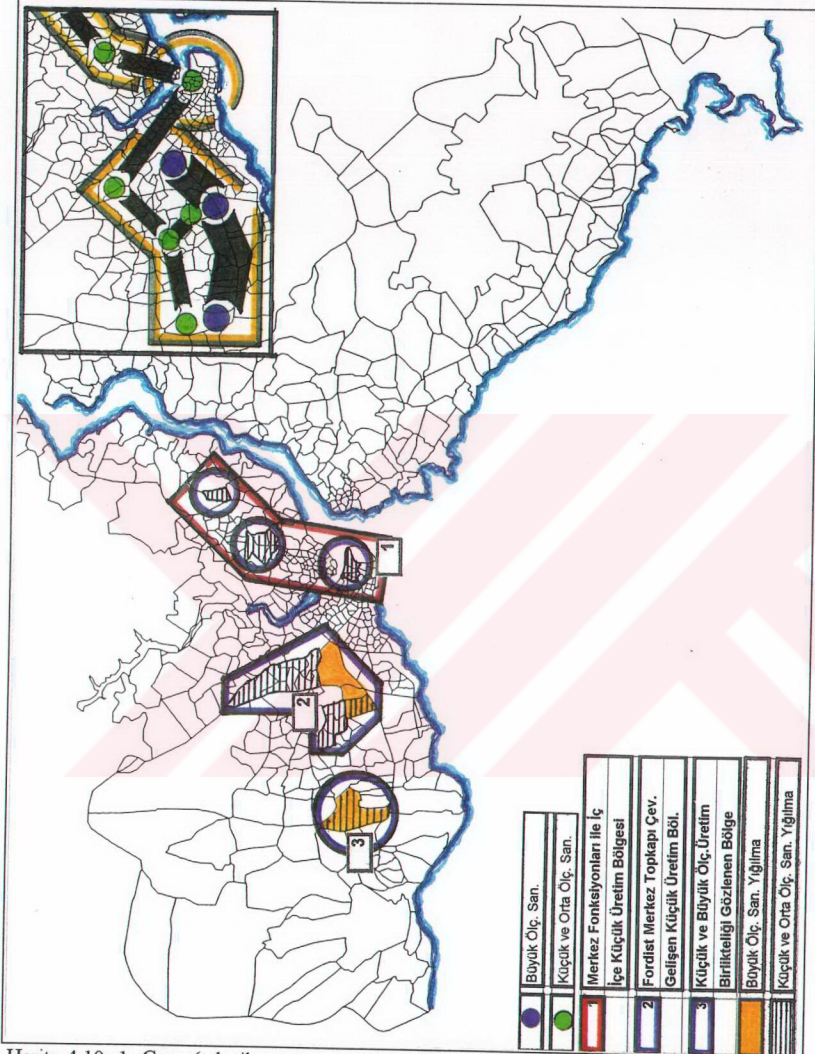
Öte yandan “tekstil ve yan sanayi”nin kent bütünü içinde ağırlıklı üretim sektörü olması, küçük ve büyük ölçekli kuruluşların mekandaki birlikteliklerinin de değerlendirilmesini gerektirmiştir.

16 + firmanın yer seçtiği “yığılma” aşamasında 3 temel zona ulaşılmaktadır (Harita 10).

1. **Küçük ve Orta Ölçekli Üretim Zonu:** Şişli, Levent ve Eminönü’nde ağırlık kazanmaktadır (noktasal bir yığılmayı işaret ediyor).
2. **Küçük ve Büyük Ölçekli Üretim Zonu:** Bayrampaşa, Topkapı, Merter, Güngören’de ağırlık kazanmaktadır.
3. **Büyük Ölçekli Üretim Zonu:** Mahmutbey, Yenibosna’da (E-5 ve Tem otoyolu bağlantı yolu üzerinde) ağırlık kazanmaktadır.

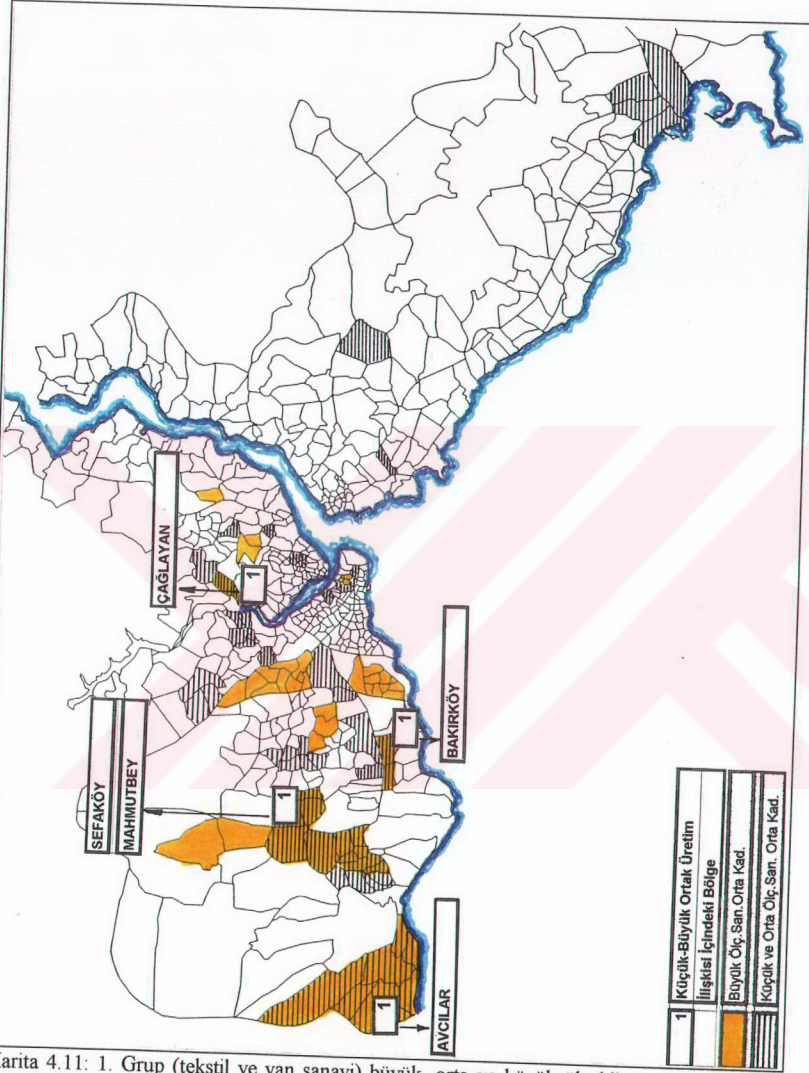
6-15 firmanın yer seçtiği “orta kademe” aşamasında ise, yığılma aşamasındaki kadar net olmamakla beraber 4 temel zona ulaşmak mümkündür (Harita 11).

1. **Küçük ve Orta ölçekli Üretim Zonu:** Yığılma aşamasından farklı olarak belirli bantlarda gelişme göstermektedir. Bu bantları, Eminönü, Beyoğlu, Şişli (1); Zeytinburnu, Topkapı, Rami, Küçükköy(2); Bakırköy, Şirinevler(3) şeklinde tanımlayabiliriz.
2. **Küçük Ölçekli Üretim ve Büyük Ölçekli Sanayi Kuruluşları Büro Zonu:** Yukarıda tanımlanan bantları da içerecek şekilde E-5 ile kıyı arasında kalan bölgeyi, küçük ölçekli



Harita 4.10: 1. Grup (tekstil ve yan sanayi) büyük, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları (yığılma)

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.11: 1. Grup (tekstil ve yan sanayi) büyük, orta ve küçük ölçekli sanayi kuruluşları (orta kademe)

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

sanayinin üretim gerçekleştirildiği ve büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının da yalnızca bürolarının yer aldığı, kısmen prestijli ya da bir başka deyişle merkez zonu içinde kalan bölgeler, olarak da değerlendirilmek mümkündür.

**3. Küçük ve Büyük Ölçekli Firmaların Üretim İlişkisi İçinde Buldukları Zon:** Batı yakasında Tarihi Yarımada dışından başlayarak Sefaköy'e kadar devam eden ve E-5 ile Tem Otoyolu arasında kalan bölgeyi (Harita 11), bu tanım içinde değerlendirebiliriz.

**4. Büyük Ölçekli Üretim Zonu:** Avcılar, K.Çekmece arasında yer alan bölgeyi büyük ölçekli üretim açısından tercih edilen ve farklılaşmış bir bölge olarak ele almak mümkündür.

Yığılma ve orta kademe aşamasının bir değerlendirmesini yapacak olursak; Küçük ve orta ölçekli üretimin kentin merkez bölgelerinden uzaklaşmak istemediği (Max. 20km.), ticaret ve konut fonksiyonu ile iç içe bir mekansal gelişme gösterdiği (son dönem sanayi siteleri bir yana bırakılacak olursa), buna karşılık belirli sermaye birikimini sağlayan büyük üretim firmalarının satış ofislerinin kent merkezinde kalmaları koşulu ile kentin çeperlerinde ve dışında (Örneğin Çorlu ve Çerkezköy gibi) yer seçme eğilimi içerisinde oldukları görülmektedir. Ayrıca bu iki aşamada da doğu yakası her hangi bir varlık gösterememekte ve tüm gelişmeler batı yakası ağırlıklı olarak devam etmektedir.

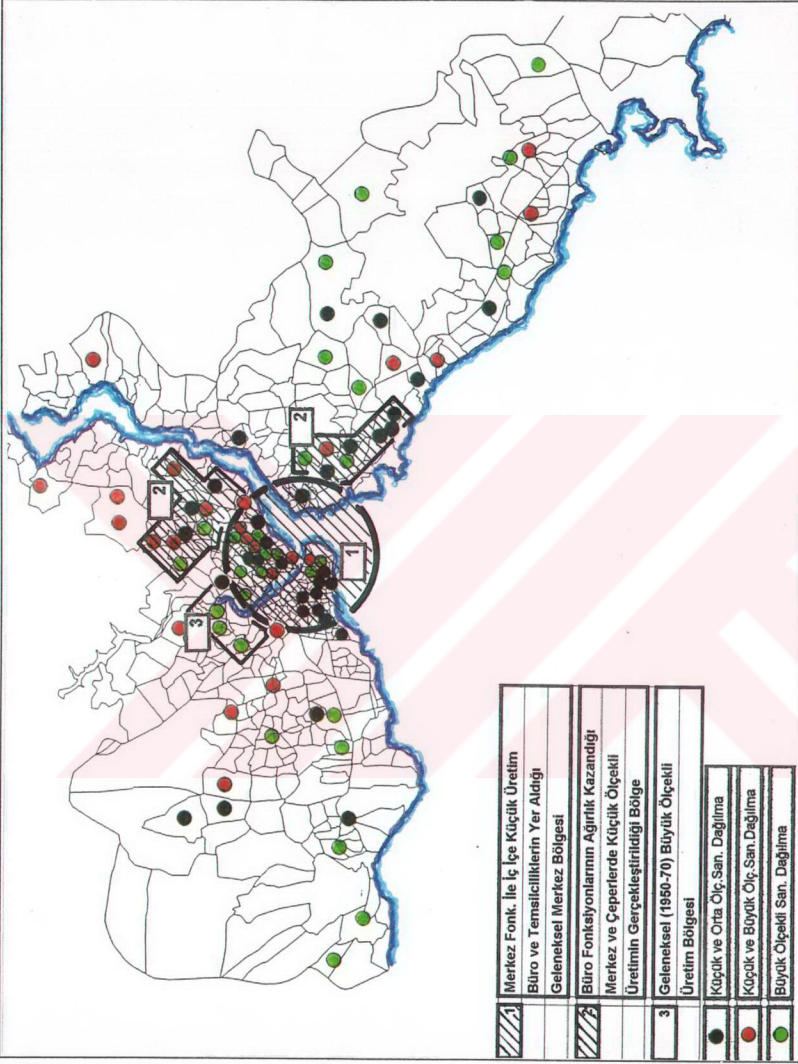
1-5 firmanın yer seçtiği "**dağılma**" aşamasında ise yine 4 zon, ancak bu kez mekanda daha yaygın olarak gözlenmektedir (Harita 12).

**1. Küçük Ölçekli Üretim ve Büyük Ölçekli Sanayi Kuruluşlarının Büro Zonu:** Batı Yakasında, Eminönü; Beyoğlu Yakasında, Karaköy, Beyoğlu, Şişli, Gayrettepe; Doğu Yakasında ise, Kadıköy, Göztepe arasındaki merkez fonksiyonlarının yığıldığı bölgelerde bu karakter izlenmektedir.

**2 Merkez Komşuluğundaki Küçük Ölçekli Üretim Bölgeleri:** Fatih, Zeytinburnu(1); Eyüp, Küçükköy(2), Kasımpaşa, Kağıthane(3); Üsküdar(4) bölgeleri kent merkezi komşuluğunda yer almaktadır.

**3. Küçük ve Büyük Ölçekli Firmaların Üretim İlişkisi İçinde Buldukları Zon:** Doğu, Batı ve Beyoğlu Yakalarında ağırlıklı olarak gözlenmektedir.

**4. Büyük Ölçekli Üretim Zonu:** Batı Yakasında E-5 Karayolu'na paralel olarak yer seçmektedir.



Harita 4.12: 1 Grup (tekstil ve yan sanayi) büyük, orta ve küçük ölçekli sanayi kuruluşları (dağılımı)

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

## 2. Grup: mekanik ve elektronik sanayi

Bu grupta toplam 122 adet firma adresinin değerlendirmesi yapılmıştır (Tablo 16). Daha öncede değinildiği, gibi tekstil dışında hiç bir grupta yığılma aşaması gerçekleşmemektedir. Bu durum tekstil dışındaki grupların bir desantralizasyon ile karşı karşıya olduğunu gosterebilir. Ancak unutulmamalıdır ki, girdi - çıktı ilişkisinin en yoğun olarak yaşandığı sektör tekstil sektörüdür. O halde mekanda yoğunlaşmaları kaçınılmaz olarak gerçekleşmektedir. Öte yandan sektörün krizlerden en az etkilenen ve gelişmeye açık sektör olmasıda mekansal sürekliliği / devamlılığı getirmektedir. Büyük ölçekli sanayi kuruluşları açısından yığılma aşamasının gözlenmediği 2. grupta, orta kademedede noktasal olarak iki odak gözlenmektedir (Harita 13). Bu odaklardan Karaköy mekanik ve elektronik sektörü için üstlendiği rol gereği (ve 19.yy.dan bu yana devamlılığını sürdüren) ofis hizmetlerinin gerçekleştirildiği bölge olarak karşımıza çıkarken; Sefaköy, kent merkezi dışına çıkması zorunlu hale gelen büyük ölçekli üretimin, organize sanayi sitesi şeklinde yeniden yer seçtiği bölgedir. Ancak Karaköy ile ilişkisi kesilmemiştir.

## 3.Grup: kimya, plastik ve kauçuk sanayi

Bu grupta toplam 91 firma adresinin değerlendirilmesi yapılmıştır (Tablo 17). Yığılma aşamasının görülmediği grupta, orta kademedede Zincirlikuyu ve Levent'i içine alan bir aks dikkati çekmektedir (Harita 14). Bölgenin 1970'li yıllarda özellikle büyük ilaç ve kimya firmaları için uygun koşullar (büyük ve ucuz toprak, ulaşım olanağı ve mülk arazi ) sergilemesi, yer seçim açısından önemli hale getirmiştir. Ancak 1980'li yıllar ve özellikle 1990'lı yıllarda, bölgenin kentin yeni merkezi karakterini kazanması (plazalar ve yeni kentler) ile büyük ölçekli sanayi kuruluşları yerini bürolara bırakarak, mekanın yeniden organize olmasına neden olmuşlardır.

## 4. Grup: metal, yedek parça, kara ve deniz taşıtları ve yan sanayi

68 adet firma adresinin değerlendirilmesi sonucunda orta kademe aşamasında Kartal tek bir odak olarak dikkati çekmektedir (Tablo 18, Harita 15). Bu durum Kartal ve çevresinin büyük sanayi bölgesi olarak seçilmesinden kaynaklanmaktadır.

	1-5 Firma (Dağılıma)		6-15 Firma (Ort.Kad.)	16-20 Firma	31-35 Firma (Yığılıma)
Altunizade	Kabataş	Tuzla	Karaköy		
Avcılar	Kadıköy	Ümraniye	Sefaköy		
Ayazağa	Kağıthane	Üsküdar			
Aydınlı	Kartal	Yakacık			
B.Çekmece	Kayışdağı	Zeytinburnu			
Balmumcu	Kozyatağı	Zincirlikuyu			
Bayrampaşa	Küçükköy				
Beşiktaş	Kurtköy				
Beylikdüzü	Levent				
Beyoğlu	Mahmutbey				
Çayırova	Maltepe				
Çerkezköy	Maslak				
Cevizli	Mecidiyeköy				
Elmadağ	Mercan				
Esenyurt	Merter				
Etiler	Okmeydanı				
Eyüp	Rami				
Firuzköy	Salıpazarı				
Gayrettepe	Samandıra				
Gebze	Sarıgazi				
Göztepe	Şeyhli				
Gültepe	Şişhane				
Güneşli	Şişli				
Güngören	Soğanlık				
Gürpınar	Sütlüce				
Hadımköy	Taksim				
İstinye	Tepeören				
K.Çamlıca	Topkapı				

Tablo 4.16: 2. Grup (mekanik, elektronik) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



	1-5 Firma (Dağılıma)		6-15 Firma (Ort.Kad.)	16-20 Firma	31-35 Firma (Yığılıma)
Acıbadem	Sefaköy		Levent		
Avcılar	Şeyhli		Zincirlikuyu		
Ayazağa	Şişli				
B.Çamlıca	Soğanlık				
B.Çekmece	Tahtakale				
Bağcılar	Taksim				
Balmumcu	Topkapı				
Beşiktaş	Tuzla				
Beylikdüzü	Unkapanı				
Esenler	Üsküdar				
Esentepe	Yalova				
Etiler	Zeytinburnu				
Fındıklı					
Gayrettepe					
Güneşli					
Kabataş					
Kağıthane					
Karaköy					
Kartal					
Kasımpaşa					
Kozyatağı					
Mecidiyeköy					
Nişantaşı					
Ortaköy					
Pendik					
Rami					
Samandıra					
Sarıyer					

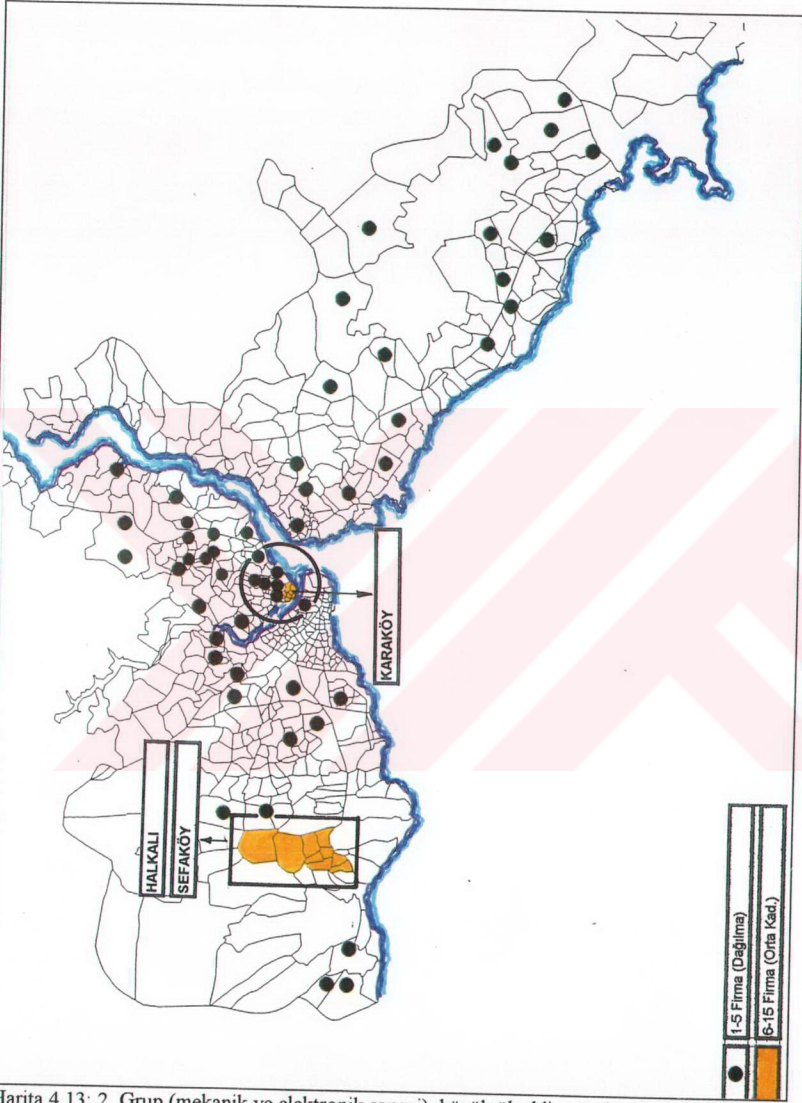
Tablo 4.17: 3. Grup (kimya, plastik, kauçuk) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

	1-5 Firma (Dağılıma)		6-15 Firma (Ort.Kad.)	16-20 Firma	31-35 Firma (Yığılıma)
Aksaray	Merter		Kartal		
Alemdağ	Pendik				
Altunizade	Rami				
Ayazağa	Salıpazarı				
B.Çekmece	Sarıyer				
Bağlarbaşı	Sefaköy				
Bayrampaşa	Şişhane				
Cevizli	Taksim				
Dikilitaş	Topçular				
Dolapdere	Topkapı				
Elmadağ	Tuzla				
Gayrettepe	Ümraniye				
Gebze	Yenibosna				
Güneşli	Zeytinburnu				
Güngören	Zincirlikuyu				
Hadımköy					
Haznedar					
İstinye					
Kabataş					
Kadıköy					
Kağıthane					
Karaköy					
Kasımpaşa					
Küçükyalı					
Levent					
Maltepe					
Maslak					
Mecidiyeköy					

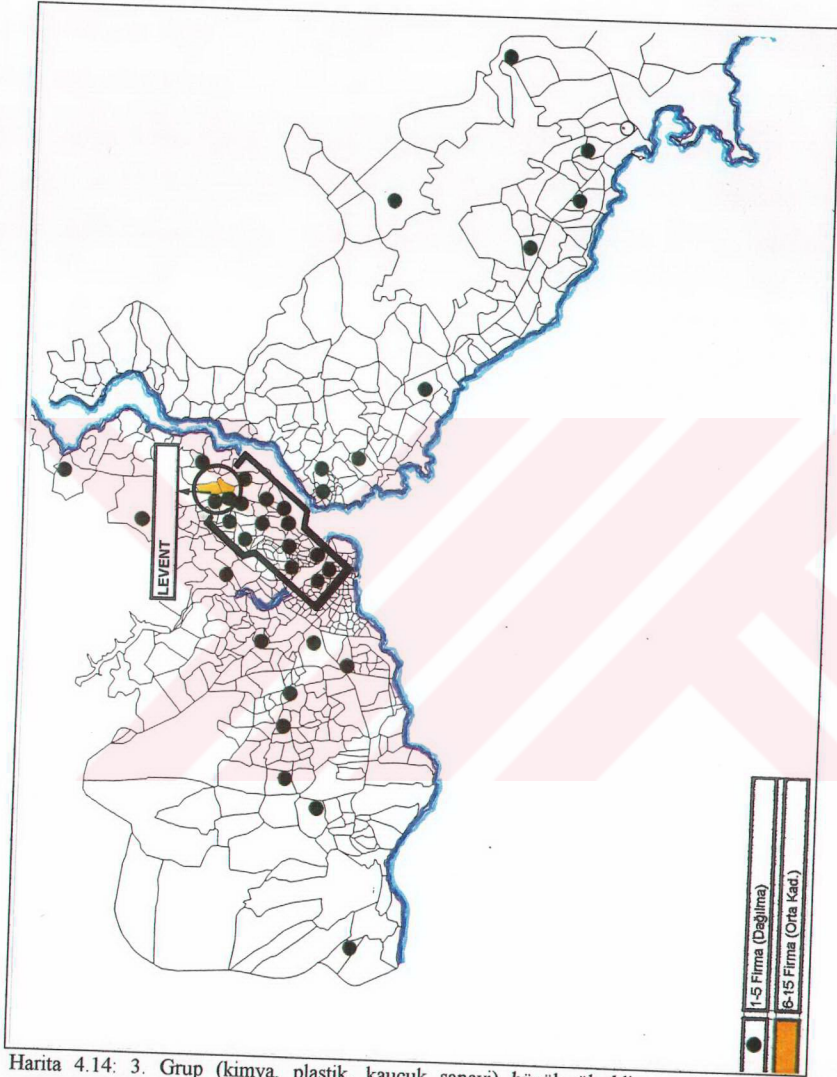
Tablo 4.18: 4. Grup (yedek parça, kara ve deniz taşıtları ve yan sanayi) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



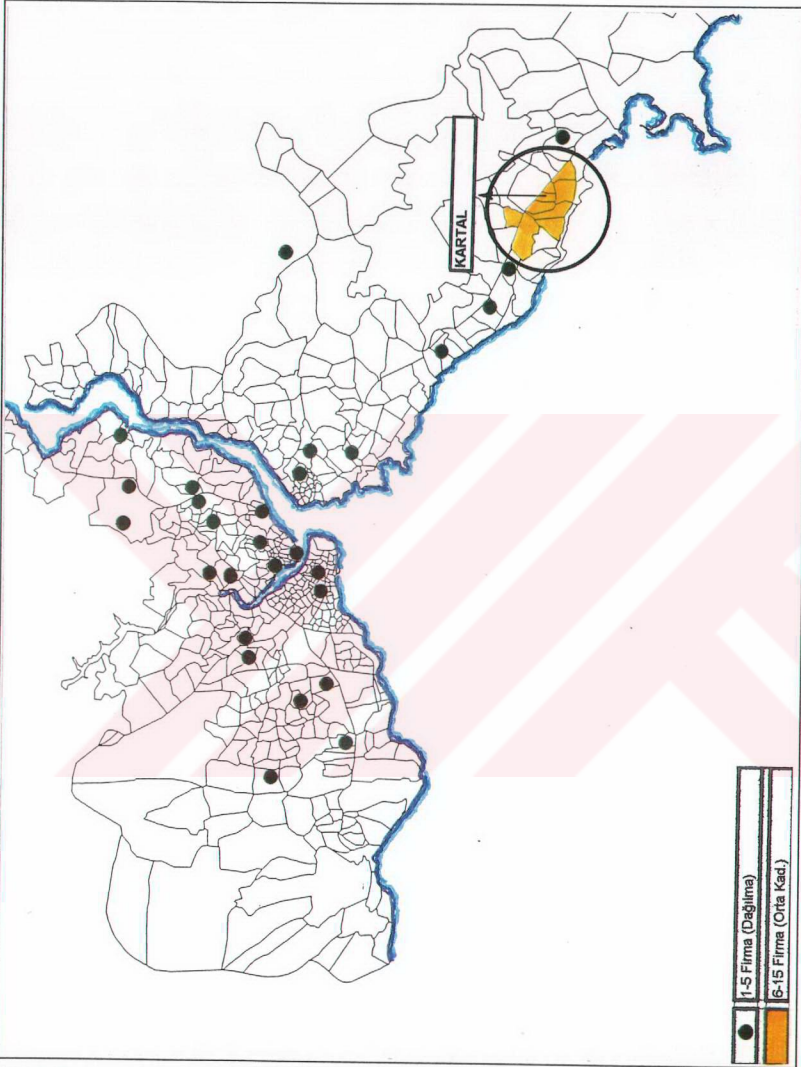
Harita 4.13: 2. Grup (mekanik ve elektronik sanayi) büyük ölçekli sanayi mekansal dağılımı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.14: 3. Grup (kimya, plastik, kauçuk sanayi) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.15: 4. Grup (metal, yedek parça, kara ve deniz taşlıları ve yan sanayi) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

## 5. Grup: gıda sanayi

Bu grupta yer alan 52 adet firmanın mekanda tamamen dağılma karakteri gösterdiğini söylemek mümkündür (Tablo 19, Harita 16).

### Değerlendirme 2: büyük ölçekli sanayi kuruluşları

Büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının tüm gruplar için yığılma, orta kademe ve dağılma özelliklerini karşılaştıracak olursak, aşağıdaki sonuçlara ulaşmamız mümkündür.

1. Büyük ölçekli sanayi kuruluşları açısından “yığılma” bölgeleri, 9 alt bölgede ve yalnızca birinci grup için geçerlidir. Bu bölgelerden Şişli ve Zeytinburnu (deri) ofis fonksiyonunu üstlenmektedir. Diğer 8 alt bölge, belirli noktalarda küçük ölçekli üretim ile ilişki halinde yada bağımsız olarak üretimini sürdürmektedir (Harita 17).

2. Büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının “orta kademe” aşamasında sergiledikleri mekansal tercihler bir anlamda uzmanlaşma bölgelerini tarif etmektedir. İkinci grup; Karaköy, Sefaköy Üçüncü grup; Zincirlikuyu, Levent Dördüncü grup; Kartal ve diğerleri birinci grupta olmak üzere toplam 13 bölgede uzmanlaşma görülmektedir (Tablo 20, Harita 18)).

3. Daha öncede belirtildiği gibi “dağılma” aşamasında belirli bir karakter sergilenememektedir.

#### 4.2.4. Dördüncü etap: kent merkezinde yer alan büyük ölçekli sanayi kuruluşları ile yapılan anketlerin değerlendirilmesi

Kentin merkez fonksiyonlarının ağırlık kazandığı, toplam 19 alt bölgede yer alan 157 adet büyük ölçekli sanayi kuruluşunun; üretimi bu mekanda gerçekleştirip, gerçekleştirmediğini tespit etmek üzere, ağırlıklı olarak açık uçlu sorulara dayandırılan bir anket çalışması yapılmıştır. Anketlerin mekana dağıtılmasında; bölgenin sahip olduğu firma sayısına bağlı olarak, örnekleme tekniği seçilmiştir (Tablo 21). Örneklemede öncelikle toplam anket sayısı belirlenmiştir (50 adet anket). Bu anket sayısına bağlı olarak örnekleme oranı %31.85'tir. Örnekleme oranı, tüm alt bölgelere sahip oldukları kuruluş sayısı ile doğru orantılı olmak üzere dağıtılmıştır. Anket sonucunda toplam 37 adet firmadan yanıt alınmış ve değerlendirilmiştir (örnekleme oranı %23.57).

	1-5 Firma (Dağılıma)		6-15 Firma (Ort.Kad.)	16-20 Firma	31-35 Firma (Yığılıma)
Avcılar	Sütlüce				
Aydınlı	Taksim				
B.Çekmece	Tepeören				
Bağcılar	Topkapı				
Bahçelievler	Ümraniye				
Beşiktaş	Üsküdar				
Beyoğlu	Yenibosna				
Bostancı	Zeytinburnu				
Edirnekapı					
Esentepe					
Etiler					
Eyüp					
Fenerbahçe					
Güneşli					
Güngören					
Kadıköy					
Kağıthane					
Kartal					
Kemerburgaz					
Levent					
Maltepe					
Maslak					
Mecidiyeköy					
Nişantaşı					
Paşabahçe					
Sefaköy					
Şirinevler					
Şişli					

Tablo 4.19: 5. Grup (gıda sanayi) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

SEKTÖR	Grup 1	Grup 2	Grup 3	Grup 4	Grup 5
BÖLGE					
Avcılar	*				
Bayrampaşa	*				
Beylikdüzü	*				
Güngören	*				
Halkalı	*				
İkitelli	*				
Kağıthane	*				
Karaköy		*			
Kartal				*	
Levent			*		
Sefaköy		*			
Sultanhamam	*				
Zincirlikuyu			*		

Tablo 4.20: Büyük ölçekli sanayi kuruluşları (orta kademe)

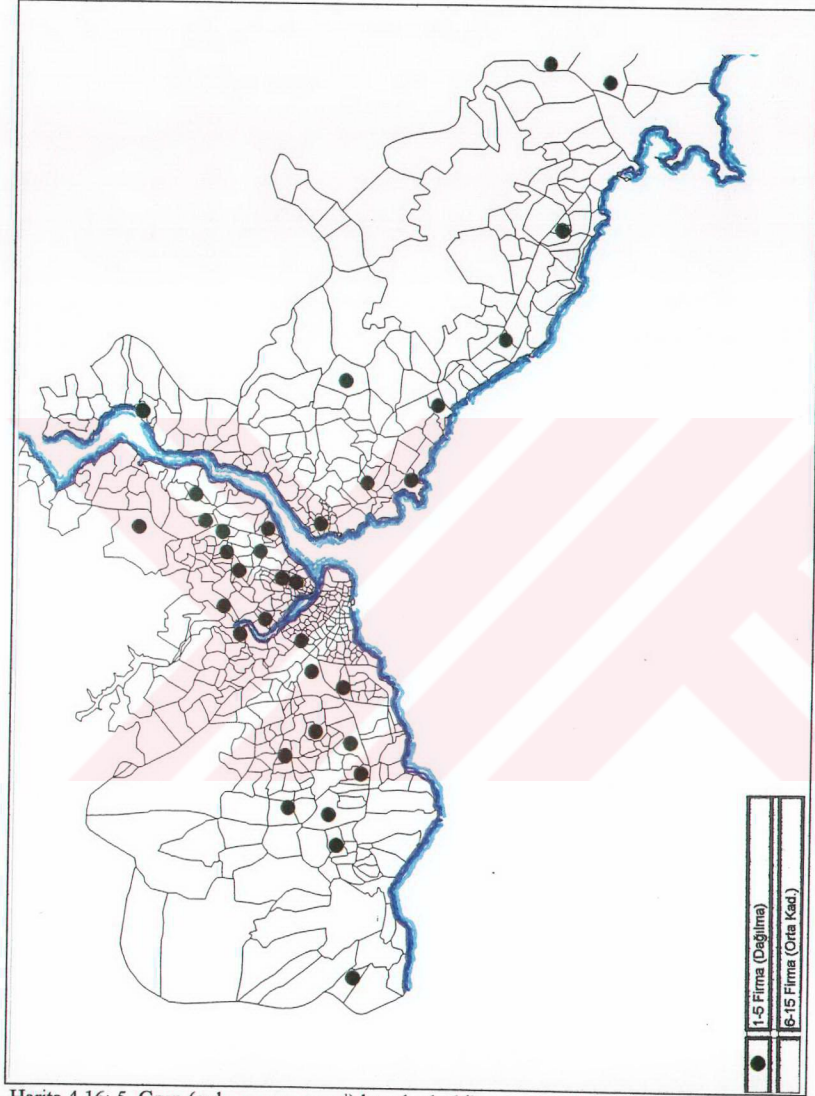
\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

BÖLGE	ANKET	Toplam	Saptanan	Yanıt
		Firma Sayısı	Anket Sayısı	Alınan Ank.Say
1. Grup	Şişhane	3	1	1
	Beyoğlu	9	2	1
	Taksim	13	3	3
	Nişantaşı	4	1	(-)
2. Grup	Elmadağ	4	1	(-)
	Harbiye	3	1	1
	Şişli	25	7	5
3. Grup	Beşiktaş	11	3	3
	Balmumcu	4	1	1
	Dikilitaş	3	1	1
4. Grup	Esentepe	7	2	2
	S.Hamam	6	2	2
	Karaköy	22	6	6
5. Grup	Etiler	5	1	1
	Zincirlikuyu	10	3	3
	Mecidiyeköy	10	3	3
6. Grup	Kadıköy	9	2	2
	Altunizade	7	2	2
	Acıbadem	2	1	(-)
TOPLAM	19 Bölge	157 Firma	43 Anket	37
			(%27.38 Örnekleme)	

Tablo 2.21: Büyük ölçekli sanayi kuruluşları anketlerinin (örnekleme) mekansal dağılımı

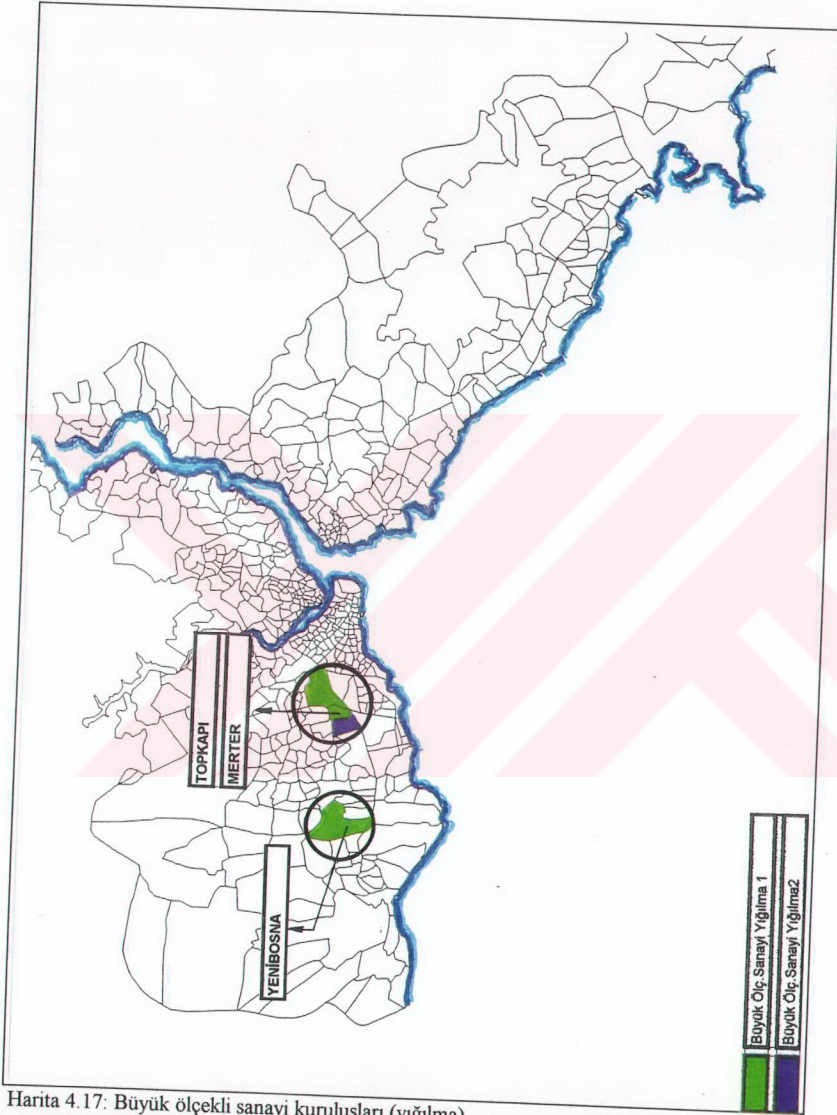
\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir





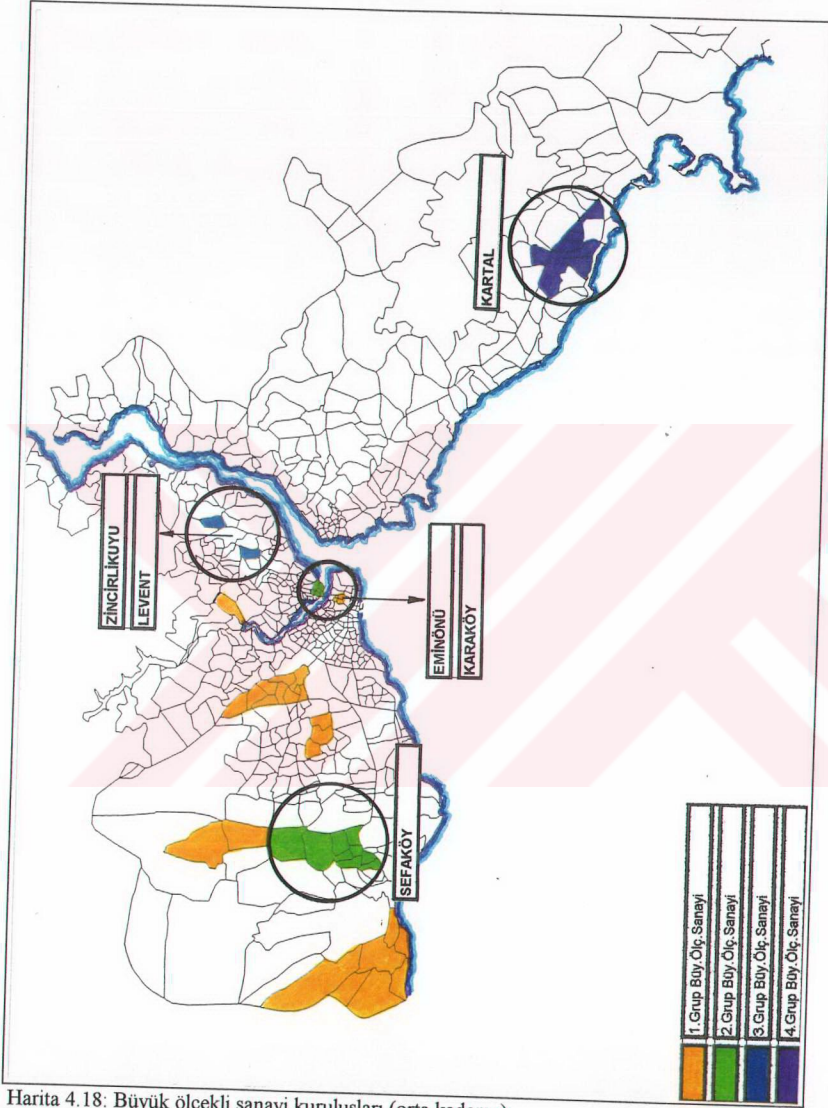
Harita 4.16: 5. Grup (gıda ve yan sanayi) büyük ölçekli sanayi kuruluşları mekansal dağılımı

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.17: Büyük ölçekli sanayi kuruluşları (yığılma)

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.18: Büyük ölçekli sanayi kuruluşları (orta kademe)

\* ISO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

37 adet firma ile yapılan anket sonucunda, 1 firma dışında tüm firmaların yukarıda tanımlanan bölgelerde üretim yapmadığı, bu mekanların büro fonksiyonlarına ayrıldığı ortaya çıkmıştır. Anketin, açık uçlu soru tekniğinde hazırlanması nedeni ile (yanıtlarda sınırlama ya da yönlendirme olmaması için); sonuçlar tablo yerine genellenmiş yorumlar şeklinde aktarılmıştır.

**1. Üretim ve büro fonksiyonları farklı mekanlarda organize edilmektedir.**

Üretim: gerçekleştiği sektöre bağlı olarak; hammadde, maliyet, ulaşım ya da organize sanayi bölgelerine verilen yatırım teşvikleri dolayısı ile kent çeperlerinde ve kent dışında yer seçme eğilimi içerisindedir.

Büro fonksiyonları ise; pazara ve finans dünyasına yakın olma, iletişim ve ulaşım olanakları, ulusal ve uluslararası ilişkileri doğrultusunda prestijli bir mekanda faaliyet gösterme ve çalışan kalifiye elemanının yaşam / çalışma standartlarına uygun sosyal ve mekansal alt yapısı olan bir bölge içinde yer alma isteği ile, bölgede yer seçme eğilimi içerisindedir (Harita 19).

**2. Kuruluşun sektörel ve sermaye yapısı özelliklerine bağlı olarak, yan sanayiler ile ilişkiler farklı düzeylerde gerçekleşmektedir.**

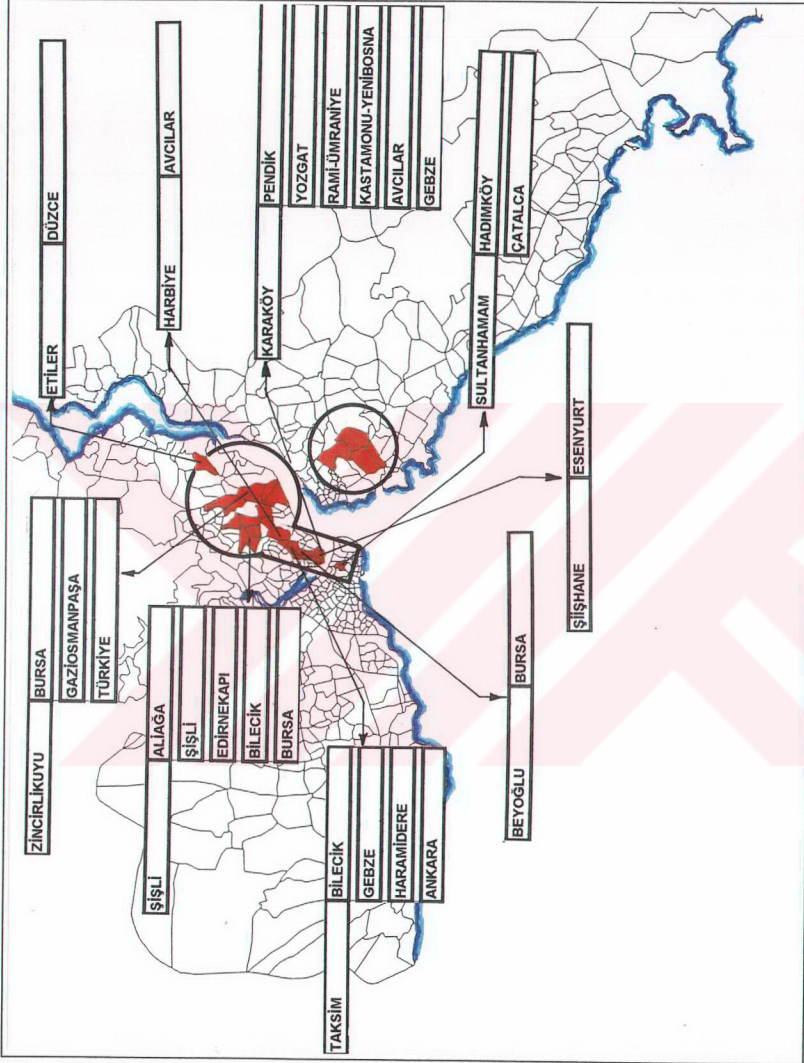
Holding'ler yan sanayilerini kendi bünyeleri içinde oluşturmaktadır (toplam 6 firmada bu yapı gözlenmiştir). Diğer firmalar yan sanayiler ile ilişkilerini şirket bünyesi dışında düzenlemektedir. Kısaca ağırlıklı olarak kendi bünyeleri içinde yan sanayini oluşturma sermaye birikimi ve uzmanlaşma biçimine bağlı olarak gelişmektedir.

Yan sanayiler ile ilişkilerin aynı mekanda organize edilmesi gibi bir eğilim ya da yönlendirme yoktur. Firmanın üretimi gerçekleştirdiği bölgede yan sanayilerinin kendilerinden oluşmasına rağmen, ilişkileri belirleyen en önemli etken maliyetlerdir. Maliyetlere bağlı olarak bu organizasyonlar çok farklı mekanlarda hatta farklı kentlerde de organize edilebilmektedir.

**3. Muhasebe ve pazarlama dışındaki diğer büro fonksiyonları şirket bünyeleri dışında uzmanlaşmış firmalarca karşılanmaktadır.**

Pek çok firma maliyetler dolayısı ile sürekli istihdam yerine; reklam, finansman ve halkla ilişkiler hizmetleri için uzman firmalar kullanmayı tercih etmektedir. Ancak bu durum şirketin sermaye birikimi ile doğrudan ilişki halindedir. Büyük firmalarda yukarıda tanımlanan hizmetler kendi departmanlarında karşılanmaktadır.

Son yıllarda daha da belirgin hale gelen bu oluşum, hizmetler sektörünün yeniden organizasyonunu beraberinde getirmektedir.



Harita 4.19: Büyük ölçekli sanayi kuruluşları, üretim ve büro mekansal farklılaşmaları (anket sonuçları itibarıyla)

\* İSO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

### 4.3. İstanbul Metropolitan Alanı'nda Yer Alan Hizmetler Sektörü Kuruluşları

Öncelikle İstanbul Ticaret Odası'na (İTO) kayıtlı firmaların 1990 - 1996 yılları arasında gösterdikleri artışlar incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda ortalama artış %'si olarak belirlenen %62.83'lük artışın üzerinde bir gelişme gösteren sektörler tespit edilmiştir (Tablo 22). Ve tüm değerlendirme, son 6 yılda göstermiş oldukları gelişme paralelinde "lokomotif" sektör olarak tanımlanabilecek bu sektörleri baz alacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Değerlendirme sektörel gelişme ve mekansal ilişkiler olmak üzere 2 etapta yapılmıştır.

#### 4.3.1. Seçilmiş sektörlerin sektörel ve mekansal ilişkiler açısından değerlendirilmesi

Toplam 10 adet seçilmiş sektörün 1990-1996 yılları arasındaki gelişme eğilimleri değerlendirildiğinde; 1990'lı yıllar ile beraber Dünya ile iletişim olanaklarının gelişmesi doğrultusunda, nüfusun yaşam ve tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişimlerin direk olarak yansıdığı sektörler olduğunu görmek mümkündür (Tablo 23). Ayrıca üretim alanında meydana gelen artışların ve gelişmelerin de hizmetler sektörünün organizasyonunda etkili olduğu bir gerçektir. Örneğin tekstil sektöründeki üretim artışları ve uluslararası ilişkiler; finans, reklam, nakliye ve bu ürünlerin satış satışının gerçekleştiği mensucat alt sektöründe ciddi artışların yaşanmasını getirmiştir. Özellikle görsel iletişim olanaklarındaki gelişmeler dünya'da adeta "küresel tüketim" olarak tanımlanabilecek bir takım yaşam ve tüketim alışkanlıklarının oluşmasına neden olmuştur. Öte yandan paranın dünya yüzeyindeki dolaşım hızının artması ile banka ve sigortacılık alanlarında da hızlı artışlar gözlenmiştir. Tabii ki tüm artışların teknolojik değişim bazlı olması makine ve bilgisayar alt sektörlerinde de artışlara neden olmuştur (Tablo 24, 25, 26).

Sanayi kuruluşlarının değerlendirilmesinde kullanılan dağılıma, orta kademe ve yığılma aşamaları ölçütleri, hizmetler sektörünün mekanda gösterdiği eğilimlerin tespit edilmesinde de kullanılmıştır. Ancak firma sayısının daha fazla olması nedeni ile aşamalar arasındaki aralıklar daha büyük alınmıştır.

100-400 firmanın yer seçtiği "yığılma" aşaması en belirgin olarak; mensucat(1), nakliye-seyehat ve turizm acentaları(2), hernevi makine ve bilgisayar(3), banka-banker ve

YIL	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1990-96	Artış %'si
1	300	321	339	342	367	380	390	30	
2	372	415	454	483	509	539	559	50.27	
3	287	332	447	536	627	698	746	179.40	
4	1204	1319	1572	1882	2181	2488	2660	120.93	
5	232	243	259	268	280	290	303	30.60	
6	75	77	88	89	91	96	98	30.67	
7	89	92	94	97	103	108	109	22.47	
8	478	516	553	586	626	665	715	49.58	
9	1750	1812	1919	2073	2192	2321	2436	39.2	
10	3958	4318	4730	5311	5856	6315	6978	76.30	
11	2439	2559	2711	2893	3065	3275	3496	43.34	
12	1655	1717	1804	1900	2014	2128	2244	35.59	
13	543	574	613	644	667	699	740	36.26	
14	1038	1087	1161	1269	1368	1503	1607	54.82	
15	885	909	943	990	1044	1096	1155	30.51	
16	272	297	330	378	424	488	543	99.63	
17	1494	1547	1569	1603	1641	1703	1817	21.62	
18	106	108	110	118	123	129	141	33.02	
19	4004	4247	4600	5256	6233	7268	8167	103.97	
20	467	479	506	534	577	632	688	47.32	
21	665	697	738	785	841	888	931	40.00	
22	138	141	150	157	160	167	176	27.54	
23	811	887	1248	1565	1765	1961	2169	167.45	
24	1239	1323	1416	1597	1928	2197	2418	95.16	
25	5917	6485	7340	8400	9399	10529	11565	95.45	
26	226	231	250	260	267	277	282	24.78	
27	1614	1681	1766	1883	2015	2180	2345	45.29	
28	1465	1489	1548	1599	1658	1711	1785	21.84	
29	1469	1530	1588	1672	1764	1910	2087	42.07	
30	11910	12688	13623	15027	16887	19540	22226	86.62	
31	1907	2046	2246	2548	2841	3107	3359	76.14	
32	1772	1824	1919	2049	2191	2376	2582	45.71	
33	1400	1461	1560	1694	1829	2031	2270	62.14	
34	358	358	368	373	377	378	382	7.30	
35	464	496	541	624	694	772	881	89.87	
36	23971	25479	27445	29989	32351	34828	37098	54.76	
37	3622	3778	3977	4223	4472	4795	5056	39.85	
38	4607	4743	4947	5260	5667	6130	6520	41.52	
39	1915	2038	2211	2484	2808	3403	3892	103.24	
40	619	638	674	725	797	887	972	57.03	
41	481	473	492	530	562	581	608	31.89	
42	3897	4056	4284	4643	4998	5418	5813	49.17	
43	6545	7060	7708	8724	9744	10720	11669	78.29	
44	354	365	374	391	394	410	419	18.36	
45	4887	5423	6085	7027	7885	8907	10024	105.12	
46	2184	2255	2344	2458	2574	2714	2903	32.92	
47	310	326	359	410	474	559	603	94.52	
48	2738	2919	3228	3821	4311	4874	5303	93.68	
49	6555	6767	7050	7375	7708	8170	8585	30.97	
50	689	704	737	787	846	909	977	41.80	
51	363	368	380	399	418	440	470	29.48	
52	1151	1223	1314	1453	1601	1777	1972	71.33	
53	2535	2694	2951	3352	3765	4238	4458	75.86	
54	4297	4461	4735	5229	5855	6682	7438	73.10	
55	987	1017	1054	1107	1163	1225	1295	31.21	
56	1563	1599	1654	1710	1754	1791	1826	16.83	
57	1242	1321	1432	1562	1698	1870	2075	67.07	
58	287	336	400	477	574	649	731	154.70	
59	4967	5196	5548	6005	6440	6927	7375	48.48	
60	466	488	540	618	678	897	1007	116.09	
61	2402	2495	2679	2912	3138	3368	3596	49.71	
62	5348	5994	6718	7530	8193	9126	10167	90.11	
63	968	968	968	968	968	968	973	0.52	
64	6673	7261	7941	8869	9791	10952	12034	80.34	
65	3092	3199	3348	3536	3741	4002	4268	38.03	
66	3994	4204	4512	4952	5403	5896	6418	60.89	
67	4795	4904	5043	5218	5346	5489	5631	17.43	
68	869	1070	1403	2151	2869	3471	4160	378.71	
69	2905	3177	3524	4045	4605	5230	5845	101.20	
70	7367	7593	7851	8294	8768	9259	9747	32.31	
71	4814	4990	5238	5618	5945	6364	6792	41.09	
72	4323	4525	4778	5048	5305	5692	6043	39.79	
73	896	955	1044	1158	1320	1476	1602	78.79	
74	649	730	860	1029	1182	1300	1453	123.88	
75	672	705	743	788	828	878	926	37.80	
76	102	105	111	123	133	137	145	42.16	
77	181	203	228	247	271	286	302	66.85	
78	231	239	243	255	271	280	291	25.97	
79	690	702	719	743	770	846	905	31.16	
80	320	339	363	390	414	448	483	50.84	
81	330	340	351	367	376	382	391	18.48	
TOPLAM	185814	198731	211691	233385	253778	278496	302553	62.83	

1	Hübumat, Bakliyat, Yağı, Tohumlar İhracatçıları	41	İnşaat ve Teşit Boyaları
2	Yaş ve Kuru Meyve ve Sebze İhracatçıları	42	Elektrik Tesisat Materyalleri
3	Yağlar ve Gıda Maddeleri İhracatçıları	43	Elektrik Aletleri
4	Sarıyıl Mamulleri İhracatçıları	44	Her Nevi Ziraat Makineleri ve Aletleri
5	Hayvancılık Mamulleri ve İhracatçıları	45	Her Nevi Makine, Rutma ve Bıyaksayar
6	Yaprak Tütün ve İhracatçıları	46	Demir Hırdavat
7	Tibki, Yaprak, Keçme, Paçama ve İhracatçıları	47	Bilimum Kara ve Deniz Motorları
8	Su Makineleri ve İhracatçıları	48	Karımın, Otomobil, Lastik
9	Kırsak ve İhracatçıları	49	Karımın, Otomobil, Otobüs yedek Parçaları
10	Filmcik, Rokemcılık, Tyatro, Sinema, Yerli Film ve İhr.	50	Fotoğ. ve Sinema Makin., Malzemeleri ve Fotoğrafçılar
11	Maden ve İhr. - Toprak İşleri ve İhracatçıları	51	Panayir, Keten, Kendir, Çuval, Sızal ve Elyaz Mamulleri
12	Halk, Kalem ve İhracatçıları	52	Tuhatye Hırdavatı
13	Çarşı Hayvan ve İhracatçıları	53	Kuyumcular ve Hırdavat Eşya
14	Kasaplar, Tavukçular	54	Motruşat, Mobilya ve Ahşap Eşya
15	Hübumat, Bakliyat	55	Zıccacıya
16	Yağı, Tohumlar ve Bahçe Kültürleri	56	Eczaneler, Eczacılar, Tıbbi Müstahzarat İmalat ve İhrat.
17	Yaş Meyve ve Sebze	57	Tıbbi Aletler, Gözlük ve Dişilik Materyalleri
18	Soğan, Sarımsak, Patates	58	Tıbbi İspençiyar Materyalleri
19	Bakliyat	59	Kımyevi Madde ve Kımyevi Boya
20	Aktarıya ve Kuru Yemiş	60	Odlar, Kömür ve Maden Kömürü
21	Yağı, Peynir, Yoğurt	61	Patrol Arama Rafineri ve Sats
22	Zeytin, Zeytin Yağı, Güyağı	62	Bankalar Bankaları ve Sigortacılar
23	Hübumat Temizleme, Oğutme ve Elmek Fabrikaları		
24	Şekerli Muzluk, Korsarve, Alkolü ve Alkolüzs İçkiler	64	Kara Nakliyat, Nakliye Komis., Seyahat ve Turizm Acen.
25	Mensucat Grubu	65	Keçit
26	Yünü Kumuş Mamulleri	66	Kıyafet, Matbaa Karton Kütü
27	Trikoaj	67	Bilimum Müstahzarat
28	Tuhatye	68	Özet Eğitim ve Sağlık Kuruluşları
29	Bilimum İplik	69	Ortal, Lokotru ve Edgencce Yerleri
30	Hızır Ebiye ve Hızır Kurk	70	Madeni Eşya
31	Halk ve Mamul Den., Sarıya	71	Kaşıyak ve Plastik
32	Kundura İmalatçıları	72	Ticaret Komisyoncuları
33	Orme	73	Emlak Komisyoncuları
34	Tüccar Terziler	74	Gümrük Komisyoncuları
35	Boyahaneler, Ebiye Temizleyicileri ve Çamaşırhaneler	75	Sesitler
36	İnşaatçılar (İnşaat Müteahhitleri)	76	Yumurtacılar
37	Demir	77	El Mamulleri, Sucuk, Pastırma, Kavrulmuş ve Don Yağıları
38	Naburiye	78	Nebati Yağlar ve Sabun
39	Sihne Tesisat	79	Dokumacılar
40	Cam	80	Kundura Lovazırmalı İthalat, İmalat ve Sattıcıları
		81	Yünü Kumuş Sattıcıları

Tablo 4.22: Hizmetler sektörü seçilmiş meslek grupları firma sayısı (1990-1996)

Kaynak : İstanbul Ticaret Odası üye kayıtları

YIL	1990-91	1991-92	1992-93	1993-94	1994-95	1995-96	1990-96
SEK.KODU	Artış %'si						
3	24.34	34.64	19.91	16.98	11.32	6.88	179.40
4	9.55	19.18	19.72	15.89	14.08	6.91	120.93
10	9.10	9.54	12.28	10.26	9.55	8.78	76.30
25	9.60	13.18	14.44	11.89	12.02	9.84	95.45
54	3.82	6.14	10.43	11.97	14.12	11.31	73.10
62	12.08	12.08	12.09	8.80	11.39	11.41	90.11
64	8.81	9.37	11.69	10.40	11.86	9.88	80.34
68	23.13	31.12	53.31	33.38	20.98	19.85	378.71
69	51.65	10.92	14.78	13.84	13.57	11.76	179.00
73	6.58	9.32	10.92	13.99	11.82	8.54	78.79
74	12.48	17.81	19.65	14.87	9.98	11.77	123.88

Tablo 4.23: Hizmetler sektörü seçilmiş meslek grupları firma sayısı artış yüzdeleri

\* İTO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

SEKTÖR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
FİRMA SAY.										
0-10	63	84	109	105	106	97	114	99	96	101
11-20	4	8	29	17	23	26	18	25	23	17
21-30	4	4	19	15	17	13	13	10	15	6
31-40	2	2	7	2	3	12	11	5	1	4
41-50				7	7	9	9	7	3	8
51-60			5	3	5	1	3	2		5
61-70	1	1	2	2	2	5	1	2		6
71-80			2	1	3	2	3	1		7
81-100	1		2	2	6	1		1	1	5
101-120					3	3	2	1		1
121-150	1			1	6	3	2	1		2
151-200			1		1	1	3	1		4
201-250				1			1	1		1
251-300										1
301-350				1			2			
350-400					1	1				1
TOP.BÖLGE	76	99	176	157	183	174	182	156	139	169
TOP.FİRMA	678	572	2450	2599	4459	3846	4123	2518	1278	4805
LOKASYON	8.92	5.78	13.92	16.55	24.37	22.10	22.65	16.14	9.19	28.43

8.Grup	Film,Reklam,Sinema,Tiyatro,Yerli Film ve İhr.
9.Grup	Sanayi Mamulleri İhracaatı
10.Grup	Mensucat / Tekstil

Tablo 4.24: Hizmet sektörü seçilmiş meslek grupları firmaları mekansal dağılımı

\* İTO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir



SEKTÖR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
FİRMA SAY.										
0-10	562.03	485.33	1,517.33	1,738.18	2,582.81	2,144.03	2,582.54	1,597.96	882.65	2,871.63
11-20	35.68	46.22	403.69	281.42	560.42	574.69	407.77	403.53	211.47	483.34
21-30	35.68	23.11	264.49	248.31	414.22	287.34	294.50	161.41	137.91	170.59
31-40	17.84	11.56	97.44	33.11	73.10	265.24	249.19	80.71	9.19	113.73
41-50	-	-	-	115.88	170.56	198.93	203.88	112.99	27.58	227.46
51-60	-	-	69.60	49.66	121.83	22.10	67.96	32.28	-	142.16
61-70	8.92	5.78	27.84	33.11	48.73	110.52	22.65	32.28	-	170.59
71-80	-	-	27.84	16.55	73.10	44.21	67.96	16.14	-	199.02
81-100	8.92	-	27.84	33.11	146.20	22.10	-	16.14	9.19	142.16
101-120	-	-	-	-	73.10	66.31	45.31	16.14	-	28.43
121-150	8.92	-	-	16.55	146.20	66.31	45.31	16.14	-	56.86
151-200	-	-	13.92	-	24.37	22.10	67.96	16.14	-	113.73
201-250	-	-	-	16.55	-	-	22.65	16.14	-	28.43
251-300	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28.43
301-350	-	-	-	16.55	-	-	45.31	-	-	-
350-400	-	-	-	-	24.37	22.10	-	-	-	28.43

Tablo 4.25: Hizmetler sektörü seçilmiş meslek grupları firmaları mekansal dağılım katsayıları

\* İTO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

SEKTÖR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
FİRMA SAY.										
0-10	82.89	84.85	61.93	66.88	57.92	55.75	62.64	63.46	69.06	59.76
11-20	5.26	8.08	16.48	10.83	12.57	14.94	9.89	16.03	16.55	10.06
21-30	5.26	4.04	10.80	9.55	9.29	7.47	7.14	6.41	10.79	3.55
31-40	2.63	2.02	3.98	1.27	1.64	6.90	6.04	3.21	0.72	2.37
41-50	-	-	-	4.46	3.83	5.17	4.95	4.49	2.16	4.73
51-60	-	-	2.84	1.91	2.73	0.57	1.65	1.28	-	2.96
61-70	1.32	1.01	1.14	1.27	1.09	2.87	0.55	1.28	-	3.55
71-80	-	-	1.14	0.64	1.64	1.15	1.65	0.64	-	4.14
81-100	1.32	-	1.14	1.27	3.28	0.57	-	0.64	0.72	2.96
101-120	-	-	-	-	1.64	1.72	1.10	0.64	-	0.59
121-150	1.32	-	-	0.64	3.28	1.72	1.10	0.64	-	1.18
151-200	-	-	0.57	-	0.55	0.57	1.65	0.64	-	2.37
201-250	-	-	-	0.64	-	-	0.55	0.64	-	0.59
251-300	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.59
301-350	-	-	-	0.64	-	-	1.10	-	-	-
350-400	-	-	-	-	0.55	0.57	-	-	-	0.59

Tablo 4.26: Hizmetler sektörü seçilmiş meslek grupları firmaları mekansal dağılım oranları

\* İTO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

sigortacılar(4) alt sektörlerinde gözlenmektedir. Firma sayısının diğer sektörlerden çok daha fazla olduğu bu sektörlerde, yığılmanın daha fazla görülmesi kaçınılmazdır. Ancak yığılmanın olduğu bölge sayısının diğer sektörlerle oranla daha fazla olması, uzmanlaşma bölgelerini tarif etmektedir. Sektörel özelliklere bağlı olarak bu uzmanlaşma bölgeleri de farklılaşmaktadır. Ya da bir başka deyişle bir yandan belirli bir sektörde uzmanlaşmış bölgeler oluşurken, bir yandan da birden fazla sektörde uzmanlaşmış bölgeler oluşmaktadır. Mensucat/Tekstil sektöründe Merter, Zeytinburnu, Güngören (200+firma - yığılma 2)) ağırlıklı yığılma bölgeleri olarak karşımıza çıkarken, nakliye, seyahat ve turizm acentaları sektöründe Kartal, her nevi makine ve bilgisayar sektöründe Mecidiyeköy, Bayrampaşa, özel eğitim ve sağlık kuruluşlarında Bakırköy uzmanlaşmış yığılma 2 bölgeleri olarak dikkati çekmektedir. Kadıköy ise banka-banker ve sigortacılar özel eğitim ve sağlık kuruluşları, makine rulman bilgisayar ve film-reklam-halkla ilişkiler sektörlerinde yığılma 2 özellikleri gösteren ve fonksiyonlar açısından mix (karışık) bir bölge özelliği göstermektedir. Mensucat sektöründe görülen yığılma, bölgenin aynı zamanda bu sektör için üretim bölgesi olmasından kaynaklanmaktadır. Nakliye, seyahat ve turizm acentaları sektöründe tanımlanan yığılma2 bölgelerinde Kartal (yığılma2: 200+ firma), yığılma 1 (100-200 firma) aşamasında ise Bayrampaşa, Merter, Zeytinburnu, Bakırköy, Üsküdar'da üretim sektörü ile ilişki halinde yer alan nakliye firmalarının ağırlık kazandığı; Fatih, Taksim, Şişli bölgelerinde ise merkez ile iç içe turizm ve seyahat acentalarının yer aldığı bölgeler ağırlık kazanmaktadır. Her nevi makine ve bilgisayar sektöründe yığılma2 bölgesi olarak Kadıköy, yığılma1 aşamasında Şişli, Mecidiyeköy ağırlık göstermektedir.

Yığılma2 aşamasını tüm sektörler açısından değerlendirdiğimizde aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür.

1. Yalnızca 1 sektörde uzmanlaşmış 7 adet bölge bulunmaktadır. Bu bölgelerden; 3'ü mensucat; 1'i özel eğitim ve sağlık kuruluşları; 1'i de nakliye, turizm, seyahat acentaları, 2'si de makine, rulman, bilgisayar sektöründe uzmanlaşmıştır ve üretim ile sıkı ilişki içerisindedir (Tablo 27, Harita 20).
2. Kadıköy (4 alt sektör) pek çok alt sektörden uzmanlaşan mix bir bölge olarak karşımıza çıkarken; Bayrampaşa, Güngören, Merter, Zeytinburnu, Bakırköy, Mecidiyeköy ve Kartal'ın tek sektörde uzmanlaşmış bölgeler olduğu gözlenmektedir.

**Yığılma1** aşamasını tüm sektörler açısından değerlendirdiğimizde ise aşağıdaki sonuçlara

ulaşmak mümkündür.

1. Bu grupta tek sektörde uzmanlaşmış bölgelerin oranının daha az olduğu görülmektedir. Uzmanlaşma bölgelerinde ağırlıklı sektör mensucat, makine, nakliye kuruluşları olarak dağılım göstermektedir (Harita 21).
2. Şişli (6 alt sektör), Mecidiyeköy (3 alt sektör); özel eğitim ve sağlık kuruluşları, turizm ve seyahat acentaları, banka banker sigortacılık, her nevi makine bilgisayar, reklam ve halkla ilişkiler ve tekstil sektörlerinde uzmanlaşan mix bölgelerdir.

1-20 firmanın yer aldığı “dağılıma” aşaması %92.93'lük bir oran ile emlak komisyoncuları ve %88.15'lik bir oran ile gümrük komisyoncuları sektöründe görülmektedir. Bu dağılım sektörel özelliklerden kaynaklanmaktadır. Buna karşın yığılmanın görüldüğü sektörlerde dağılıma oranı görece olarak daha düşük gerçekleşmiştir.

### **Değerlendirme 3: hizmetler sektörü içinde yer alan kuruluşlar**

İTO kayıtlarına dayalı olarak seçilmiş 10 alt sektörde elde edilen yığılma bölgelerinin İstanbul kent bütününde nasıl bir merkez zonu tanımladığını inceleyecek olursak, aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır (Harita 22).

1. Beyoğlu yakasında Beşiktaş, Şişli, Mecidiyeköy pek çok alt sektörde uzmanlaşan ve kent bütününe hizmet veren bir merkez zonudur. Sahip olduğu teknik ve işgücü donanımları ile kentin, dünyayla kontak kurma noktalarıdır.
2. Doğu yakasında Kadıköy uzmanlaşmış bir merkezdir. Yine doğu yakasında yer alan bir diğer merkez olan Kartal ise, yakın çevresine hizmet eden ve büyük - küçük ölçekli üretim kuruluşlarına dayalı olarak gelişme göstermektedir.
3. Batı yakasında ise bölgesel olarak hizmet veren Bakırköy ve Bayrampaşa merkezleri gözlenmektedir. Bu merkezlerden Bakırköy diğerlerinden farklı bir kimlik taşımaktadır. Bakırköy metropole hizmet veren bir merkez olarak dikkati çekerken, Bayrampaşa büyük ölçüde küçük ve orta ölçekli üretime dayalı, merkez fonksiyonlarının yer aldığı bölgedir.

SEKTÖR										
FİRMA SAYI	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0-10 Firma	63	84	109	105	106	97	114	99	96	101
11-20 Firma	Aksaray	Şişli	29	17	23	26	18	25	23	17
	Gayrettepe	Suadiye								
	Merter	Levent								
	Tophane	G.O.Paşa								
		Etiler								
		Erenköy								
		B.Çekmece								
		B.Evler								
21-30 Firma	Sirkeci	Bakırköy	19	15	17	13	13	10	15	Tuzla
	Beyoğlu	Ümraniye								Topçular
	Yenibosna	Üsküdar								Rami
	Şişhane	Göztepe								Okmeyd.
										Kumkapı
										Erenköy
31-40 Firma	Beşiktaş	Kartal	Ataköy	Fındıkzade	Erenköy	12	11	B.Paşa	Şişli	Esenler
	Bakırköy	Beşiktaş	B.Paşa	Suadiye	Fındıkzade			Esentepe		K.Sinan
			B.Çekmece	G.O.Paşa				Gayrettepe		Mec.Köy.
			Fatih					Teşvikiye		Pendik
			Pendik					Levent		
			S.Ahmet							
			Ümraniye							
41-50 Firma			Avolar	Bağcılar	9	9	Aksaray	Beşiktaş	Beşiktaş	
			B.Paşa	B.Çekmece			Cağaloğlu	Karaköy	Beyoğlu	
			G.O.Paşa	Esenler			Etiler	Mec.Köy.	B.Çekmece	
			Göztepe	Esentepe			Nişantaşı		Cağaloğlu	
			Mec.Köy.	Kağıthane			Unkapanı		Güneşli	
			Pendik	K.Yalı			Üsküdar		Halkalı	
			Teşvikiye	Tuzla			Levent		M.Paşa	
									Sirkeci	
51-60 Firma			Üsküdar	Ümraniye	Avcılar	Erenköy	G.O.Paşa	Fatih		Bakırköy
			Taksim	Eminönü	B.Evler		Güngören	Kartal		Kağıthane
			Etiler	B.Evler	Güngören		Zeytinburnu			Ş.Evler
			Aksaray		Karaköy					Üsküdar
			Mercan		Ş.Evler					Y.Direk
61-70 Firma	Mec.Köy.	Kadıköy	Kartal	Üsküdar	Elmadag	B.Paşa	Bakırköy	Levent		Aksaray
			Bakırköy	Beşiktaş	Harbiye	Beyoğlu		Taksim		Avcılar
						Esentepe				B.Evler
						Sirkeci				Cağlayan
										Nişantaşı
										Levent
71-80 Firma			Şişli	Kartal	Beyoğlu	Fatih	Pendik	Bakırköy		G.O.Paşa
			Beşiktaş		Sirkeci	Taksim	Topçular			Kartal
					Yenibosna		Levent			K.Çekmece
										Mercan
										Sefaköy
										Topkapı
										Unkapanı
81-100 Firma	Kadıköy		Beyoğlu	Nişantaşı	Beşiktaş	Karaköy		Beşiktaş	Kadıköy	Bağcılar
			Laleli	Fatih	Fatih					Beyazıt
					Laleli					Eminönü
					Pendik					Fatih
					Topkapı					Ümraniye
					Ümraniye					
101-120 Firma					Aksaray	Aksaray	O.Meydanı	Mec.Köy.		Kadıköy
					Mec.Köy.	Kartal	Şişli			
					Taksim	Üsküdar				
121-150 Firma	Karaköy		Şişli	Bakırköy	Beşiktaş	Beşiktaş	Beyoğlu			Laleli
				B.Paşa	Şişli	Topkapı				Yenibosna
				Merter	Mec.Köy.					
				Şişli						
				Üsküdar						
151-200 Firma			Kadıköy		Zeytinburnu	Bakırköy	Karaköy	Şişli		B.Paşa
							Kartal			Osmanbey
							Ümraniye			S.Hamam
										Şişli
201-250 Firma				Bakırköy			B.Paşa	Kadıköy		Güngören
251-300 Firma										Zeytinburnu
301-350 Firma				Kadıköy			Kadıköy			
							Mec.Köy.			
351-400 Firma					Kartal	Kadıköy				Merter

Tablo 4.27: Hizmetler sektörü seçilmiş meslek grupları mekansal dağılımı

\* İTO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir





#### Değerlendirme 4: sanayi ve hizmetler sektöründe yer alan kuruluşlar

Büyük ve küçük-orta ölçekli sanayi kuruluşlarının yer seçimi (İSO) ile hizmetler sektörü içinde yer alan kuruluşların yer seçimleri (İTO) mekanda çakıştırılması ve mekansal gözlemlere dayalı olarak aşağıda sıranan “zonlara” ulaşmak mümkün olmuştur (Harita 23).

**1. Yenibosna ile K.Çekmece Gölü arasındaki bölge:** tekstil sektöründe yığılma gösteren, teknoloji donanımlı büyük ölçekli sanayi ve ona dayalı olarak tekstil sektöründe uzmanlaşmış merkez fonksiyonları gelişme bölgesi.

**2. Topkapı-Bayrampaşa-Güngören bölgesi:** Kısmi olarak tekstil sektöründe uzmanlaşan büyük ölçekli sanayi kuruluşlarını bünyesinde barındırmış olsa da bölgeye kimliğini veren konut ile iç içe gelişen, tekstil-kimya-plastik -kauçuk sektörlerinde uzmanlaşmış küçük ölçekli üretim ve ona dayalı merkez fonksiyonlardır. Mekansal gözlemler sonucunda büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının, mekandan uzaklaşmaya başladığı ve yerini ticari fonksiyonlara bıraktığı tespit edilmiştir.

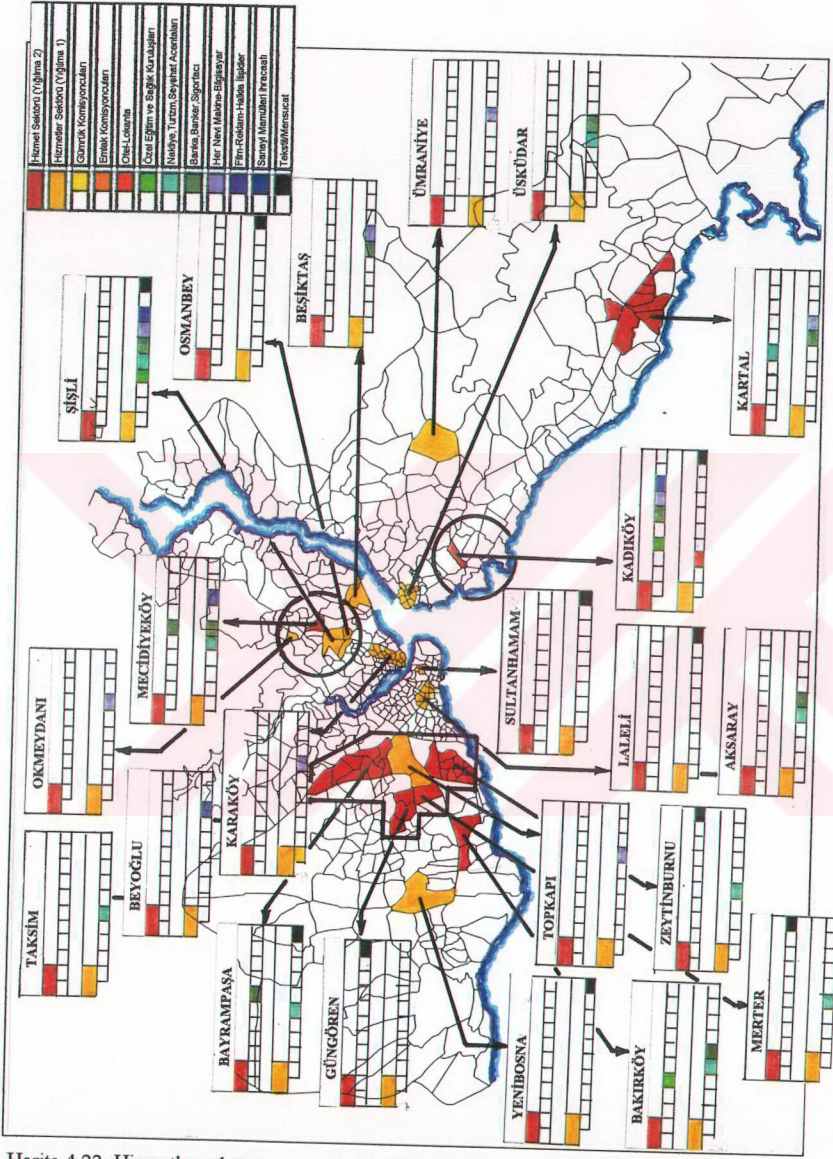
**3. Zeytinburnu-Bakırköy kıyı bandı:** Fordist büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının yerini uzmanlaşmış merkez fonksiyonlarına bıraktığı, batı yakasına hizmet veren merkez fonksiyonlarının ve orta-üst gelir grubunun konut alanlarının gelişme alanı olarak dikkati çeken bir bölgedir.

**4. Eminönü-Galata bölgesi:** Büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının büroları ile tekstil, mekanik, elektronik sektörlerinde uzmanlaşmış küçük ölçekli üretim ve bu üretime dayalı geleneksel merkez bölgesi olarak tanımlanmaktadır.

**5. Kartal ve çevresi:** Kimya-palsık-kauçuk sektörlerinde uzmanlaşmış büyük ölçekli üretim ve ona dayalı gelişen nakliye sektörü ile kuzeyinde yer alan nüfusa hizmet veren bölgesel merkez.

**6. Çağlayan-Şişli-Levent bölgesi:** Tekstile dayalı girdi ve çıktı ilişkisi içinde bulunan büyük ve küçük ölçekli sanayi kuruluşları ile kent bütününe hizmet eden merkez fonksiyonlarının yer aldığı mix bölge.

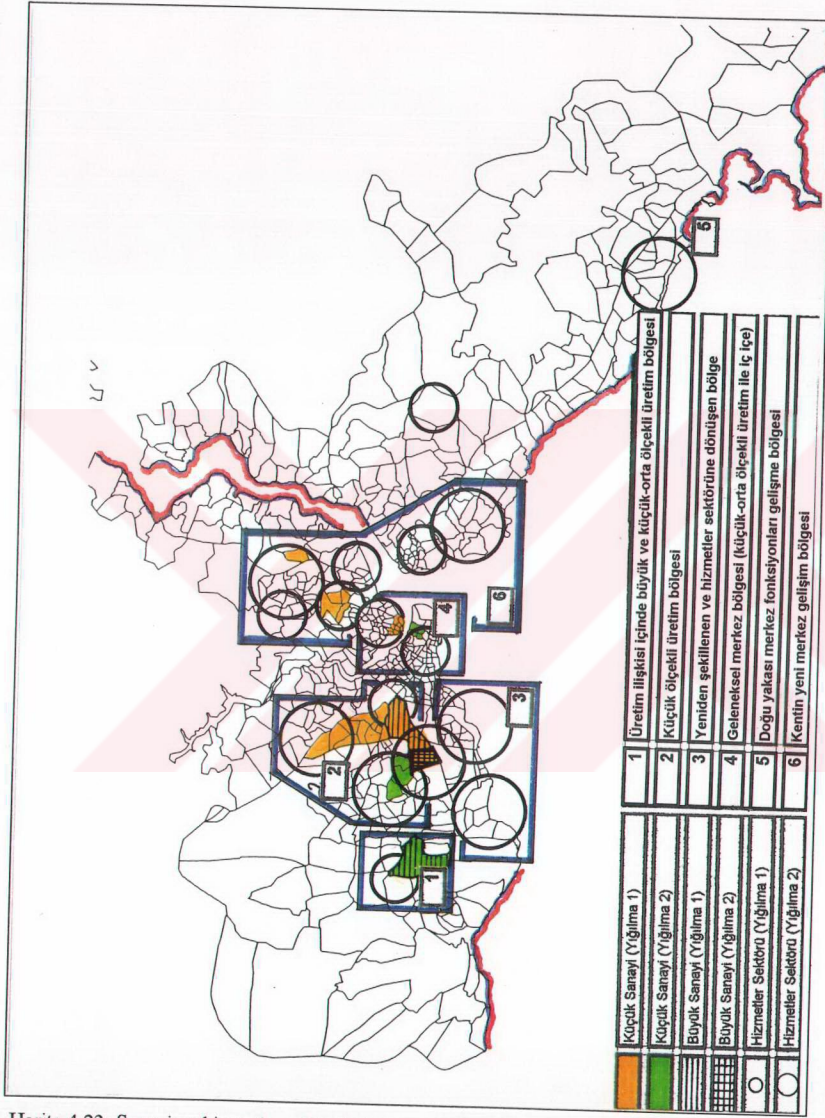
**7. Kadıköy:** Doğu yakasına hizmet eden mix merkez fonksiyonlarının yer aldığı bölge



Harita 4.22: Hizmetler sektörü sentez (yığılma 1 ve 2)

\* İTO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir





Harita 4.23: Sanayi ve hizmetler sektörleri sentez (yığılma 1 ve 2)

\* ITO üye kayıtları verilerinden yararlanılarak üretilmiştir

#### 4.4. 1990 Sonrasında Kente Eklenen Plazalar, Alış-Veriş Merkezleri, Yeni Kentler ve Özel Üniversiteler

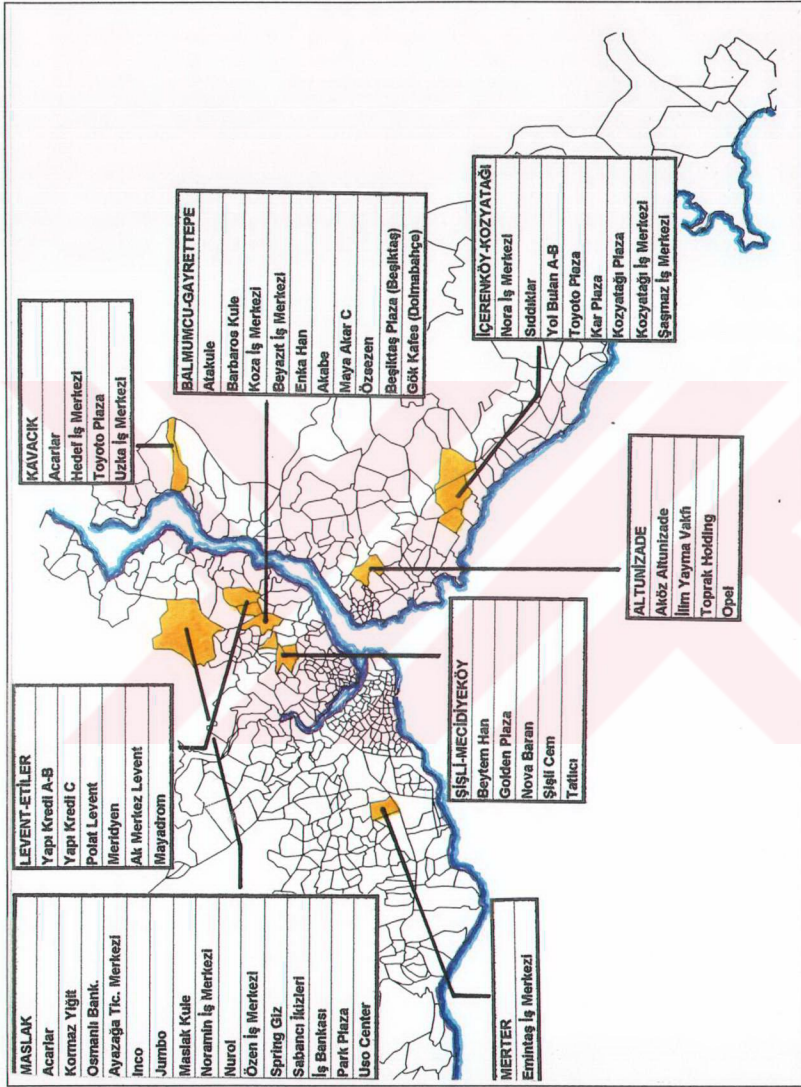
Özellikle 1990 sonrasında kente eklenen plazalar, alış-veriş merkezleri, yeni kentler ve özel üniversiteler ile kent bütününden farklılaşan ayrıştırılmış bölgeler / zonlar oluşmuştur. Bu zonları açıklamaya yönelik genellemelere varmadan önce, yukarıda sıralanan noktasal kararların mekansal yansımalarına değinilecektir.

**Plazalar;** beyoğlu yakasında Şişli-Mecidiyeköy, Balmumcu-Gayrettepe, Levent-Etiler ve Maslak aksı, doğu yakasında ise Altunizade, Kozyatağı aksı üzerinde yoğunluk kazanarak, içerdikleri fonksiyonlar ve mekansal özellikleri ile farklılaşmış bir yoğunluk adası olarak dikkat çekmektedir (Harita 24).

**Alış-veriş merkezleri;** Bakırköy, Etiler, Maslak, Altunizade, Kozyatağı, Maltepe bölgelerinde yer almakta ve kent bütününe hizmet eden eğlence - rekreasyon fonksiyonlarını üstlenmektedir (Harita 25).

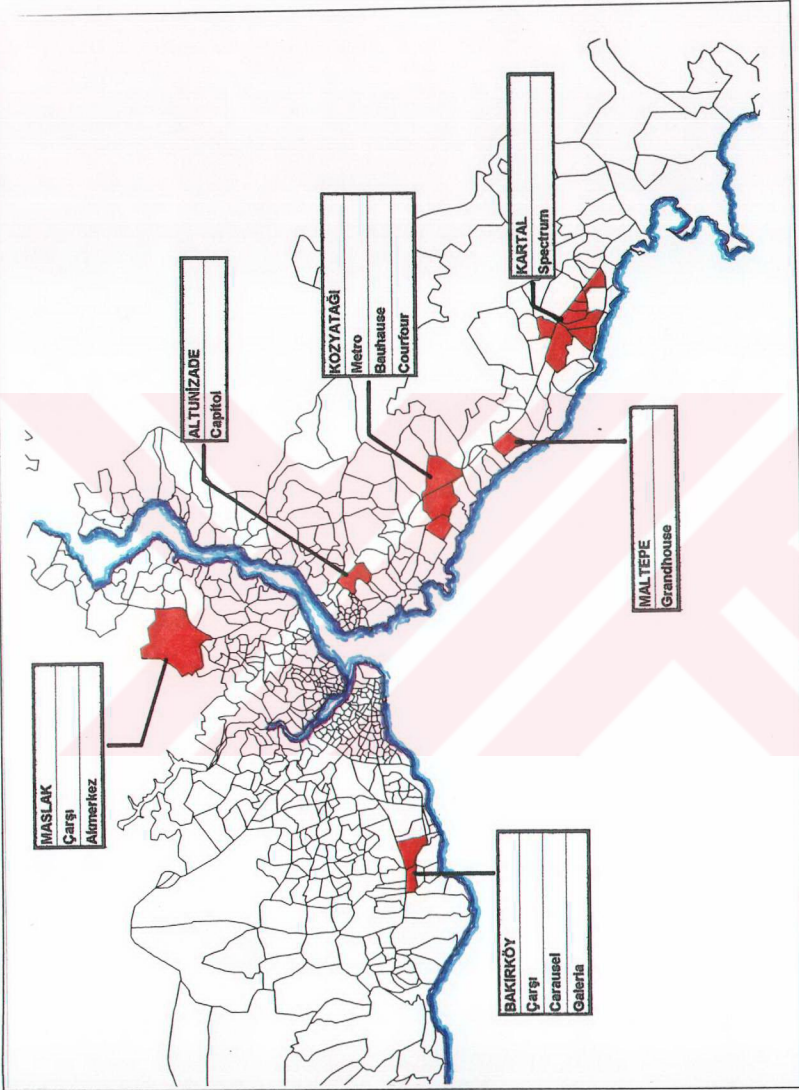
**Yeni kentler;** üst gelir grubunun kendi yaşam alanını oluşturduğu, kentten ayrıştırılmış / soyutlanmış konut alanları olarak dikkati çekmektedir (Harita 26). Ulaşım ilişkilerinin kurulması kaydı ile kent dışında ve kentin boğaza bakan kuzey kıyılarında yer seçen bu yeni prestij alanları, çevrelerindeki fonksiyonları uyararak yeni oluşumları başlatmaktadır.

**Özel Üniversiteler;** büyük bir bölümü kent içinde olmasına karşın, büyük alan gereksinimlerinin olması, kent dışına çıkmalarını bir gereklilik haline getirmiştir. Yasal koşulların sağlanması paralelinde, kent dışında kampüs oluşturma eğilimi içerisine girmişlerdir (Harita 27).



Harita 4.24: Plazaların mekansal yer seçimi

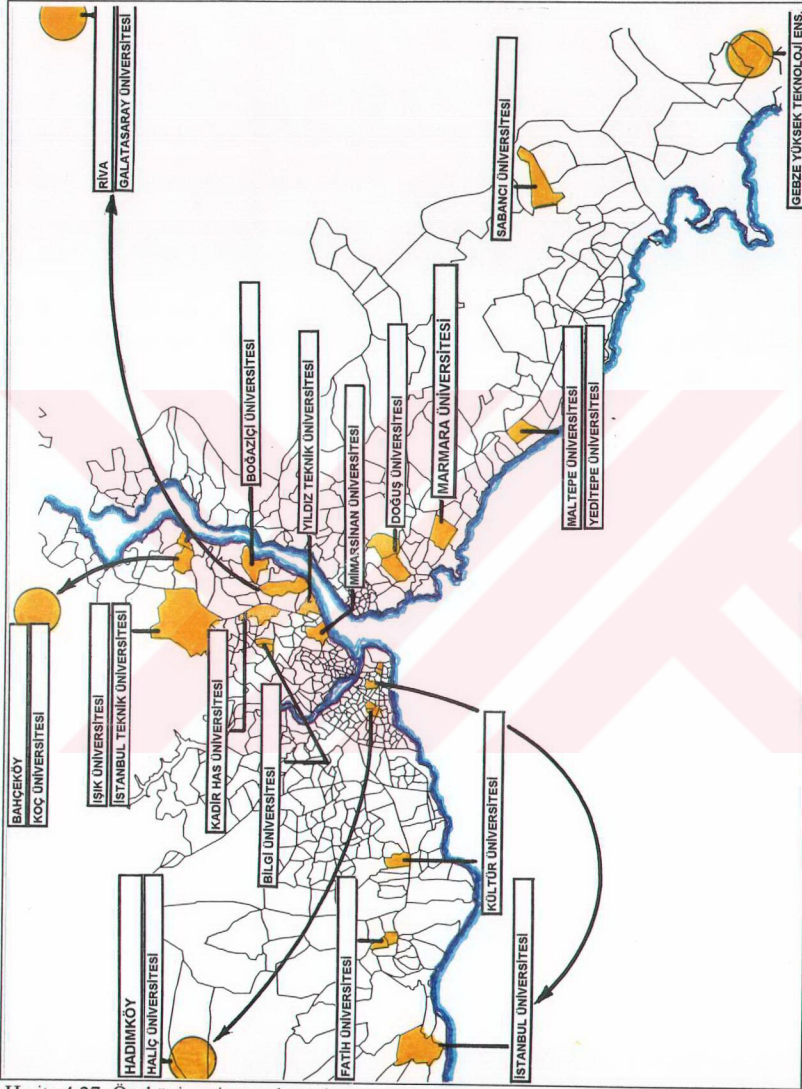
\* M. Sönmez, 1997'den yararlanılarak üretilmiştir



Harita 4.25: Alış-veriş merkezlerinin mekansal yer seçimi

\* Mekansal tespitlere dayalı olarak şemalaştırılmıştır





Harita 4.27: Özel üniversiter mekansal yer seçimi

\* Y. Akasya, 1997'den yararlanılarak üretilmiştir

#### 4.5. Kent Makro Formu ve Kentin Farklı Dinamiklerin Etkisiyle Biçimlenen Alt Bölgeleri

Buraya kadar yapılan tüm değerlendirmeler ışığında kentin birbirinden farklılaşan altbölgeleri 11 temel bölge / zonda karakterize edilmeye çalışılmıştır. Bir başka deyişle yapılan analitik çalışma, mekansal tespit ve gözleme dayalı olarak İstanbul Metropolitan alanı bütünü içinde, farklı dinamiklerin etkisi ile biçimlenen ve ağırlıklı yapısal, mekansal özellikleri ile öne çıkan bölgeler şemalaştırma mantığı içerisinde (hiç bir ölçüğe ya da sınıra dayalı olmadan) ele alınmaya çalışılmıştır. Kısaca bu çalışma ağırlıkların ortaya konmaya çalışıldığı bir karakterize etme çalışmasıdır.

**1 No'lu Zon: "İstanbul'un farklılaşmış prestij kuşağı" olarak tanımlanmakta ve bünyesinde 3 alt zon barındırmaktadır (Harita 28).**

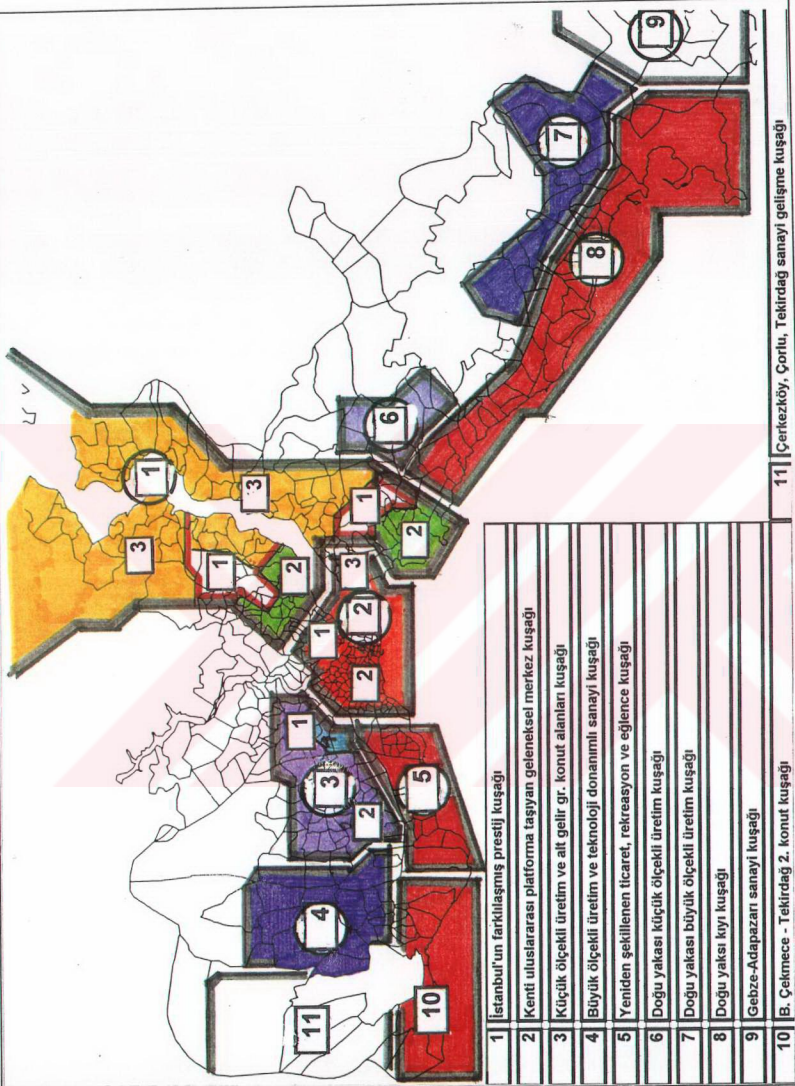
**(1) no'lu alt zon. \* Katlı alış-veriş, eğlence, büro ve üst gelir grubu konut alanları**  
Büro ve finans hizmetlerinin yeniden organize edildiği plazaları; sunulan yaşam biçimi ve mekansal özellikleri ile kent bütününden ayrılmış çalışma, eğlence, alış - veriş mekanları; güçlü ulaşım arterlerinin (E-5 ve Tem otoyolu bağlantıları) kesişme noktaları gibi özellikleri dolayısı ile **"boğazın görsel estetik nitelikleri ile etkileşim halindeki prestijli çalışma, eğlenme-konaklama ve konut yaşam alanı** olarak tanımlanabilen mix bir bölgedir. Bu temel özellikleri ile kent bütününden ayrılmış bir zondur.

**(2) no'lu alt zon. \* Ticaret ve Büro Hizmetleri,**  
Ticaret ve büro hizmetlerinin yoğunlaştığı geleneksel merkezin atlama noktası ya da bir başka deyişle; geleneksel mülkiyet dokusunun, plaza tipi yapılaşmaya izin vermemesi nedeni ile birinci. alt zon kadar prestijli / modasal olmayan, hizmetler sektörünün uzmanlaştığı ve sahip olduğu sivil mimari örnekleri ile kent bütününden farklılaşmış bir alt bölge.

**(3). no'lu alt zon \*Soyutlanmış ve farklılaşmış konut alt bölgeleri,**

Teknik ve sosyal alt yapı olanakları, mekansal özellikleri, sunulan yaşam kalitesi ve standartları ile kent yaşamı ve sorunlarından soyutlanmış / farklılaşmış, üst gelir grubu konut alanı.

**Sonuç olarak bu zon; post-modernizm akımlarının yansıdığı mekanlar ile (1 ve 3. alt zon ile) ve geçiş mekanlarını (2. alt zon) bünyesinde barındıran, kent bütününi karakterize etmeyen ve adeta başka bir dünyayı tanımlayan ayrılmış bir çevredir.**



Harita 4.28: İstanbul kent makro-formu şemalaştırma çalışması (1)

\* Fonksiyon alanlarına ilişkin analitik veriler, tespit ve gözlemlere dayalı olarak oluşturulmuştur



**2 No'lu Zon: "Kenti ulusal ve uluslararası platforma taşıyan geleneksel merkez kuşağı"**

olarak tanımlanan bu zon bünyesinde 3 alt zon barındırmaktadır (Harita 28). \*

**(1). no'lu alt zon** \* **Beyoğlu bölgesi:** elektronik, mekanik ve tekstil ağırlıklı küçük ölçekli üretim ve finans sektörünün yer seçtiği bölge,

- Sahip olduğu sivil ve anıtsal mimari özellikleri ile simgesel olma özelliğini koruyan bölge,
- Konut fonksiyonundan arınmış olması nedeni ile belirli akslar dışında (Özellikle Beyoğlu) çöküntü bölgesi özelliklerini taşıyan bölge,
- Pek çok fonksiyonun yer seçmesi nedeni ile yaşayan, yüksek potansiyele sahip mix bir bölge,

**(2). no'lu alt zon** \* **Eminönü, Fatih bölgesi:** küçük imalat ve el sanatları - zenaat üretimin ve ona dayalı ticari faaliyetlerin belirleyici olduğu bölge,

- Kültür, eğitim ve eğlence fonksiyonlarının ağırlık kazandığı bölge,
- Sahip olduğu sivil ve anıtsal mimari örnekler ile çok kültürlü, çok fonksiyonlu bölge,
- Üretim, ticaret, eğlence, kültür, eğitim ve kamusal hizmet fonksiyonlarının yer aldığı mix bölge,
- Fonksiyonel ve mekansal açıdan geleneksel ve güncelin iç içe, yan yana olduğu bölge,
- Kendi içinde farklılaşmış alt bölgeleri ile ulusal e uluslararası buluşma noktası,

**(3).no'lu alt zon** \* **Üsküdar bölgesi:** doğu yakasına hizmet eden bir geleneksel merkez.

Üsküdar bölgesini ayrı tutar isek, bu zonu; eski ile yeninin, popülerlik ile çöküntünün yan yana olduğu çok kültürlü ve mix fonksiyonlu, "çelişkilerin" tanımladığı özgün bir kimliğe sahip, kentin farklılaşmış bir bölgesi olarak değerlendirebiliriz.

**3 No'lu Zon: "Küçük ölçekli üretim ve alt gelir grubu konut alanlarının yer aldığı kuşak"**

olarak tanımlanan bölge 2 alt zonda değerlendirilmiştir.

**(1) no'lu alt zon.** \* **Topkapı Bölgesi:** Otogar ve fordizmin ağır ve kirletici sanayinin, artan toprak değeri ve ulaşım problemleri dolayısı ile Çerkezköy, Çorlu, Hadımköy, İkitelli bölgelerinde yer seçmeleri sonucu, boşalan yerlerin makine, tekstil ve nakliye konusunda

\* 1994-96 Öğretim Dönemi YTÜ. Mim. Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Planlama Stüdyosu V ve VI Çalışmaları

uzmanlaşmış ticaret merkezine dönüşüm eğiliminin yaşandığı bölge.

**(2).no'lu alt zon** \* **Merter, Güngören, Bağcılar Bölgesi:** Tekstil ve yan sanayi ile metal sanayinin yoğunlaştığı küçük üretim ve fason ilişkiler bölgesi,

Bu zon; Topkapı'da önemli dönüşümlerin yaşandığı, konut ile iç içe ağırlıklı tekstil sanayine dayalı küçük ölçekli üretim bölgesi olarak tanımlanabilir.

**4 No'lu Zon:** *"Büyük ölçekli ve teknoloji donanımlı sanayi kuşağı"* olarak tanımlanmaktadır.

\*Tem otoyolunun etkisi paralelinde ağırlıklı olarak tekstil sektöründe gelişme gösteren sanayi bölgesi,

- \* Pazarlama birimlerinin merkezde konumlanması dolayısı ile merkez bölgelerle sıkı ilişki içerisindeki bölge,
- \* 3 no'lu küçük üretim zonu ile ilişki halindeki bölge,

Hadımköy ve Çerkezköy doğrultusunda gelişen **büyük ölçekli sanayi gelişme bölgesi** ancak Tem otoyolunun ulaşılabilirlik etkisi paralelinde yakın çevresinde organize sanayi bölgeleri ile orta-üst ve üst gelir grubu konut alanları oluşmaktadır. Dolayısı ile çeşitli fonksiyonların birbirinden bağımsız olarak geliştiği ve her birinin kendi bağımsız alanını tanımladığı bir zon olarak tanımlanabilir.

**5 No'lu Zon:** *"Yeniden şekillenen ticaret, rekreasyon ve eğlence kuşağı"*

- Deri ve tekstil sektöründen uzmanlaşan fordist sanayi kuruluşlarının bölgeden uzaklaşması ile metropoliten alanın ticaret, rekreasyon ve eğlence merkezi olarak yeniden şekillenen bölge,
  - Kıyı bandında (Ataköy, Yeşilköy) üst gelir, iç kesimlerde ise orta ve orta- üst gelir grubu konut alanı,
  - Ticaret ve hizmet fonksiyonları açısından yığılma noktası,
- Bakırköy ve K.Çekmece arasında E-5 karayoluna paralel olarak show- room gelişme bölgesi, **Metropoliten alana hizmet veren merkez fonksiyonları ve konut alanı olarak karakterize**

edilebilecek bir zondur \*

**6 No'lu Zon: "Doğu yakası küçük ölçekli üretim kuşağı"**

- Düşük gelir gruplarının şekillendirdiği konut alanları ile beslenen, güçlü ulaşım olanaklarına sahip, küçük ve orta ölçekli üretim bölgesi,
- Bu özelliği ile 3 no'lu zon ile benzer karakterler gösteriyor. Ancak etki alanı ve ulaşılan uzmanlık derecesi açısından daha az gelişmiş olan bir bölge,

**7 No'lu zon: "Doğu yakası büyük ölçekli üretim kuşağı"**

- Tuzla-Gebze-Adapazarı sanayi bölgesi ile bütünleşen ve kuzeyinde yaşayan nüfus ile beslenen, makine alt sektöründe uzmanlaşan büyük ölçekli sanayi bölgesi,
- Yakın çevresindeki küçük sanayi ile ilişki halindeki bir bölge,
- Batı yakasında yer alan 4 no'lu zon ile benzer karakterler göstermiyor. Ölçeği, sektörel uzmanlaşması ve mekansal özellikleri ile fordizmi simgeleyen bir karakter sergilemektedir.

**8 No'lu zon: "Doğu yakası kıyı kuşağı"**

- Doğu yakası rekreasyon, eğlence ve alış-veriş merkezlerinin yer aldığı bir dönüşüm bölgesi,
- Orta-üst gelir grubu konut alanlarının yer aldığı bölge,
- Bu özellikleri batı yakasında yer alan 5 no'lu zon ile benzer karakter göstermesine rağmen süreci bir etap geriden takip etmektedir.

**9 No'lu zon: "Gebze - Adapazarı sanayi kuşağı"**

- İstanbul metropoliten alanı komşuluğunda gelişen büyük sanayi bölgesi (tampon bölge),

\* Konu mekansal tespit ve gözlemlere dayalı olarak ele alınmıştır.

**10 No'lu zon: "B.Çekmece - Tekirdağ ikinci konut kuşağı"**

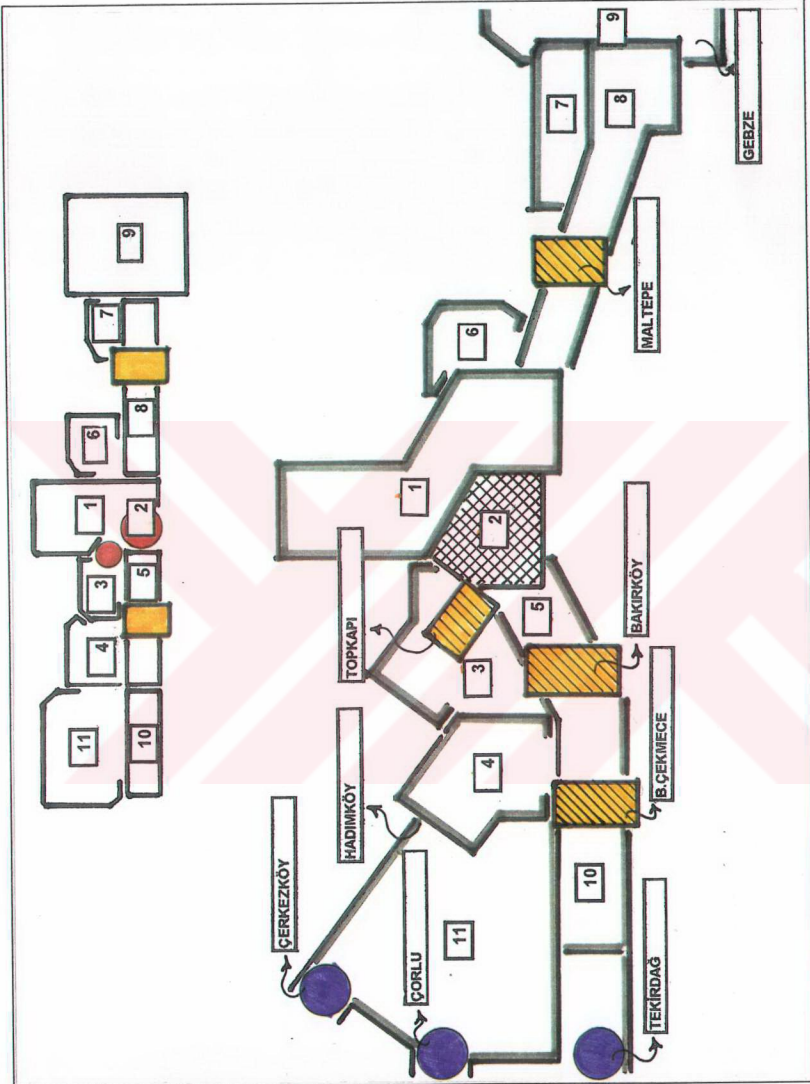
- Tem otoyolu ile İstanbul'la sıkı ulaşım ilişkisi içine giren ikinci konut bölgesinin, süreç içinde birinci konuta dönüşüm eğilimi son derece güçlüdür.

**11 No'lu zon: "Çerkezköy-Çorlu-Tekirdağ sanayi gelişme kuşağı"**

- Bölge İstanbul'da yer alan sanayi kuruluşlarının; sahip oldukları alt yapı özellikleri ve ulaşım olanakları ile en önemli desantralizasyon noktalarıdır.

**Sonuç olarak aşağıdaki değerlendirmelere varmak mümkündür:**

1. İstanbul metropoliten alanının doğu ve batı uçlarında yer alan sanayi bölgeleri; kentte yer alan büyük ölçekli sanayi kuruluşları için en önemli desantralizasyon noktalarıdır. Ya da bir başka deyişle büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının üretim mekanı kent dışında, büro merkezleri ise İstanbul'da yer alma eğilimi içerisindedir.
2. Bir ve iki no'lu zonlar kentin farklılaşmış ve ayrılmış bölgeleridir. Bu bölgeler kentin dış dünya ile kontak noktalarıdır.
3. Kentin batı yakası, doğu yakasına oranla çok daha hızlı bir süreç ve devinim içerisindedir. Doğu yakası bu süreci (her zonda), bir etap geriden takip etmektedir (Harita 28 ve 29).



Harita 4.29: İstanbul kenti ve yakın çevresi şemalaştırma çalışması (2)

\* Fonksiyon alanlarına ilişkin analitik veriler, tespit ve gözlemlere dayalı olarak oluşturulmuştur

## 5. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında yapılan irdemeler sonucu, kaynağında teknolojik değişimlerin olduğu kapitalizm olgusunun; süreç içinde çeşitli evrim ve değişikliklerden geçerek sürekliliğini devam ettirdiğini ve sadece üretime dayalı bir ekonomik sistem olmanın ötesinde, tüm dünyayı etkisi altına alan, bir toplumsal yaşam biçimi olduğu gözlenmiştir. Özellikle 1980’li yıllardan günümüze, teknoloji ve ona dayalı iletişim sektöründe meydana gelen gelişmeler, tüm dünyayı etkisi altına almış ve öncelikle üretim biçimi, daha sonra sosyal, kültürel davranış ve yaşam alışkanlıklarında paralellikler ve benzerliklerin doğmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda kapitalizm, çok geniş bir coğrafyada etkinliğini gösteren bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son dönemde etkinliğini gösteren bir diğer olgu da, sistemin bünyesinde barındırdığı “değişim” olgusunun, hız kazanarak benimsenmesi ve bu olgunun dışında kalan sistemlerin, atıl ve geri kalmış olduğu üzerinde, yaygın bir kanının oluşmasıdır. \*

Ulaşım, iletişim sistemlerindeki hızlı gelişme paralelinde, tüm yaşam alışkanlıkları, değerler, ihtiyaçlar ve talepler modasal akımlarla, son derece hızlı ve adeta algılanamayacak bir şekilde değişmekte ya da yerlerine bir başka değerler, tercihler, öncelikler konmaktadır. Toplumsal yaşam alanındaki bu hız ve değişim olgusu, kentsel mekanlarda da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir.

Konunun teorik değerlendirmesinin yapıldığı 2. bölümde de belirtildiği gibi, kentler uluslararası skalada, sahip oldukları güç doğrultusundaki bir hiyerarşi içinde yer almaktadırlar. Bu hiyerarşi içinde en üst noktada yer alan ‘dünya kentleri’ ya da uluslararası kontak noktasında yer alan uluslararası kentlerin, mekan organizasyonunda önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Bu değişiklikleri, aşağıda sıralandığı gibi ana başlıkları ile ele almak mümkündür.

1. Kentsel mekan giderek heterojenleşmekte ve yaşayanı, kullananı, alt yapı olanakları, arazi

\* Tekno ekonomik paradigma ve esnek uzmanlaşmayı benimseyen pek çok düşünür (Piore ve Sabel, 1984; Freeman, 1981; Perez, 1985 vb. konuyu bu doğrultuda ele alırken; Marksist düşünce akımını benimseyenler (Aglietta, 1979 ve Dunford, 1990 gibi) bünyesinde kaosları barındıran sistemin süreç içinde kendini yok edeceğini savunmaktadırlar.

kullanışı ve mekan organizasyonu açısından, birbirinden tamamen farklılaşan, adeta soyutlanan alt bölgeleri, yan yana ya da üst üste bünyesinde barındırmaktadır. O halde, kentlerin dış dünya ile kontak kurdukları mekanlar ile diğerleri arasında, ikili hatta çoklu yapılar ya da bir başka deyişle, sosyal ve mekansal kutuplaşmalar meydana gelmektedir.

2. Bir diğer önemli nokta da, işgücünün sektörel yapısı ve istihdam olanaklarında önemli değişikliklerin olmasıdır. 1980'li yıllar ile birlikte hizmetler sektörü payının, ciddi bir şekilde arttığı ve sektörün yeniden organize olarak, yeni meslek ve iş alanları yarattığı gözlenmektedir.\*

Bu durum aynı zamanda ikinci iş, yarı zammalı iş gibi zamanlama açısından da farklılıkları meydana getirmektedir. Hizmetler sektörünün özellikleri gereği, oran olarak az sayıdaki bir işgücü (çekirdek işgücü), çok yüksek gelir düzeyine sahip olmaktadır. Bu özelliklere sahip işgücünün, çalışma, barınma, eğlenme, dinlenme ve alış-veriş mekanlarındaki tercihleri de farklılaşmakta ve bu doğrultuda, kent mekanındaki dönüşümleri talep yaratmak yolu ile motive etmektedir.

3. Üretim sektöründe de önemli değişiklikler söz konusu olmaktadır. Büyük ölçekli üretim kent dışına ve hatta ülke dışına çıkma eğilimi gösterirken, küçük ölçekli üretimin örgütlenerek geliştiği, özellikle tekstil gibi sektörlerde taşeron ilişkiler üzerine temellendiği görülmektedir. Üretim ve yönetim biçimindeki değişiklikler, fabrika organizasyonu ve mekana yansımalarında da önemli farklılıkları beraberinde getirmektedir. Öncelikle, üretim ve yönetim aynı mekanda yer almaktadır. Bu doğrultuda, hizmetler sektöründe yer alan yönetim kadrosunun ve üretimin aynı yapı bünyesi içinde yer alması, bina kalitesi, donatı standartları, yapı mimari çözümleri ve cephe özelliklerine değin yansiyarak, farklılaşmalarına neden olmaktadır. Bir dönemin kirliliği ve istenmeyen komşuları olarak tanımlanan sanayi sektörünün yerini, daha şık bir kentsel fonksiyona dönüşmüş bir sanayi anlayışı almıştır.

4. Bir diğer olgu da, kentlerin finansal sermaye akışları ile (borsa, döviz, kredi, faiz ve emlak yatırımları vb.) karşı karşıya olmalarıdır. Dünya yüzeyinde, sürekli hareket halinde olan (akışkan) finansal sermaye, kar beklentileri ile belirli mekanlarda, belirli sürelerde kalarak, kentin hem mekansal, hem sosyal hem de ekonomik yapısında önemli değişimlere neden olmaktadır. Bu nedenle kentler, finansal sermayeye uygun koşullar oluşturma çabası içinde sürekli bir rekabet ile karşı karşıyadırlar.

\* Dökmeci, Dülgeroğlu, Akkal (1993); Dökmeci, Gezici (1994); Aksoy (1996)

Böylesi bir devinim ve sonucunda, her düzeyde çatışmalarla karşı karşıya olan kentsel mekanlarda, ciddi planlama sorunları görülmektedir. Bu dinamik ve sürekli değişim eğilimi içinde olan, adeta canlı birer organizma olarak tanımlanabilecek kentsel sistemlerin , mevcut planlama anlayışları ile ele alınması; sorunlara bütünsel ve kalıcı çözüm üretilmesini mümkün kılmamaktadır. O halde bu dinamiği algılayarak, doğru yönlendirebilecek, kentsel sistem bütünü ile ortaya çıkabilecek uyum sorunlarını milimize edebilecek, kısıtlayıcı olmaktan çok yönlendirici bir planlama anlayışına gereksinim duyulmaktadır. Planlamanın katı, kısıtlayıcı ve yönlendirici kurallar dizisi olarak algılanan bir anlayıştan uzaklaştırılması ve eğilimleri algılayarak, çatışmaları milimize edebilecek bir organizasyon olarak ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda “optimal karar” arayışı yerine “optimal organizasyonlar” arayışına gidilmesi yerinde olacaktır. \*

Dönemin kentsel mekandaki en önemli izi, birbirinden farklı dinamiklerin yönlendirdiği heterojen mekan parçalarının, varlıklarını yan yana sürdürmesidir. Kentin dış dünya ile temas kurduğu, teknoloji donanımlı, çalışma, dinlenme, eğlenme ve konut mekanlarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ancak sorun, sosyal ve teknik alt yapı koşulları hazırlanmadan mekana bir yük olarak getirilen böylesi bir yapılanma deseninin, sosyal gruplar arasındaki gerginlikleri artırarak çatışmalara neden olabileceğidir.. Bu durumda planlamanın üstlenmesi gereken rol; yaşayarı, fonksiyon alanları ve donatı standartları ile kentin diğer kullanıcılarından ayrışan “hiper mekanlar” \*\* ile diğer mekanlar arasında denge kurabilecek kararları oluşturmak ve yaşam kalitesini yükseltebilecek organizasyonları üstlenmek olacaktır. Bir diğer nokta da kentin dış dünya ile temas kurma noktaları olarak yalnızca yukarıda tanımlanan hiper mekanları ele almak yeterli olmayacaktır. İstanbul gibi çok farklı kültürlerin üst üste yığıldığı bir kentte, sahip olunan tarihi mekan parçaları (örneğin Tarihi Yarımada ve Galata vb.) da sahip oldukları farklılıklar ile hiper mekanlara dönüşebilecek önemli potansiyallerdir. Kentin yerleşik alanında da böylesi yaşam ve kullanım kalitelerinin yükseltilmesi sosyal gruplar arasındaki çatışmaları bir miktar azaltacaktır. Bu noktada planlamanın uygulamaya dönüşmesinde doğru ve optimal organizasyonlar kadar, kaynak yaratmak da son derece önemli hale gelmektedir. Kentin hiper olarak tanımlanan mekanlarında yaratılan rant artışlarının (yeni fonksiyon ve yapılaşma koşullarının

\* Erkut, Ertekin, Gezici (1996)

\*\* Arslanoğlu, 1995



getirdiği)\* bir bölümünün yerel yönetimlere kaynak olarak aktarılması; kentin diğer mekanlarında yaşayanların yaşam kalitesini artırarak, çatışmaları azaltacak planlama kararlarının ve organizasyonlarının uygulanabilirliğini arttıracaktır.

## **VARSAYIMLARIN TEST EDİLMESİ**

**Temel Varsayım A:** “Türkiye ağırlıklı olarak İstanbul Metropolitan Alanı aracılığı ile finansal sermayenin, küreselleşme ağına girmiştir”.

Özellikle 1989 sonrasında, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, sahip olduğu işlem hacmi ve yabancı yatırımcı oranı ile dünya finansal sermayesi için son derece önemli bir hale gelmiştir. 1989 yılında 17 milyon \$ işlem hacmi ve %2 olan yabancı yatırımcı oranı, 1996 yılında 3165 milyon \$ işlem hacmi ve % 40 yabancı yatırımcı oranına ulaşmıştır. 1997 yılında ise, yabancı yatırımcı oranı %60'lara ulaşmıştır \*\*. Bu durum, uluslararası diğer para piyasaları ile bağlantı kurabilen, teknoloji donanımlı ve hareketli bir piyasanın varlığından kaynaklanmaktadır. Yüksek kar marjları ile çalışan yabancı yatırımcılar için karlı ve güvenli bir piyasa oluşturan İMKB aracılığı ile üretime ve piyasaya ciddi boyutlarda kaynak aktarımı söz konusu olmaktadır. Böylesi bir finans sektörünün oluşması, hizmetler sektöründe yeni bir sosyal grubun oluşması ve mekanda farklı bir yapılaşma deseni ile somutlaşmaktadır. Son dönemde İstanbul'da Gayrettepe, Balmumcu, Levent, Ayazağa aksları üzerinde görülen yeni mekansal desen büyük ölçüde bu sektörün ve bu sektöre girdi veren yan sektörlerin mekansal tercihlerinin bir sonucudur.

Öte yandan İstanbul'da yer seçen yabancı sermayeli bankaların sayılarında da ciddi bir artış gözlenmektedir. 1997 itibariyle Türkiye'de kurulmuş yabancı bankaların genel müdürlüklerinin 7 tanesi, Türkiye'de şube açan bankaların genel müdürlüklerinin 10 tanesi İstanbul'da yer seçmiştir. \*\*\* Bu bankaların yer seçimleri özellikle Gayrettepe, Balmumcu ve Etiler'de yoğunlaşmaktadır.

\* Akın (1990); Arslan (1997)

\*\* İMKB, Dış İlişkiler Müdürlüğü.

\*\*\* Bankalar Birliği kayıtları

Ayrıca İstanbul'un bir çok bölgesel birliğin (Balkanlar, Karadeniz Havzası, Türki Cumhuriyetler) merkezinde yer alması ve sahip olduğu sosyal, teknik alt yapı olanakları ve yetişmiş işgücü ile yakın çevresine hizmet sunması, yarı çevresel bir hinterlanda sahip olduğunun göstergesidir.

1992 Birleşmiş Avrupa hedefiyle beraber, bütün dünyayı saran şirket birleşmeleri ve satın almalarının Türkiye'ye yansısıyla yabancı sermaye stokunda bir artış görülmüştür. Yabancı sermaye %17 oranında finans sektöründe, %15 oranında gıda-tütün sektöründe, %14 oranında elektronik eşya, %12 oranında otomotiv, %10 ticaret, %8 diğer imalat, %8 diğer hizmet, %6 turizm ve %2 tarım-maden sektörü olarak dağılım göstermektedir. Toplam yabancı sermayenin %41'i finans, turizm ve ticaret sektöründe yatırım yapmaktadır. 1980 öncesinde yabancı sermayenin %80'e yakını imalat sanayine yatırım yaparken; bugün hizmetler ve özellikle akışkan sermaye olarak kabul edilen finans sektörüne yatırım yapılmaktadır. \* Finans sektörüne yatırım yapan bu akışkan sermaye yatırımları ya da akışları, sahip olduğu kurumlar ve olanaklar ile İstanbul Metropolitan Alanı aracılığı ile gerçekleşmektedir.

Sonuç olarak sahip olduğu işgücünün nitelikleri, teknolojik birikimleri, alt yapı ve mekansal olanakları ile İstanbul kenti, Türkiye'nin dünya ile eklemlenme noktasında bir odaktır. Bir başka deyişle finansal ilişkiler, sahip olduğu özellikler dolayısı ile İstanbul kenti üzerinden kurulmaktadır.

**Alt Varsayım 1:** "İstanbul kenti bir 'Dünya Kenti' değildir. Özellikle finansal kapitalin, küresel ilişkilerinde bir eklemlenme noktası ya da bir başka deyişle 'uluslararası kent'tir". Friedman'ın tanımladığı gibi, dünya kentlerin üretken para ve sermayenin yoğunlaştığı ve kuralların belirlendiği güç merkezleridir. Bir kentin 'dünya kenti' olabilmesi için;

\* dünya çapında finansal hareketlerin yoğunlaştığı, örneğin Londra, New York, Tokyo finans piyasalarında meydana gelen dalgalanmaların tüm dünyayı etkilemesi gibi,

\* çok uluslu ve üretim - dağıtım sisteminde, dünya çapında yaygınlık gösteren şirketlerin, yönetim merkezlerinin yoğunlaştığı, bir başka deyişle karar ve güç merkezlerinin yer alması,

\* uluslararası kurumların (dünya bankası, IMF, Modies, Standart&Poors vb.) yoğunlaştığı,

---

\* Sönmez 1995

\* önemli üretim merkezleri,

\* ulaşım odağı

vb. özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu doğrultuda İstanbul kentini değerlendirecek olursak; böylesi özellikleri bünyesinde barındırmaktan çok, bir başka deyişle dünya sistemini etkileyen bir kent olmaktan çok, F. Ercan'ın (1996) ifadesi ile "etkilenen" bir kent olma konumundadır. Bu özellikleri ile İstanbul, dünya ekonomisine eklenmeye çalışan "uluslararasılaşan" bir kent durumundadır. Dünya ekonomisine eklenme süreci ise, büyük ölçekli bir üretimi gerçekleştirmekten çok, özellikle tekstil ağırlıklı taşeron ilişkiler ve finansal sermaye için uygun koşullar sağlayarak, gerçekleştirmeye çalışılmaktadır.

**Varsayım B:** "İstanbul Metropolitan Alanı içinde büyük, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının mekansal yer seçim ve sektörel özelliklerinde farklılıklar görülmektedir".

**Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları 1990-1996 dönemi itibariyle değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür.**

1. Toplam küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının, 1990-91 dönemindeki artış yüzdesi 0.93 iken, 1995-96 döneminde bu oranın yüzde 6.83'e ulaşarak, ciddi bir artış kaydettiği gözlenmiştir. 1990-96 dönemi incelendiğinde ise bu oranın yüzde 16.44'e vardığı görülmüştür. Bu oranlar küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının, yeniden organize olarak, büyüme eğilimi içinde olduğunu göstermektedir.

2. Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının alt sektörel özelliklerine baktığımızda; 1. grup olarak tanımlanan, tekstil ve yan sanayi kuruluşlarının bütünden ayrılarak farklılaştığını ve adeta lokomotif sektör olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Tekstil ve yan sanayi kuruluşlarında 1990-96 döneminde %34.16'lık bir artış görülmektedir. Bu artış özellikle 1994 döneminden sonra hız kazanmıştır. Ülkenin İstanbul kenti aracılığı ile dünya ekonomisine eklenme sürecinde, özellikle fason ilişkilerin egemen olduğu tekstil ve yan sanayi sektörü son derece önemli hale gelmektedir. Bunun dışında toplam firma sayısı içindeki payının düşük olduğu (%4.36) gıda sanayinde görülen (tablo 4) %26.71'lik artış oranı ise, ağırlıklı olarak tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişimlerin ve nüfus artışının bir sonucu olduğunu ifade etmek mümkündür. Öte yandan metal, yedek parça, mekanik ve elektronik sektöründe 1994 sonrasında ciddi bir azalma görülmektedir. Bu tür kuruluşların ekonomik kriz dönemlerinde ayakta kalmaları mümkün olmadığı gibi, toprak değerlerinin son derece

yüksek olduğu, kent merkezlerinden dışarıya çıkma eğilimi içinde oldukları gözlenmektedir.

3. Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının mekansal yer seçim tercihleri değerlendirildiğinde ise üç kademe (yığılma, orta kademe, dağılma) aşağıda sıralanan sonuçlara ulaşmak mümkündür.

### 3.1. Yığılma aşaması: (harita 6)

\* Tekstil ve yan sanayi grubunda (1. grup) sektörel özellikle ve gelişmepotansiyali doğrultusunda çok merkezli (bir çok noktada yığılma) gelişmegözlenmektedir. Merter, Yenibosna, Güngören bölgeleri son derece organize olmuş yığılma bölgeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında ise geleneksel MİA olarak tanımlanan bölge ve ilk 15 km.'lik yay içinde kalan bölgeler diğer yığılma bölgeleri olarak dikkati çekmektedir. Sonuç olarak Merter, Yenibosna, Güngören bölgeleri fason ilişkilerin egemen olduğu ve küçük sanayi siteleri olarak gelişme gösteren yığılma bölgeleridir.

\* Mekanik ve elektronik sanayi (2. Grup), tek odaklı bir yığılma göstermektedir. Bu sektör tarihsel kökenine bağlı olarak Karaköy bölgesinde konumlanmaktadır.

\* Kimya, Plastik, Kauçuk (3. grup) ise, Levent, Topkapı bölgesinde yığılma göstermektedir (büyük sanayi. ile ilişki halinde).

\* Metal, yedek parça, kara ve deniz taşıtları ve yan sanayi (4. grup), Karaköy ve Topkapı'da yığılmaktadır (büyük sanayi ilişki halinde).

\* Gıda (5. grup) sektöründe ise kentin hiç bir noktasında yığılma görülmemektedir.

Sonuç olarak, kentin küçük ve orta ölçekli üretimi on alt bölgede yığılma göstermektedir (yukarıda sıralanan). Bu bölgeler, Merter, Güngören, Yenibosna (tekstil) hariç, merkez ve merkez komşuluğundaki ilk 15 km. lik yay içinde yer alan bölgelerdir.

### 3.2. Orta kademe: (harita 7)

Orta kademedeki tek yer seçim bölgesi Şişli olan gıda sanayi grubu bir yana bırakılacak olursa, dört grup açısından mix 5 alt bölge tespit etmek mümkündür. Bu bölgeler batı yakasında, Küçükköy, Rami, Sefaköy, Şişli, doğu yakasında ise, Ümraniye olarak tespit edilmiştir. Diğer uçta yer alan tek fonksiyonlu bölgelerin tamamına yakın bir bölümü (Şişhane, Zeytinburnu hariç Bkz. harita 7), tekstil ve yan sanayi açısından seçilmiş, uzmanlaşmış ve yukarıda tanımlanan yoğunlaşma bölgelerinin yakın çevresinde yer alan bölgelerdir.

### 3.3. Dağılma: (harita 8)

Bu aşama tüm gruplarda kentin toplam 142 alt bölgesinde gözlenmektedir. Burada 5 grubun birden yer seçtiği toplam 10 adet mix bölgenin büro ve hizmetler sektörü ile iç içe bir gelişme göstermesi dikkati çekmektedir (Bkz. tablo13).

**Büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının** alt sektörleri ve toplam içindeki payları incelendiğinde, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarına benzer bir yapılanma içinde olduğu görülmektedir. Yine tekstil ve yan sanayi grubunun, toplam büyük ölçekli sanayi kuruluşları içinde %42.04'lük bir pay ile ağırlıklı bir yapı sergilediği görülmektedir. Büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının mekansal yer seçim tercihleri incelendiğinde ise aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür.

1. Büyük ölçekli sanayi kuruluşları açısından **“yığılma”** yalnızca tekstil ve yan sanayi (1.grup) için geçerli olmaktadır. Diğer gruplarda orta kademe ve dağılma özelliği görülmektedir. Yığılma Topkapı, Yenibosna, Merter bölgesinde ve yalnızca tekstil ve yan sanayi sektöründe gerçekleşmektedir.

2. Büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının **“orta kademe”** aşamasında sergiledikleri mekansal tercihler, bir anlamda uzmanlaşma bölgelerini tarif etmektedir. İkinci grup; Karaköy, Sefaköy Üçüncü grup; Zincirlikuyu, Levent Dördüncü grup; Kartal ve geri kalan 8 adet alt bölgede ise (tablo 20) birinci grupta uzmanlaşma görülmektedir.

Büyük ve küçük ölçekli sanayi kuruluşları kent bütününde birlikte değerlendirildiğinde ise aşağıda sıralanan bölgelemeye ulaşmak mümkündür.

#### 1. Yığılma aşamasında 3 temel zona / bölgelemeye ulaşılmıştır.

\* Küçük ve orta ölçekli üretim zonu: Noktasal bir yığılmayı işaret eden ve ticaret fonksiyonu ile birlikte gelişen bu zon Şişli, Levent, Eminönü bölgelerinden oluşmaktadır,

\* Küçük ve büyük ölçekli üretim zonu: Bayrampaşa, Topkapı, Merter, Güngören bölgelerinde ağırlık kazanmaktadır,

\* Büyük ölçekli üretim zonu: Mahmutbey, Yenibosna'da ağırlık kazanmaktadır.

Sonuç olarak, küçük üretimin ticaret fonksiyonu ile iç içe merkez bölgelerinde büyük ölçekli üretimin ise, kent dışında, ulaşılabilir ve geniş mekan kullanımına izin verecek bölgelerde yer

seçtiği görülmektedir. Kentin, eski büyük sanayi bölgeleri olarak tanımlanan, merkez çeperindeki bölgeler ise, bir geçiş zonu oluşturmakta ve küçük-büyük ölçekli sanayi kuruluşları girdi-çıkı ilişkisi içinde konumlanmaktadır (harita 11).

## **2. Orta kademe aşamasında ise, 4 temel zona ulaşmak mümkündür.**

\* Küçük ve orta ölçekli üretim zonu: Yığılma aşamasından farklı olarak, belirli bantlarda gelişme göstermektedir. Bu bantları, Eminönü, Beyoğlu, Şişli (1); Zeytinburnu, Topkapı, Rami, Küçükköy (2); Bakırköy, Şirinevler (3) şeklinde tanımlamak mümkündür.

\* Küçük ölçekli üretim ve büyük ölçekli sanayi kuruluşları büro zonu: Batı yakasında E-5 karayolu ile kıyı bandı arasında kalan bölgeyi, küçük ölçekli üretim ve büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının yalnızca bürolarının yer aldığı, kısmen prestijli, merkez zonu içinde kalan bölge olarak tanımlamak mümkündür.

\* Küçük ve büyük ölçekli firmaların üretim ilişkisi içinde buldukları zon: Batı yakasında Tarihi Yarımada dışından başlayarak, Sefaköy'e kadar devam eden ve E-5 ile Tem Otoyolu arasında kalan bölgeyi, bu tanım içinde değerlendirebiliriz.

\* Büyük ölçekli üretim zonu: Avcılar, K.Çekmece arasında yer alan bölgeyi büyük ölçekli üretim açısından tercih edilen ve farklılaşmış bir bölge olarak ele almak mümkündür.

**Sonuç olarak; Küçük ve orta ölçekli üretiminin kentin merkez bölgelerinden uzaklaşmak istemediği (max.20 km.), ticaret ve konut fonksiyonu ile iç içe bir mekansal gelişme gösterdiği, buna karşın belirli sermaye birikimini sağlayan büyük üretim firmalarının satış ofislerinin kent merkezinde kalmaları koşulu ile kentin çeperinde yer seçme eğilimi içerisinde oldukları görülmektedir.**

Büyük ölçekli sanayi kuruluşları ile yapılan anketler sonucunda da aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür.

1. Üretim ve büro fonksiyonları farklı mekanlarda organize edilmektedir (ancak bir bölüm yönetime ilişkin ofisler fabrika mekanlarında yer almaktadır). Üretim kent çeperinde ve dışında yer seçme eğilimi içindeyken, büro fonksiyonları kentin yeni merkez alanlarında yer seçmektedir.

2. Holding düzeyindeki kuruluşlar yan sanayi ile ilişkilerini, şirket bünyesi içinde kurarken,

diğerleri şirket bünyesi dışında ve maliyet faktörünün belirlediği bir yakınlık-uzaklık ilişkisi içinde kurmaktadır.

3. Muhasebe ve pazarlama dışındaki büro fonksiyonları, şirket bünyesi dışında uzmanlaşmış firmalar aracılığı ile karşılanmaktadır. Bu durum hizmetler sektörü içinde yeni organizasyonları, uzmanlaşma ve meslek alanlarını beraberinde getirmektedir.

**Temel Varsayım C:** İstanbul Metropolitan Alanı içinde yer alan hizmetler sektörünün yeniden organize olarak, belirli alt sektörlerde çok daha dinamik gelişmeler içerisine girdiği ve mekansal tercihlerinde belirli farklılıkların gözlenmektedir.

Toplam 10 adet seçilmiş sektörün 1990-1996 yılları arasındaki gelişme eğilimleri değerlendirildiğinde; 1990'lı yıllar ile beraber Dünya ile iletişim olanaklarının gelişmesi doğrultusunda, nüfusun yaşam ve tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişimlerin direk olarak yansıdığı sektörler olduğunu görmek mümkündür (Tablo 23). Ayrıca üretim alanında meydana gelen artışların ve gelişmelerin de hizmetler sektörünün organizasyonunda etkili olduğu bir gerçektir. Örneğin tekstil sektöründeki üretim artışları ve uluslararası ilişkiler; finans, reklam, nakliye ve bu ürünlerin satış satışının gerçekleştiği mensucat alt sektöründe ciddi artışların yaşanmasını getirmiştir. Özellikle görsel iletişim olanaklarındaki gelişmeler dünya'da adeta "küresel tüketim" olarak tanımlanabilecek bir takım yaşam ve tüketim alışkanlıklarının oluşmasına neden olmuştur. Öte yandan paranın dünya yüzeyindeki dolaşım hızının artması ile banka ve sigortacılık alanlarında da hızlı artışlar gözlenmiştir. Tabii ki tüm artışların teknolojik değişim bazlı olması makine ve bilgisayar alt sektörlerinde de artışlara neden olmuştur (Tablo 24, 25, 26).

**Hizmetler sektörünün** mekansal tercihlerine ilişkin sonuçları ise, aşağıda sıralandığı gibi özetlemek mümkündür.

1. Beyoğlu yakasında Beşiktaş, Şişli, Mecidiyeköy pek çok alt sektörde uzmanlaşan ve kent bütününe hizmet veren bir merkez zonudur. Sahip olduğu teknik ve işgücü donanımları ile kentin dünya ile kontak kurma noktalarıdır.

2. Doğu yakasında Kadıköy uzmanlaşmış bir merkezdir. Yine doğu yakasında yer alan bir diğer merkez olan Kartal ise yakın çevresine hizmet eden ve büyük - küçük ölçekli üretim kuruluşlarına dayalı olarak gelişme göstermektedir.

3. Batı yakasında ise bölgesel olarak hizmet veren Bakırköy ve Bayrampaşa merkezleri gözlenmektedir. Bu merkezlerden Bakırköy, diğerlerinden farklı bir kimlik taşımaktadır. Bakırköy metropole hizmet veren bir merkez olarak dikkati çekerken, Bayrampaşa büyük ölçüde küçük ve orta ölçekli üretime dayalı merkez fonksiyonlarının yer aldığı bölgelerdir.

**Temel Varsayım D:** Yeni üretim ilişkileri ve hizmetler sektörünün yeniden organizasyonu ile birlikte gelir gruplarında ve bu gelir gruplarının yaşam alanlarında (konut, çalışma, eğlenme, dinlenme) önemli farklılıklar görülmektedir.

Özellikle 1990 sonrasında kente eklenen plazalar, alış-veriş merkezleri, yeni kentler ve özel üniversiteler ile kent bütününden farklılaşan ayrıştırılmış bölgeler / zonlar oluşmuştur. Bu zonları açıklamaya yönelik genellemelere varmadan önce, yukarıda sıralanan noktasal kararların mekansal yansımalarına değinilecektir.

**Plazalar;** beyoğlu yakasında Şişli-Mecidiyeköy, Balmumcu-Gayrettepe, Levent-Etiler ve Maslak aksı, doğu yakasında ise Altunizade, Kozyatağı aksı üzerinde yoğunluk kazanarak, içerdikleri fonksiyonlar ve mekansal özellikleri ile farklılaşmış bir yoğunluk adası olarak dikkat çekmektedir (Harita 24).

**Alış-veriş merkezleri;** Bakırköy, Etiler, Maslak, Altunizade, Kozyatağı, Maltepe bölgelerinde yer almakta ve kent bütününe hizmet eden eğlence - rekreasyon fonksiyonlarını üstlenmektedir (Harita 25).

**Yeni kentler;** üst gelir grubunun kendi yaşam alanını oluşturduğu, kentten ayrıştırılmış / soyutlanmış konut alanları olarak dikkati çekmektedir (Harita 26). Ulaşım ilişkilerinin kurulması kaydı ile kent dışında ve kentin boğaza bakan kuzey kıyılarında yer seçen bu yeni prestij alanları, çevrelerindeki fonksiyonları uyararak yeni oluşumları başlatmaktadır.

**Özel Üniversiteler;** büyük bir bölümü kent içinde olmasına karşın, büyük alan gereksinimlerinin olması, kent dışına çıkmalarını bir gereklilik haline getirmiştir. Yasal koşulların sağlanması paralelinde, kent dışında kampüs oluşturma eğilimi içerisine girmişlerdir (Harita 27).

**Temel Varsayım E:** Kent bütününde birbirinden son derece farklılaşmış / ayrılmış ve farklı dinamiklere sahip mekanları görmek mümkündür. Bu durumda kent mekanında birbiriyle



çatışan mekanlar yan yana görülmektedir.

Tüm analizler doğrultusunda, katlı alış-veriş merkezleri, büro yapıları ve yeni konut alanları ile kent bütününden farklılaşan bir bölge elde edilmiştir. Bu bölgeyi İstanbul'un "farklılaşmış prestij kuşağı" (1 no'lu bölge) olarak ifade edilmek mümkündür (harita 28-29). Sahip olduğu özellikleri ile yakın çevresinde yer alan fonksiyon alanları, yaşayanlar ve mekansal özellikleri ile ayrışan bir özellik göstermektedir.

### **Sonuç olarak aşağıdaki değerlendirmelere varmak mümkündür:**

1. Kentin sektörel dağılımında hizmet fonksiyonları hızlı bir artış sergilemektedir.\*
2. Merkez fonksiyonlarının ulaşım arterleri boyunca konut alanlarını kemirerek büyüme modelinin dışına çıkılarak; merkez dışında sıçrayarak büyüyen, ofis ve alış-veriş, eğlence, rekreasyon fonksiyonlarının bir arada çözüldüğü, yüksek yoğunluklu, yeni bir mekan konsepti aracılığı ile büyüme modelinin benimsenmektedir.,
3. Bu doğrultuda geleneksel merkez dışında yeniden şekillenen bir ve iki no'lu zonlar, kentin farklılaşmış ve ayrışmış bölgeleridir. Bu bölgeler kentin dış dünya ile kontak noktalarıdır.
4. Kentin üst gelir grubu konut alanlarının yerleşik alan dışına çıkarak; kentten soyutlanan, yeni bir yaşam anlayışına uygun, lüks, donatı standartlarının yüksek olduğu, bağımsız konut modelinin benimsendiği, yeni kentleri oluşturmaları ve onların boşalttığı alanların, orta-üst gelir grubunun konut alanı ve kısmen ticaret, ofis yapılarına dönüşmektedir.
5. İstanbul metropoliten alanının doğu ve batı uçlarında yer alan sanayi bölgeleri; kentte yer alan büyük ölçekli sanayi kuruluşları için en önemli desantralizasyon noktalarıdır. Ya da bir başka deyişle büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının üretim mekanı kent dışında, büro merkezleri ise İstanbul'da yer alma eğilimi içerisindedir. Öte yandan doğu yakasında Kurtköy bölgesinde oluşturulmaya çalışılan "teknokent" projesi ve yakın çevresinde yer alacak Üniversite (Sabancı Üniversitesi) aracılığı ile kentte yer alan sanayi kuruluşlarına yeni bir konsept kazandırma çabaları söz konusudur.
6. Küçük ve orta ölçekli üretimin ise bir bölümünün kent merkezinde, ticaret fonksiyonu ile birlikte şekillenirken; bir bölümünün ise, merkez komşuluğundaki alanlarda ve küçük sanayi siteleri aracılığı ile şekillenmektedir.,

\* DİE; Aksoy, 1996

7. Bir önceki dönemde sanayi alanlarının belirleyici olduğu mekansal konseptte, bu kez büro ve ofis yapıları, alış-veriş merkezleri, üst gelir grubunun kente eklenen yeni konut alanları (yeni kentleri) ve sanayi siteleri, belirleyici - yönlendirici olmaktadır.
8. Kent, içten dışarı doğru sanayi alanlarıyla eklenerek büyüme konsepti yerine; bir yandan kentin yerleşik alanının yeniden yapılaşması, diğer yandan da sıçrayarak oluşturulan yoğunluk bölgelerinin, düşük gelir grubu konut alanları aracılığıyla kente eklenmesi süreci içinde büyüme eğilimi içine girmiştir.
9. Kent mekanı birbirinden farklı karakterler sergileyen birimlerin yan yana yer seçtiği heterojenliğin arttığı bir yapı sergilemektedir. Bir başka deyişle, hiper mekanlar olarak tanımlanan mekanların yarattığı sosyal-tekniik donatı alanları (özellikle ulaşım) ve değer artışından yararlanmak üzere, bu mekanların çevrelerini kuşatan sağlıklı mekanlar ile bir kentsel çatışma ortamı yaratılmaktadır. Konunun bir diğer boyutu da ulaşım ilişkileri doğrultusunda (TEM), bu oluşumların giderek kentin kuzeyine kaydığı ve kentin orman alanları ile su kaynaklarını hızla tahrip etmesidir.
10. Planlama sürecinin bu çatışma ortamını minimize edebilecek, mekanlar arasında uyum oluşturabilecek organizasyonları üstlenmesi gerekmektedir.

**KAYNAKLAR**

Adalı, C., (1997), *Günümüz Kapitalizmi ve Devlet Üzerine*, ISBN. 975-576-016-4, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Akasya, Y., (1997), "Özel Üniversite Rehberi", *Gazete Pazar*, 14 Eylül 1997, s:22.

Akcan, E., (1994), "İletişim ve Tüketim Toplumunda Mekansal Farklılığa Ait Çelişkiler", *Toplum ve Bilim*, 64-65 Güz/Kış.

Akın, O., (1990), *Kentsel Büyüme Koşutunda Taşınmaz Değer Dengelerinin Değişimi ve Yeniden Yapılaşma Sürecinde bir Yöntem Önerisi*, YTÜ (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Akın, O., Dinçer, Y., (1994), "International Finance Market and İstanbul Within the Definition of Global City", 8th Congress of AESOP, Vol.3, s:264-278, İstanbul.

Akkal, B.L., (1996), "Metropolitan Değişim Sürecinde İstanbul Kent Merkezi", *Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu*, İTÜ, İstanbul.

Aksoy, A., (1996), *Küreselleşme ve İstanbul'da İstihdam*, Çev.: Zeybekoğlu, E., Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

Arslan, R., (1974), "İstanbul Kentleşme Sürecinde Yapısal Değişme", *Sosyoloji Konferansları*, 12. Kitap, 1974'ten Ayı Basım, İstanbul.

Arslan, R., (1980), *Sosyo-Ekonomik Açından Kent*, İ.D.M.M.A, Y.B.Ş.Enstitüsü Yayını No:1 İstanbul.

Arslan, R., (1982), *Kent Toplumunu ve Kent Mekanı Üzerine*, C.O. Tütengil'e Armağan, İ.Ü. Yayınları, İstanbul.

Arslan, R., (1997), *Arazi Kullanış Ekonomisi*, YTÜ, ISBN. 975-461-0030-4, İstanbul.

Arslanoğlu, R., (1995), "Kaos Teorisi, Post Modern Durum ve Kent", *Birikim*, No: 68-69.

Arslanoğlu, R., (1998), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, ISBN. 975-8149-10-5, Asa Kitabevi:11, Bursa.

Atalık, G., Baycan Levent, T., (1995), "Bölge Planlama Deneyiminin Bölge Bilimi Bakımından Değerlendirilmesi: Bilim Felsefesi Kapsamında Bir İrdeleme", 5. Ulusal Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi 22-24 Haziran 1995, Ankara.

Aysu, E., (1990), *İstanbul Anakent Alanında Kentiçi Devingenlik Örüntüsü*, YTÜ., Yayın no:215, İstanbul.

Baechler, J., (1994), *Kapitalizmin Kökenleri*, Çev.: Kılıçbay, M., ISBN. 975-533-1002-6, İmge Kitabevi, Yayın No:106, Ankara.

Barber, J.W., (1991), *İktisadi Düşünce Tarihi*, Çev.:Durdu, I., Çıdam yayınları, Tercüme Eserler:4, İstanbul.

Beguinet, C., Notarangelo, A., Casolaro, A., Cilento, F., (1994), "The International Scientific Co-operation for the City of 21st Century: a cultural Axis Europa-Asia", 8th Congress of AESOP, Vol.1 s:93-105, İstanbul.

Belek, I., (1997), *Post Kapitalist Paradigmalar*, ISBN. 975-431-062-9, Sorun Yayınları, İstanbul.

Bilsel, G., (1998), "Alt Bölge Planlamasında Stratejik Planlama Yaklaşımı", İTÜ 8. Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi, 24-25 Eylül 1998, İstanbul s. 7-17.

Bozkurt, V., (1996), *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, ISBN. 975-322-006-5, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Bozkurt, N., (1995), 20. yy. Düşünce Akımları, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Breezinski, Z., (1994), *Kontrollden Çıkış Dünya*, Çev.: Menemencioğlu, H., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın no:337, Sosyal Felsefe Dizisi: 41, ISBN. 975-458-067-7, Ankara.

Castells. M., (1983), *Crisis Planning and the Quality of Life: Managing the New Historical Relationships Space and Society*, Environment and Planning D., Society and Space1.

Castells. M., (1992), *The Informational City*, Oxford: Blackwell.

Childe, G., (1965), *Man Makes Himself*, Watts and Co., London.

Çıracı, H., (1996), *Metropoliten Alanda Mekansal Yapıyı Etkileyen Faktörler ve İstanbul'da Mekansal Yapı Değişimi (Basılmamış Prof. Çalışması)*, İTÜ, İstanbul.

Çıracı, H., Erkut, G., (1998), *2000'li Yıllarda İstanbul'un Altyapı Beklentileri ve Mekansal Örgütlenme*, İTO yayın No:1998-17, İstanbul.

Dahrendorf, R., (1958), "Toward a Theory of Social Conflict", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol.II, No:2.

Dicleli, Z., (1995), *Yeni Uygarlığın Adı: Bilgi Toplumu*, Türk Henkel Dergisi, Kasım, İstanbul.

Diren, M., (1993), "İstanbulunun Bilinci Belirleyici Olacak", *İstanbul Dergisi / 7*, s.40-49.

Dobb, M., (1992), *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, Çev: Akar, F., Belge Yayınları Bilim Dizisi: 5, İstanbul.

Dökmeci, V., Dülgeroğlu, Y., Akkal, B.L., (1993), *İstanbul Şehir Merkezinin Transformasyonu ve Büro Binaları*, Literatür Yayıncılık, ISBN. 975-7860-00-7, İstanbul.

Dökmeci, V., Gezici, F., (1994), "Evaluation of Alternative Location of Service and Manufacturing With Respect to Restructring of İstanbul", 8th Congress of AESOP, Vol.3, s:342-355, İstanbul.

Drucker, P., (1991), *Yeni Gerçekler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Genel Yayın No:315, Tarih Dizisi:25, Ankara.

Dunford, M., (1990), "Theories of Regulation", *Environment and Planning D: Society and Space* 8.

Durkheim, E., (1965), *The Rules of Sociological Method*, The Free Press, New York.

Ercan, F., (1996), *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, ISBN. 975-7380-79-2, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Ercan, F., (1996), "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler: İstanbul", *Toplum ve Bilim* No:71, Kış.

Ekin, N., (1996), *Küreselleşme ve Gümrük Birliği*, İTO yayın No:1996-32, İstanbul.

Eraydın, A., (1988), "Sermaye Birikim Sürecinde Kentler", *DeFTER*, 1988/5.

Eraydın, A., (1992), *Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler*, ISBN. 975-429-046-6, ODTÜ, Ankara.

Eraydın, A., (1994), "Mekan Organizasyonuna İlişkin Değişen Paradigmalar", *Toplum ve Bilim*, 64-65 Güz/Kış.

Eraydın, A., (1995), "Değişen Mekansal Paradigmalar Kapsamında Bölge", 5.Ulusal Bölge Bilimi / Planlama Kongresinde Sunulan Bildiri, 22-24 Haziran 1995, Ankara.

Erkan, H., (1987), *Sosyal Piyasa Ekonomisi*, Silm Ofset, İzmir.

Erkan, H., (1992), *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:326, Bilim Dizisi:8, ISBN. 975-458-053-7, Ankara.

Erkut, G., Ertekin, Ö., Gezici, F., (1996), "Enformasyon Teknolojisindeki Gelişmelerin Mekansal Organizasyon ile Etkileşimi ve İstanbul Örneği", *Habitata Doğru İstanbul 2020*, İTÜ, İstanbul.

Ersoy, M., (1993), *Yeni Liberal Politikalar ve Kentsel sanayi*, ODTÜ, ISBN. 975-429-050-4, Ankara.

Foster, A., Taylor, J.G., Mouzeus, N., Wolpe, H., Uclau, E., Ersoy, M., (1984), *Üretim Tazlarının Eklemlenmesi Üzerine, Birey ve Toplum Yayıncılık, Teorik Sorunlar Dizisi: 1*, Ankara.

Frankel, B., (1985), *Sanayi Sonrası Ütopylar*, Çev.: Durand, K., ISBN. 975-539-000-6, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.

Freeman, C., (1981), "Thechnology and Development: Long Waves in Technical Change and Economic Development", *Methods for Development Planning*, Paris.

Geray, H., (1995), "Küreselleşme ve Masaüstü Sömürgecilik", *Mürekkep*, Kış/Bahar'95.

Göker, A., (1995), *Bilim, Teknoloji, Sanat Üçlemesi*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Görgülü, Z., (1988), "İstanbul Metropolitan Alanında Demografik Yapı Değişimi ve Bu değişimin Mekansal Boyutları", *Augsburg Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Coğrafya Kürsüsü Öğretim Üye ve Öğrencilerine Sunulan Konferans*, Y.Ü. İstanbul.

Gülersoy, N. Z., Tezer, A., Yiğiter, R., (1998), "İstanbul'da Mekansal Gelişmenin Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine Karşılaştırmalı bir Değerlendirme", *İTÜ 8. Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi*, 24-25 Eylül, İstanbul, s.79-88.

Güvenç, M., (1992), "General Industrial Geography of Greater İstanbul Metropolitan Area: an Exploratory Study", *Development of İstanbul Metropolitan Area and Low Cost Holding*, IULA-EMME, İstanbul.

Güvenç, M., Işık, O., (1996), "İstanbul'u Okumak: Statü ve Konut Mülkiyeti Farklılaşmasına İlişkin Bir Çözümleme Denemesi", *Toplum ve Bilim*, 71 Kış'96, İstanbul.

Hacısalihoglu, Y., (1998), "Küreselleşme Sürecinde İstanbul'da Mekansal Gelişim ve Ekolojik Boyutu", *İTÜ 8. Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi*, 24-25 Eylül 1998, İstanbul, s.231-237.

Halal, E.W., (1986), *The New Capitalizm*, John Willey and Sons Inc., Canada.

Hall, P., (1984), *The World Cities*, Third Edition, Printed in Great Britain by Butler & Tanner Limited Frome and London.

Harvey, D., (1985), *Urbanization of Capital*, Baltimore: John Hopkins. University Press.

Harvey, D., (1989), *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D., (1991), "Esneklik Tehdit mi? Yoksa Fırsat mı? ", Çev.: Kurdoğlu, A., *Socialist Review*, Cilt 21, No:1.

Harvey, D., (1990), Post Modernliğin Durumu, Çev.: Savran, S., ISBN. 975-342-162-1, Metis Yayınları, İstanbul.

Hirst, P., ve Thompson, G., (1998), Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev.: Erdem, Ç. ve Yücel, E., ISBN. 975-7501-37-9, Dost Kitabevi, Ankara.

Işık, O., (1994), “Değişen Toplum / Mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması”, Toplum ve Bilim, 64-65 Güz/Kış.

Işık, O., (1995), “Globalleşme Süreci ve Kentin / Kentliliğin Değişen Anlamları” , Birikim, No:68-69, Aralık 94-Ocak95.

Kaya, G., (1996), “Dış Dinamikler ve İstanbul’un Yapısal Değişimi”, Habitata Doğru İstanbul 2020, İTÜ, İstanbul.

Kellner, D., (1994), “Toplumsal Teori Olarak Post-Modernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar”, Modernite Versus Post-Modernite, Der.: Küçük, M., Vadi Yayınları:15, Toplum Dizisi:7, Ankara.

Kennedy, P., (1993), 21.yy. Hazırlanırken, Çev.: Üçcan, F., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:340, Sosyal Felsefe Dizisi: 42, Ankara.

Keyder, Ç., (1992), “İstanbul’u Nasıl Satmalı”, İstanbul, Sayı:3.

Keyder, Ç., (1993), Ulusal Kalkınmacılığın İflası, ISBN. 975-342-040-4, Metis yayınları, İstanbul.

Keyder, Ç., Öncü, A., (1993), İstanbul and The Concept of World Cities, Economy and Society, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

Keyder, Ç., Öncü, A., (1993), “İstanbul Yol Ayırımında”, İstanbul Dergisi /7, s.28-35.

Kılınçaslan, I., (1981), İstanbul Kentleşme Sürecinde Ekonomik ve Mekansal Yapı İlişkileri, İTÜ, İstanbul.

Kongar, E., (1981), Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kozlu, C., (1994), Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ISBN. 975-458-062-6, Ankara.

Larrain, J., (1995), İdeoloji ve Kültürel Kimlik, Çev.: Domaniç, N., Sarma yayınevi, ISBN. 975-7380-59-8, İstanbul.

Köksal, S., (1993). “Küresel Düzlemde Yeni Eğilimler” İstanbul Dergisi /7, s. 50-55

Latouche, S., (1993), *Dünyanın Batılılaşması*, Çev.: Keşoğlu, T., ISBN. 975-539-00038-3, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.

Macfarlane, A., (1993), *Kapitalizm Kültürü*, Ayrıntı yayınları, İstanbul.

Mattelart, M. ve A., (1995), *İletişim Kuramları Tarihi*, Çev.: Zıllıoğlu, M., ISBN. 975-470-710-3, İletişim Yayınları: 502, Başvuru Dizisi:2, İstanbul.

Mengüç, H., (1997), “Mercedes Üretimini Türkiye’ye Taşıyor”, *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1997.

Morley, D. , Robins, K., (1997), *Kimlik Mekanları*, Çev.: Zeybekoğlu, E., ISBN. 975-539-127-4, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Mutman, M., (1994), “Üretilen Mekan, Yok Olan Mekan”, *Toplum ve Bilim*, 64-65 Güz/Kış.

Naisbitt, J., (1994), *Global Paradoks*, Çev.: Gül, S., ISBN. 975-7238-04-X, Sabah Kitapları, İstanbul.

Ocakçı, M., (1997), “Metropolitan Alanda Sanayinin Yer Seçimi”, *Kent Gündemi*, Temmuz/3, ISSN. 1301-2282, İstanbul.

Ökten, A., Şengezer, B., Yaren, F., Çamlıbel, N., Evren, Y., (1997), “Fordizmden Post-Fordizme Geçişte Değişen Kentsel Kademelenme ve Yerel Gelişme” (Türk Otomotiv Sanayi Örneği),

Ökten, A., (1997), “Fordizm, Post-Fordizm ve Küçük Üretim”, *Kent Gündemi*, Temmuz/3, ISSN. 1301-2282, İstanbul.

Perez, C., (1985), *Microelectronics, Long Waves and World Structural Change: New Perspectives for Development Countries*, World Development.

Piore, M.J., Sabel, F.S., (1984), *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*, New York: Basic Books.

Pınarcıoğlu, M., (1994), “Yeni Coğrafya ve Yerellikler”, *Toplum ve Bilim*, 64-65 Güz/Kış.

Pınarcıoğlu, M., (1998), “Ağ Toplumu, Ekonomik Gelişme ve Bölge Planlama İçin Açılımlar”, İTÜ 8. Ulusal Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi, 24-25 Eylül 1998, İstanbul, s.19-23.

Soja, E.W., (1989), *Post Modern Geographies, The Reassertion of Space in Critical Social Theory*, Vers, Neo, LONDON New York.

Sönmez, M., (1990), *Türkiye’de Holdingler*, Arkadaş yayınevi, ISBN. 975-509-002-9, Ankara.

Sönmez, M., (1993), “Küreselleşmenin İstanbul’a Etkileri”, *İstanbul Dergisi*/7, s.13-22.



Sönmez, M., (1995), “Yabancı Sermaye 1980-95 Bilançosu”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 12, ISBN. 975-470-528-3, İstanbul.

Sönmez, M., (1997), “İstanbul’un Zengin Gettoları”, Gazete Pazar, 14 Eylül 1997, s:19.

Suğur, N., (1994), “Türkiye’de Esnek Üretim ve Küçük Sanayi: OSTİM Sanayi Bölgesi Esnek Uzmanlaşmanın Neresinde”, Toplum ve Bilim, 63 Bahar’94, İstanbul.

Suğur, N., (1995), “Küreselleşme Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme”, Birikim, No:68-69, İstanbul.

Şahin, Y.E., (1998), “Yerelleşme, Bölgeselleşme ve Bölge Yönetimi”, İTÜ 8. Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi, 24-25 Eylül 1998, İstanbul, s.39-45.

Şaylan, G., (1995), Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, Yayın No: 109, ISBN. 975-533-104-2, İmge Kitabevi, Ankara.

Şenlier, N., (1994), “New Technological Paradigm and Urban Transformations an High-tech Developments an Evaluation for Turkey”, 8th Congress of AESOP, Vol.3, s:255-263, İstanbul.

Taymaz, E., (1993), “Kriz ve Teknoloji”, Toplum ve Bilim 56-61, Bahar.

Tekeli, I., (1979), Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım, Türkiye Üzerine Bir Deneme, ODTÜ, Ankara.

Tekeli, I., İlkin, S., (1987), Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü, Yurt Yayınları:16, ISBN. 975-401-000-5, Ankara.

Tekeli, I., (1993), “Geleceğin İstanbul’u”, İstanbul Dergisi/7, s.114-116.

Tekeli, I., (1994), The Development of the İstanbul Metropolitan Area: Urban Administration of Planning. İstanbul Kent Basımevi, ISBN. 975-7741-39-6.

Thurow, L., Reich, R., Porter, M., Kay, J., Toffler, A., vd. (1994), Küresel Rekabet, Çev.: Özel, M., İz Yayıncılık, ISBN. 975-355-089-8, İstanbul.

Toffler, A., (1981), Üçüncü Dalga, Altın Kitaplar, İstanbul.

Tümertekin, E., (1971), Sanayi Coğrafyası, İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Tümertekin, E., (1971). İstanbul Sanayii, İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul.

Tümertekin, E., (1997), “İstanbul Şehrinin Coğrafi Anatomisi”, Kent Gündemi, Temmuz/3, ISSN. 1301-2282, İstanbul.

Tümertekin, E., Özgüç, N., (1998), Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma, ISBN. 975-7906-07-5, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Wallerstein, I., (1983), Tarihsel Kapitalizm, Çev.: Alpay, N., ISBN. 975-342-127-3, Metis yayınları (1996), İstanbul.

Yenen, Z., Dinçer, H., Şengezer, B., Yakar, H., Dikçınar, B., (1996), "İstanbul Metropolen Alanında Merkez Gelişimi ve Tarihi Yarımada'nın Değişen Rolü", Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu, İTÜ, İstanbul.

Yentürk, N., (1993), "Post-Fordizm ve Dünya İktisadi İşbölümü", Toplum ve Bilim 56-61, Bahar.

Zaim, S., (1971), Bölge ve Şehir Planlaması Yönünden İstanbul Sanayi Bölgeleri, İ.Ü. yayın no:1781, İstanbul.

DPT, (1993), Dünyada Küreselleşme ve Alt Komisyon Raporu, Ankara.

İstanbul Nazım Plan Bürosu, Büyük İstanbul Nazım Plan Raporu, (1971), İstanbul.

İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birlikleri (1988), Türk Tekstil Sektöründe Kapasite, Üretim - Tüketim ve Dış Ticaret.

Milli Prodüktivite Merkezi, (1986), Tekstil Sanayinin Yapısı ve İhracaatta Karşılaşılan Güçlükler.

Milli Prodüktivite Merkezi, (1994), Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi Yapı ve Verimlilik Göstergeleri.

İhracaatı Geliştirme Merkezi, (1988), Dünya Tekstil ve Giyim Üretimi ve Ticaretindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Durumu.

EGİAD (Ege Genç İşadamları Derneği), (1994), 21. Yüzyıl Yaşam Tarzı İçinde Modern Teknoloji Parkları ve İnkübatörleri, İzmir.

İstanbul Sanayi Odası Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Kuruluşları Kayıtları

İstanbul Sanayi Odası Büyük Ölçekli Sanayi Kuruluşları Kayıtları

İstanbul Ticaret Odası Hizmet Sektörü Kuruluşları Kayıtları

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 1994-1996 Dönemi Planlama Stüdyosu IV Çalışmaları.

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 1994-1996 Dönemi Planlama Stüdyosu V ve VI Çalışmaları.

**ÖZGEÇMİŞ**

Doğum Tarihi	28.05.1966	
Doğum Yeri	İstanbul	
Lise	1977-1983	Fatih Kız Lisesi
Lisans	1983-1987	Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Yüksek Lisans	1987-1990	Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Ens. Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Şehir Planlama Programı
Doktora	1992-1999	Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Ens. Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Şehir Planlama Programı
Çalıştığı Kurum	1988 (Devam Ediyor)	Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kentsel Yenileme ve Koruma Bilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi